

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

1655-1656'da
TÜRKİYE
Jean Thévenot

Jean Thévenot
1655-1656'DA TÜRKİYE

120

Tercüman
1001 TEMEL ESER

Jean Thévenot

1655-1656'da
TÜRKİYE

Çeviren:
Nuray YILDIZ

İSTANBUL
1978

TERCÜMAN GAZETESİ'nin bir kültür hizmeti olarak yayınladığı "1001 TEMEL ESER" Serisinin 120. kitabı, Jean Thévenot'dan Nuray Yıldız'ın çevirdiği "1655–1656'da TÜRKİYE", KERVAN KİTAPÇILIK BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş. Ofset Tesislerinde dizilmiş ve basılmıştır.

(NİSAN 1978)

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlerle ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâayık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Giriş

1650'den Önce Fransa Gözüyle Türk İmparatorluğu

1650'lerdeki Değişiklik

Jen Thevenot, Tarafsız Seyyâh

BİRİNCİ KISIM

Hıristiyan Ülkesinden Türk Ülkesine Seyâhat

I Seyâhatin Gâyesi

Seyyâhın Bir İlhâmı

Doğu Seyâhatine Davet

II Malta Adasında

Zaptedilmez Malta

La Valatte'nin Merakları

Eylül'de Notre—Dame Gününde Yapılan Eğlence

- III** Malta'dan Çanakkale'ye
Sapience Adası ve Matapan Burnu
Spilalonga (Kea) İskelesi
Geminin Karaya Oturması
- IV** Çanakkale, Gelibolu ve İstanbul'a Varışımız
Boğazlar
Gelibolu
İstanbul'a Varışımız

İKİNCİ KISIM
İstanbul
Türk İmparatorluğunun Merkezi

- V** İstanbul'un Mevkii
İstanbul'un Plânı
İstanbul'un Büyüklüğü
- VI** İstanbul'un Âbideleri
Ayasofya
Süleymaniye Camii
Sultan Ahmet Camii
- VII** İstanbul'un Hipodromu, Sütunları ve Dikili Taşları
Atmeydanı
Sütunlar
- VIII** Hükümdarın Sarayı
Saray
Sultanlar, Hadım Ağaları, Hükümdarın Maiyeti
Hükümdarın Diğer Sarayları
- IX** Diğer Saraylar, Hanlar, Evler ve Bedestenler
Türk Evlerinin İçi

Hanlar
Şehircilik
Kapalıçarşı

Haliç'in Kuzeyinde: Frenk Mahalleleri
Kasımpaşa
Galata
Pera (Beyoğlu)

- XI Kız Kulesi, Üsküdar, Büyük Ada ve Kara Deniz
Üsküdar
Boğaz—içi

ÜÇÜNCÜ KISIM Türkler'in Töre ve Âdetleri

- XII Türklerin Bâzı Hususiyetleri
Dış Görünüş
Kıyâfet
Türkler'in Selâmlama Tarzı
- XIII Türk Hamamları
Rusma'nın Kullanılışı
- XIV Türklerde Yemek, İçmek ve Yatmak
Türkler Sofra Başında
İçecekler
Kahve
Şerbetler ve Güzel Kokular
Türklerin Yatması
- XV Türklerin Vakit Geçirmeleri ve Eğlenceleri
Oyunlar
Yapılan Talimler
Kuklalar

Göbek Dansı

**“XVI Türk Dili, Türklerde İlim ve Kehânet
Türk Dili
Türklerde İlim
Kâhinlik**

**XVII Hastalıklar ve İlaçları
Kanaatkârlık ve Sağlık
Tedavi ve İlaçlar**

**XVIII Türklerin Dini
Hz. Muhammed ve Kur’arı
Türklerin İnancı
Müslüman Cenneti**

XIX Koruyucu Melekler ve Siyah Meleklerin İmtihanı

**XX Cennete Girecek Hayvanlar
Salih Peygamberin Devesi
Hz. İbrahim’in Koyunu
Hz. Musa’nın İneği
Hz. Süleyman’ın Karıncası
Papağan, Eşek ve Balık
Kıtmir, Küçük Köpek
Hz. Muhammed’in Devesi**

XXI Sünnet

**XXII İslâm Dininin Esasları
Tanrı’nın Adı**

**XXIII Ramazan Orucu
Oruç Tutmayanların Cezalandırılması**

XXIV Türklerde Bayram

XXV Türkleri Pislikten Kurtaran Abdestler Abdest

XXVI Camiler ve Namazlar

Camiler

Namazlar

Din ve Hayır İşlerinde Türklerin Gayreti

XXVII Türklerin Yardımseverliği ve Hac İnsanlara Karşı Yardımseverlik Hayvanlara Karşı Yardımseverlik Mekke'ye Hac

XXVIII Türklere Dinlerinde Yasak Edilen Şeyler

Resimler

Tefecilik

Domuz ve Diğer Murdar Etler

Şarap

XXIX Türklerde Kanun Adamları

Müftü

Molla ve Kadı

İmam

Semâ Yapan Dervişler

XXX Türklerde Evlenme

XXXI Türk Kadınlarının Güzellikleri, Âdetleri ve Giyimleri Güzellik İhtimamı Elbiseler Saç Tuvaleti ve Peçe Türklerin, Kadınlar Hakkındaki Fikirleri Boşanma

XXXII Türklerde Ölölere Ağlama Adetleri, Ölöleri Gölme ve
Mezarlıklar
Ağlama
Cenaze Merasimi
Gölme
Mezarlıklar ve Türbeler

XXXIII Türklerin Mizacı
Türklerin Faziletleri
Türklerin Kusurları

XXXIV Hükümdar
IV. Mehmed (1648—1687)
Bir İdarî Tasarruf Olarak Kardeş Katli
Hükümdarın Eğlenceleri
Günlük İşler
Hükümdarın Gezileri
Sultan Murad ve Tütün

XXXV Sadrâzam ve Türk İmparatorluğunun Diğer Başlıca
Görevlileri
Sadrâzam
Diğer Vazifeliler

XXXVI Divân—ı Hümâyûn
Divân Nedir
Adaletin Sür'ati
Hükümdarın Birini Huzûruna Kabulü

XXXVII—Âsâyîşin Sağlanması
Türklerde İnzibat
Karışıklıklar ve Kavgalar
Para
Türkiye'de Cezâlar
Cânilerin İdam Tarzı

XXXVIII Hükümdarın Ordusu

Piyade

Yeniçeriler

Süvari

Silâh Altına Alma ve Ordunun İâşesi

Ordunun Morali

Silâhlanma

XXXIX Türklerin Denizcilikte Zayıflığı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İstanbul'da Beklenmedik Bâzı Olaylar

XL Çanakkale Savaşı (1656)

XLİ 1655 Yılında İstanbul'da Ortaya Çıkan Ayaklanma

Yeniçerilerin Sebep Olduğu Karışıklıklar

1655 İsyancıları

Hükümdar ile Âsilerin Görüşmesi

Bâzı İdâmlar

Ayaklanmanın Sonu

XLII Hükümdarın Tebaası Hıristiyanlar ve Yahudiler

Dinî Azınlıkların Elbiseleri

Rumların Mezhebi

Türk İmparatorluğu'ndaki Rumların Âdetleri

Türkiye'de Yahudiler

XLII Hind Elçisinin İstanbul'a Gelişi ve Kabul Edilişi

Merasime Katılmanın Güçlüğü

Elçinin Alayı

Geçit Töreni

XLIV Hükümdarın Merasime Çıkışı

BEŞİNCİ KISIM
Türk İmparaorluğu'nda:
Anadolu ve Ege Adalarında Seyâhat

- XLV Bursa Şehri**
Şehrin Güzellikleri
Bir Türk Masalı
- XLVI Bursa'dan İzmir'e Seyâhat**
Kervanın Hareketi
- XLVII İzmir Şehri**
Efes'e Gerçekleşmeyen Seyahat
- XLVIII Sakız Adası**
Sakız Şehri
Sakız Ağaçları
Niamoni Manastırı (Nea Moni)
Homeros Burada Doğdu
Adanın Özellikleri
Siyâsî Otonomi
Kadınların Güzelliği
Türklerin Adayı Zaptı
- L Ege Takım Adaları**
Nakşa (Nixia, Naksos) Hakkında Düşünceler
Paros ve Delos
Mykonos
Tinos
Santorin ve Volkanı
Samos'da: Bir Kaput' un Satın Alınması
Nicaria (İcaria)
Garip Bir Olay
Bodrum Açıklarında Fırtına

Rodos Önünde

LI Bir Fransız Korsanının Rastlaması

ÖNSÖZ

Muhtelif devirlerde Türk ülkelerini çeşitli maksatlarla gezip—gören seyyahların yazdıkları seyâhatnâmeler millî kültürümüz için kıymetli kaynak malzemesini ihtiva ederler. Ancak bu seyâhatnâmeleri kullanırken, dikkatli olmak ve seyyahların mensup oldukları dinî ve siyasi görüşleri hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Memleketimizi ziyaret eden seyyahların önemlilerinden birisi de Jean Thévenot'dur.

Jean Thévenot, 1633 yılında Paris'te doğmuştur. Varlıklı bir âileye mensuptu. Küçük yaşta amcası Melchisédech Thévenot'nun tesirinde kalarak şarkiyatçılığa merak salmış ve bâzı doğu dillerini öğrenmeğe başlamıştır. Onun yetişmesinde, devrinin ileri gelen şarkiyatçılarından Barthélémy d'Herbelot (1625—1695)'nun büyük rolü olmuştur. Seyahate çıkmadan önce bir müddet onun yanında kalarak ondan doğu dilleri ve kültürleri hakkında bilgisini genişletmiştir. Birlikte seyahate çıkmayı kararlaştırırlar, fakat d'Herbelot, son anda bâzı âilevî sebeplerle seyahate çıkmaktan vazgeçince, Thévenot, tek başına 31 Mayıs 1655 tarihinde Roma'dan hareket eder. 2 Aralık 1655 tarihinde İstanbul'a varan Thévenot, 30 Ağustos 1656 tarihine kadar dokuz ay İstanbul'da kalır. Bundan sonra Bursa, İzmir ve bâzı Ege adalarını gezdikten sonra Kudüs'e git-

miştir. Müteakip yıllarda Thévenot, Mısır, Filistin, Irak, İran ve Hindistan'a kadar gitmiş, dönüşte İran'da ölmüştür. (1667)

Jean Thévenot, seyahatnâmesinde acıkca belirttiği gibi, ticari ve siyâsî maksatlarla değil, sâdece öğrenme ve görme arzusunu tatmin için bu uzun seyahate çıkmıştır. Seyahatnâmesinden anlaşılacağı üzere, biraz Türkçe bilmesi sebebiyle, İstanbul'da Türkler ile temas kurmuş ve Türk cemiyetini daha yakından tanıma imkânını bulmuştur. Dinî konular hariç, verdiği bilgilerde, son derece tarafsız davranmış ve bu yönüyle diğer seyyahlardan ayrılmıştır. Onda koyu hristiyan taassubuna pek rastlanmaz. Türklerin temizliğine, kanâatkârlığına ve adâleti sür'atle yerine getirmelerine hayranlığını acıkca belirtir. Türk kahvesi ve kahvehâneleri hakkında kitabında genişce bir fasıl ayırmış olan Thévenot, kahveyi Fransa'ya götüren kişi olarak kabul edilir.

"Voyages de M. de Thévenot en Europe, Asie et Afrique" adını taşıyan seyahatnâmesi, üç bölümden meydana gelmektedir. Türkiye'yi içine alan birinci kısım "Voyage du Levant"; Mısır, Irak ve İran'ı içine alan ikinci kısmı, "Suite du Voyage de Levant" ve Hindistan'ı içine alan üçüncü kısmı ise "Les Voyages des Indes Orientales" adını taşımaktadır. Seyahatnâmenin birinci kısmı 1665, ikinci kısmı 1674 ve üçüncü kısmı da 1684 yıllarında Paris'te basıldı. 1687'de İngilizcesi ve 1693'de de Almanca neşredildi. Tam Fransızca metin ise 1727'de beş cilt halinde yine Amsterdam'da basıldı.

Burada tercümesini sunduğumuz kısım, yalnız Türkiye'yi içine alan, seyahatnâmenin birinci kısmıdır. Tercümemize, François Billacois tarafından sâdeleştirilerek "L'Empire du Grand Turc" adıyla 1965 yılında Paris'te neşrettiği metin esas teşkil etmiştir.

Nuray YILDIZ

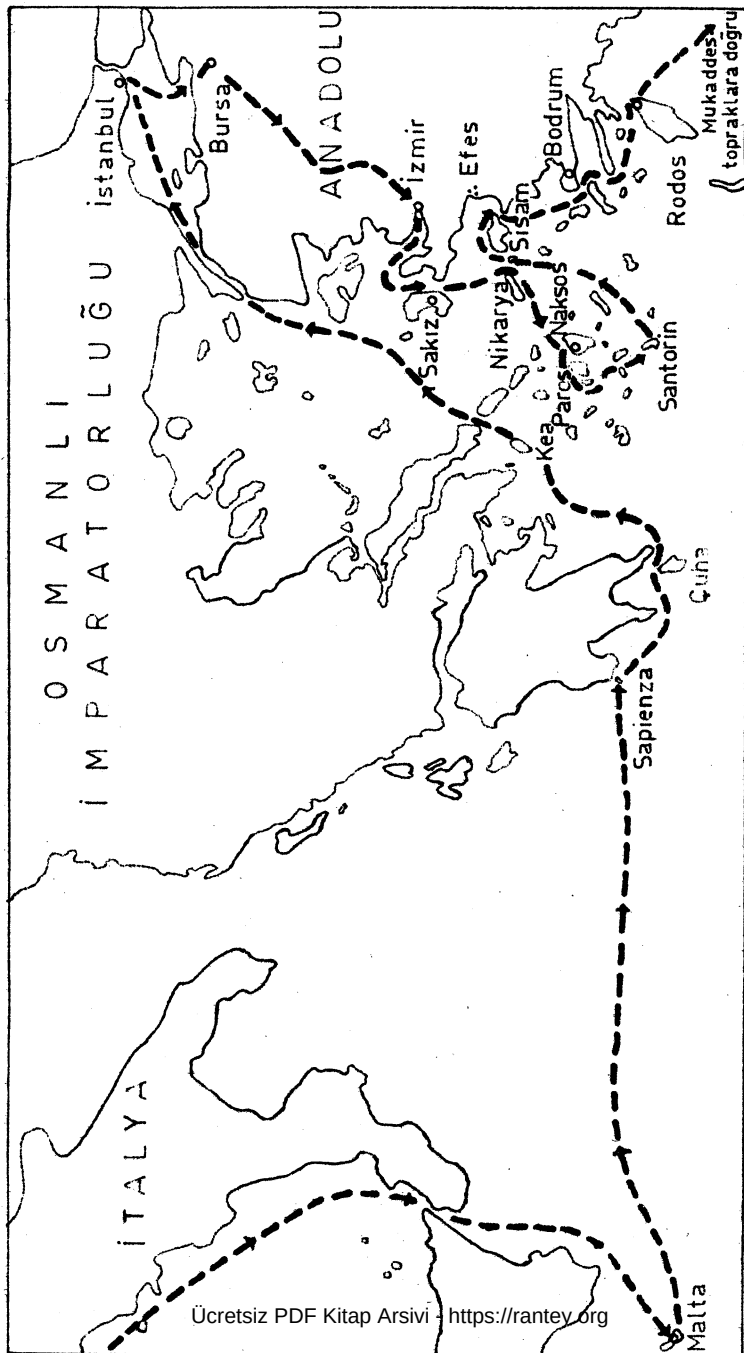
ESERİ SADELEŐTİREK NEŐR EDEN F. BILLACOİS'NİN GİRİŞİ

Seyahatnâme üç ana unsurdan meydana gelir:

—Seyahatin yapıldığı sırada o memleketin gerçek durumu

—Seyyahın şahsiyeti (eğer varsa dehası, bu işdeki tecrübesi, bilgisi, şahsiyeti, zevkleri ve hattâ mizacı)

—Gideceği memleket hakkında kendi memleketinde edindiği bilgi (seyyahın müracaat ettiği okuyucularının çoğunun ön fikri ve —belirli bir ölçüde—hareketinden önce kendi fikri... ve belki hareketinden sonra da). 1655 Türkiye'sini Jean Thévenot'nun bizzat görmesinden önce, bu Türkiye'yi ve Thévenot'yu ve aynı zamanda onaltıncı asrın ortalarında Fransa'da Türkiye'nin nasıl tahayyül edildiğini yirminci asrın insanları olarak o devre göre görmemiz gerekir.

1650'DEN ÖNCE FRANSA GÖZÜYLE TÜRK İMPARATORLUĞU

XIII. Louis'nin ve genç XIV. Louis'nin çağdaşlarının gözünde Türk, Montesquieu'nun "İran Mektupları"nda görüleceği gibi fantastik bir yaratıktır. "Türk neyin nesidir?" sorusunu, Avrupa'nın en geniş arazisine sâhip olan bu imparatorluktan daima fevkalâde, fakat az ve ya çok doğru bazı haberler aldığı zaman zavallı halkın kendi kendine hayretle sorması gerekir. Yahut da bu kadar soru sormaksızın Molière tarzında yumruklarını sıkarak bir ihtiyar gibi bağırmalı: "Alçak Türk". Bilenen bir dünyanın ya da muhayyel dünyaların ister hıristiyan ister putperest "medenileşmiş ve diğer memleketlerin her bir tarafındaki Türk, bu devrin vasat Fransızının zihninde teşekkül eden dünyasının ufuklarını çevreliyordu.

Burada bize iki soru soruluyor:

—Osmanlı İmparatorluğunda cereyan eden hadiseler hakkında Fransa'da nasıl bilgi ediniliyor?

—Türk imajı nasıl meydana getiriliyor?

En emin fakat çok az olan bilgi, Fransız ile Türkün doğrudan doğruya temasından edinilmektedir.

Sultan tarafından krala bazı fevkalâde elçiler gönderilmiştir. İlgî çekici elbiseler, güzel at gezintileri: Halkın bilgisi hemen hemen budur. Siyasî konuşmalara gelince bunlar 1618'deki elçinin resmî raporuna göre —"prensler arasında konuşulan işler olup bunlardan halkın bilgi edinmesine lüzum yoktur."

Fransızlar Türkiye'ye gidiyorlar. Fakat bir önceki yüzyıldaki Guillaume Postel'in yazılarının sıcaklığını hisseden Rönesans insanının merakını taşımıyorlar. Onları sadece ticarî veya korsanlık kârları, ya da Krala veya Tanrı'ya yapılan hizmet ilgilendiriyor.

Onlar arasında Doğu Akdeniz limanlarında ticaret yapan ve oraya giden gelen pek çok tüccar, armatör ve gemi kaptanları (ekserisi Marsilyalı) vardır. Bu şahıslar ancak kendi muhasebe kayıtlarını yazıyorlardı. Bu güneyliler şüphesiz konuşmalarında az veya çok mübalâğalı kısa fıkralar anlatmak zorunda değillerdi. Fakat bu sözlü bilgi, diğer şeylerden daha çok çevredeki peşin hükümleri kuvvetlendiriyordu.

Diğer bir grup ise Doğu'ya kâr, macera ve kavgaya aramak için gidiyordu. Bunlar ya Malta'nın emrinde korsan veya Türklerin hizmetinde "muhtedi" yahut mürted oluyorlardı. Gerçi Fransa'da müslümanlara iyi gözle pek bakılmıyordu. Ancak İslâm'ı yakından tanıyanlar kendiliklerinden akın akın bu dine koşuyorlardı.

Tarihçi Fernand Braudel tarafından açıklığa kavuşturulan psikolojik bir problem: Doğu Akdeniz'de İslâm dinine geçme salgını manastırları korkutuyordu...Fakat dönmeler Doğuda eski ile yeni dindaşları ve vatandaşları arasında çok zaman aracı oldukları halde, hor gö-

rüldükleri Fransa'da onların sözlerine itibar eden yoktu. Şu veya bu şekilde Fransa'ya dönenin (ve hıristiyan dinini yeniden kabul eden kimsenin) tek ızdırabı ona utanç veren bir geçmişi kamufle etmektir.

Çeşitli mezheplere bağlı olanlar, bilhassa kapuçinler ve cizvitler Türk memleketlerinde çoğunluğu teşkil ediyorlardı: onlar kutsal mahalleri koruyorlar ve Ege adalarındaki küçük katolik topluluklarını, Venedik ya da Fransız himâyesinde ellerinde tutuyorlar yahut imparatorluktaki azınlıkların din değiştirmelerini kontrol ediyorlardı. Bu azınlıklar Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler idi. Onlar bilhassa Kudüs'e giden hacıların faydalanması için rehberler, kendilerini himaye edenlere it-haf ettikleri, işkenceleri ve martirleri anlatan birçok eser yayınlıyorlardı.

Sonuncu seyyahlar grubu Türkler hakkında bilgi edinmek için vazifelendirilen kimselerdi: Sefaret mensupları ve konsoloslar. Fakat diplomatların görevi yalnız sultan, sadriâzam, ortodoks patriği ve şeyhülislâm ile protokol icabı görüşmeler olmayıp başka şeyler de vardı, fakat bu tehlikesiz değildi. Thévenot'nun tanıdığı olduğu elçi M.de la Haye Yedikule zindanında 3 ay kalacaktır (1660)... Mesleğin en iyi gelenğinde bile, onlar elçilik binasının dışına çıkmazlar ve çevrelerinde geçen itibar kırıcı şeylerden uzak kalmağı tercih ederlerdi. Eğer bir diplomat bazı şeyler yayınlarsa bu, zamanın siyasî vaziyetini destekleyen bir yazıdır. Bu Türk diplomasisi açısından uzlaştırmacı veya hırçın bir tavır takınarak, ters, hırçın veya uzlaşıcı (belki de birkaç ay sonra hükûmetin görüşü olacak) tutumlara kapıyı açık bırakan bir ihtiyat şaheseridir. Böylece elçi Brèves İstanbul'da 22 yıl görevde kaldıktan sonra, içinde muhtelif bölümler bulunan Relation de Voyages adlı eserini yayınladı (Paris 1628): "Osmanlı hükümdarlarının saltanatını yıkma ve tahrip etme ortamını hazır-

layan sebepler üzerinde kısa nutuklar" ve "Kralın, padişah ile yapmış olduğu anlaşma ve onun hristiyanlığa getirdiği faydalar hakkında nutuklar"...

Seyyahların, bir kamuoyu meydana getirebilecek az da olsa bilgi verdikleri görülüyor. Bununla beraber bu fikir mevcuttur, devam etmektedir ve Türk meselesi hakkında da kuvvet kazanmaktadır. Kamuoyu, umumiyetle imzasız küçük yazılar, ucuz fiata satılan uçuşan varaklar, kötü kâğıt üzerine fena baskılar ve bizim "önemsiz gazetelerin" ataları ile besleniyordu.

İki metelik olan bu ince broşürlerde ne yazılmaktaydı? Onlar —kendi tarzlarında— Türk hükümdarı ile ilgili siyasi ve askeri büyük olayları, felâketleri ve mucizeleri içine almaktadırlar. İşte bir misali. Sultan Ahmed 1617 Kasımında öldü. 1618 başlangıcında beş uçan varak onun ölümü ve yerini alan halefi hakkında 5 farklı bilgi vermektedir. Birinde, onun ölümünü, şişmanlığına bağlayan bilgi bulunur. Diğerinde ise "zayıf, solgun ve teni zeytin renginde" olarak ölmüştür. Aksini söylemenin pek önemi yoktur. Doğrusu hristiyanlara çok zalimane gelen tüyler ürpertici bir ölümdür. Onun yerine kim geçecekti? Kardeşi Mustafa veya oğlu Osman? Burada bahsedilen Mustafa'dır. O, sofı, "barış taraftarı", "kendini islâm inancına vermiş" bir adam olarak tarif edilir. Diğer bir portre: Mustafa, yeğeninin gözlerini oyduktan, hristiyanları hırpalayan ve ancak "namussuzluk ve kötü ihtilâslar yapan" bir "kalleştir".. Burada bahsedilen Osman (gözleri kör edilmemiş olan) Sultan Osman'dır. Bunun hakkında şöyle deniyor: Mustafa'yı sofuluğu ile başbaşa bırakır, "hristiyanların büyük zâlimi" ünvanı ile öğünür ve Merkezi Avrupa'ya bir sefer hazırlar... Karışık ve birbirini tutmaz bilgiler (kendi hatalarını bizzat düzelterken büyük periyodik basının yanıltması) gerçekmiş gibi okunuyordu. Bize göre "saçma bilgi" verenler kendi çağdaşları için haberlerin ve daha doğrusu

tarihin taşıyıcıları idiler!

Bütün bu küçük literatürün ana fikri eski Türk tehlikesinin devamlılığı ve hristiyanlık ile islâmiyet arasındaki devam eden rekabettir. Hristiyanların hâmişi olan Fransa Kralı ile Emirül Müminîn Sultan arasında geçen hadiseler etrafa bu sâyede yayılıyor. Uçan yapraklar bundan üstü kapalı bahsederler ve kutsal savaşta bunları ancak bir ara verme olarak vasıflandırırılar. "Hükümdar tarafından hristiyanlara bir savaş ilânı iddiasının yayılması için bunlar çok geçerlidirler. Şöylece söyleniyor: "Dinimi Polonya'da yaymak ve senin çarına gerilmiş Tanrı'nı hiçbir zaman tahrip etmek istemiyorum... Senin kutsal rahiplerini boyunduruğa vurmak ve kadınlarının memelerini köpeklerle attırmak istiyorum..." Avrupa'da yerleşmiş olan Türk, bugünkü Almanya'yı yağmalamak için Polonya ve Macaristan'ı elinde tutuyordu. Ve sonra sıra Fransa'ya gelecekti... Yeniçeriler karada, gemiciler denizde ve sahillerde dehşet saçıyorlardı. Bir broşürde yazıldığına göre Bakire Meryem, Saint Maison de Lorette kutsal mahallini yağma etmek için İtalya'ya çıkartma yapan 60 Türk kadırgasını tahrip etmek maksadıyla 25 Ocak 1618'de fırtına meydana getirdi. 30 yıl savaşlarında bölünmüş olan Avrupalılara uçan yapraklar şöyle demektedir: Ancak bir düşman vardır, Türk. Ancak bir savaş vardır, haçlı seferi!

Türkü düşünmek haçlı seferini düşündürmektir. Uçan yapraklar Türk İmparatorluğunun sonunun geldiğini bildiren mucizevî yazıları ile halkı sık sık kutsal savaşta teşvik ederler... Böylece, Sainte Brigitte, sarayda bir hayal gördüğünü iddia ediyor ve "XIII. Louis kutsal haçı, taze ve güzel Lis çiçeğini İstanbul'a diyecektir" diyordu. Fransız asilzâdeleri Girit'i müdafaa için Venedik ordusuna katılırlar. Bir hayalperest olan fakat ciddiye alınan Nevers dükü "hristiyan milis"i adıyla

bir savaş birliğı kurar ve buna katılmayı teşvik eder: Ana kraliçe Marie de Médicis masrafa katılmak için 1.200.000 frank yardımda bulunur... Richelieu'nün coşmuş Kardinali Peder Joseph, Türklere karşı Turciade adlı lâtince bir destan kaleme alır ve "hristiyan Kazakların" patriğine giderek bir koalisyon yapmak üzere bütün Avrupa saraylarına adamlar gönderir.

Bir savaş edebiyatının değersiz bilgi kaynağı!... Hakkında çok zayıf bilgi edinilen ve ihtirash bir şuu-ra sahip olan Türk nasıl ifade ediliyor?

Türk, fizikî bakımdan bir çeşit devdir. Kuvveti zaten atasözlerine geçmiştir. O, cesur ve dayanıklı bir savaşçıdır, dolayısıyla tehlikelidir. Kıyafet ve süsü ile muhteşem ve yabancı olarak tahayyül edilir. Askerî hünerleri, saray oyunları, devrin büyük gösterileri daima —ve her zaman başarı ile— "Türklerin" süvari alaylarını ve tuğ takmalarını temsil eder. Bu, bizim nisbet ölçü ve normlarımızdan ayrılan, eğer ürküntü vermiyorsa güldüren Herkül'ü andıran bir devdir. Bazı uçan yapıtlar Türkü Gargantua gibi masal kahramanı yaparlar. Hükümdar, Irak'da verdiği bir ziyafette bit, pire ve tah-ta kurusu ile doldurulmuş İngiliz turtasını ikram eder ve kürdan olarak fil dişi kullanır. Eğer buradaki Türkü bir kelime ile özetlersek, o devâsa bir yaratıktır.

O halde fizikî bakımdan hemen hemen mitolojik bir yaratıktır. Ruh olarak ise hemen hemen peri ya da şeytan gibi bir şeydir. Kuvvetli olduğundan zâlimdir. Fethedilmiş ülkeler ve hristiyanlar gözünde zâlim olduğu kadar kardeşlerine karşı da zâlimdir. Çünkü sadrıâzam, devamlı idâm ve boğma işleri düzenler. Padişahın, kendisinden sonra kimin tahta geçeceği meselelerini halletmek için hususî bir kanunu vardı: Öldüğü zaman şchzadelerin en büyüğü "imparatorluğun temel kanununa göre (erkek kardeşlerini) devletin muhafazası için boğdurtturur". Daha kötüsü kan dökücülük Türkün kalles-

liğidir. İmansız olan dinde gerçek imanı terkedip kötü iman sahibi olandır ve milletlerarası münasebetlerde sapık inancın koruyucusudur. O karşı koyan bir devdir. Düşman değil bir rakiptir.

1650'LERDEKİ DEĞİŞİKLİK

Devâsa Türk heykelinin ayakları kildendir. Yavaş da olsa zaman zaman Fransa'da farkedilmektedir ve hükümler değişmektedir. 1687'de bile Fransızlar haclı mirası ve Muhteşem Süleyman'ın kudretli imajı ile yaşayacaklardır. Fakat daha kavrayışlı iyi bir gözlemci olan Vignau gerçek durumu ortaya koymaktadır.

"Etat present de la puissance ottomane" adlı eserinde bu kudret o kadar muazzamdır ki karadan ve denizden ona bakan herkes her zaman âni korkuya kapılacaktır. Bu konuda şimdiye kadar yazılanların hepsinde, tahayyül edilmiş olan bu şeyleri yalanlamağa cesaret edilmemiştir. Bu gibi yalan yanlış düşüncelere itibar etmeyip konu ayrıntılarıyla ve başlıca bölümleri ile ele alınırsa netice hiç de aynı olmaz ve ne çok hataya düşüldüğü anlaşılır.

Bu yüzyılın ortasında Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ülkelerinin en geniş ve dünyanın en büyük güçlerinden biri durumundadır. Fakat fetih hareketi sona ermişti. Osmanlı Devletine son katılan ülke Girit oldu. Türkler Venediklileri bu adadan çıkartmak için 30 yıl süren Kandiye Savaşını (1640—1669) yapmak zorunda kaldılar. Karada, kati bir sonuç almaksızın bazı talihsizlikler ile (1664'de Saint—Gothard bozgunu) Lehistan'a ve diğer imparatorluklara karşı seferler birbirini takip eder. İnebahtı (1571)'dan itibaren büyük bir deniz gücü olmaktan çıkan Türkler karada da yenilmez bir düşman olmaktan çıktılar. 1682'de Viyana üzerine yapılan son teşebbüs başarısızlıkla sona erecek ve büyük gerileme

başlayacaktır...

Ekonomik alanda, Osmanlı İmparatorluğu tam bağımsız değildi. Uluslararası büyük ticaret, batı paralarının kullanıldığı ve "frenk" tüccarlarının hâkim olduğu, yabancı gemilerle yapılıyordu: İngiliz, Hollanda, Fransız ve pek az da İtalyanlar. Osmanlı hazinesine vergi veren, buna karşılık konsoloslar tarafından himaye edilen ve imparatorluğa tâbi halk arasından toplanmış olan çok sayıda yük taşıyıcı, tercüman, sekreter, komisyoncu gibi personeli kullanarak, kapitülâsyon anlaşmalarından yararlanmak suretiyle frenk mallarını Osmanlı İmparatorluğunun kontrolünden kaçırmışlardı.

İç politikada tablo daha az karanlıktır. Yeniçerilerin ayaklanmalarına ve şu veya bu paşanın serkeşliğine (bu kadar geniş bir devlette kaçınılmaz) rağmen idare iyi işler. Hükûmetin başındaki sadrîâzam genellikle bilgili bir kişidir. Şahsî kabiliyet, vazifenin zorluğunu ortadan kaldırır. Tek zayıf nokta sultanların çoğunun kabiliyetsiz oluşudur. Sadece IV. Murad (1623–1640) büyük bir şahsiyet sahibi olarak karşımıza çıkar. Onun haleflerinin şahsiyetleri ve enerjileri eksiktir. Şüphesiz iyi bir sadrâzam, hükümdarın kabiliyetsizliğini bir dereceye kadar ortadan kaldırır. Bununla beraber Fransızlara, Osmanlı Devletinin gerilemeye başlamasının ilk arazi gibi gelen budur. Hükümdar, Fransızların muhayyilesinde artık yırtıcı bir fâtihi olmaktan çıkar ve vicdan azabı çekmeksizin haremde bir biblosu olur. Gevşek ve zevk düşkünü, içinden pazarlıklı ve istekleri geçici olan, kurnaz ve sadist. Türkün bu yeni silüeti ile Fransa'da 1650–1660 yıllarındaki "Turquie" modası başlar...

"Turquie" zevki (diğerleri arasında Racine'in *Bajazet*'sini de verecek olan) daha geniş bir fenomenin ancak bir belirtisidir. Bu devrin Fransızları, Türk dünyası ve genellikle doğu hakkında en iyi bilgiyi elde et-

mek için ihtirashıdır. İstanbul'daki bir elçilik sekreteri olan Antoine Galland, Binbir Gece Masallarının Fransızca tercümesi ile meşhur olacaktır. Yüzyılın ikinci yarısında Türk İmparatorluğundaki seyâhatlere ait yazılar, ilk yarısına nazaran iki kat daha fazla basılır ve eskilerinin de yeni baskıları yapılır, entellektüel ilgi daha fazladır. Türkçe ve Arapça üzerinde araştırma yapılması, bu devre kadar Fransa'daki birkaç orijinal ve özel çalışmadan ibaretti ve Doğu'da buna duyulan ihtiyaç sebebiyle, bu daha düzenli bir hale geldi ve gelişti. Colbert, günümüzün Ecole des Langues Orientales (Doğu Diller Okulunun) nüvesi olan "Yeni diller için" bir okul kurdu. Şarkiyatçılık bir ilim olmağa başladı.

İşte bu sırada Jean Thevenot da İstanbul'a gitmek için yola çıktı.

JEAN THEVENOT, TARAFSIZ SEYYAH

Jean Thévenot, kendisinden önceki ve kendisini takip etmek zorunda olan pek çok seyyahı geçti, çünkü seyahatine başlarken sağlam bir şark kültürüne sahipti, onu seyahate sadece merak itmemişti.

1633 yılında Paris'de doğduğu zaman, doğunun masalları onun beşiğinin etrafını çeviriyordu. Carabosse masalı, onu büyücü kitaplarında kaybolmuş bir âlimi düşünmeğe sevketti... O, kâfi derecede geliri olan bir aileye mensuptu ve geçim sıkıntısı çekmiyordu. Bu aileden olan büyük adam Melchisedéch onun amcası idi. Genç yaşta gelişme belirtileri gösteren bir yeğen için iyi bir örnek. Melchisedéch Thévenot ölü ve yaşayan bazı doğu dillerini bilir, Türk ve Arap memleketleri uzmanları ile münasebet kurardı. O, doğuya hiç ayak basmamış farklı bir şarkiyatçıdır... Bu durum onun bu memleketler hakkında "Relations de plusiueurs voyageurs cruieux" adlı hacımlı eserler yayınlamasına mâni olmaz.

Amca Melchisedech,yeğenini daha küçük yaştan itibaren doğu illerine yöneltir. Onu bilgin dostları ile tanıştıır. Onlardan biri olan Herbelot, bu genç üzerinde belirli bir tesir gösterecek ve Yeğen Thévenot diye çağırılmağa başlanacaktı. Aşağıda, seyyahımızı İstanbul seyahatini yapmağa teşvik eden ve kendisine refakat etmek isteyen Herbelot'ya ayırmış olduğu sayfalar okunacaktır. Thévenot hareket etmeden önce, daha evvel Doğudaki yollar hakkında basılmış olan yazıları okudu.

Eserinin şurasında burasında onun seyahate çıkarırken tam bilgi sahibi olduğu görülmektedir. İlk baskısının önsözünde, ziyaret etmiş olduğu yerler hakkında "Bu kadar bilgince ve bu kadar ehliyetle bilgi vermiş olan bilgin yazarlara" saygılarını belirtir ve bunlar arasında "M. de Breves, Hayes, Loir"ları belirtir... Bu çeşit "klâsiklerin" seçimi, Thevenot'nun bilgi derecesi hakkında bizi temin eder. Bu hükme, Teb harabelerini ziyaret eden Loir'in bu parçası ile varıyoruz:

"Yaşayan güzellikler, fikrimce taşlar ve mezarları değerlendiriyor ve size şunu itiraf etmeliyim ki hiç bir yerde Teb'de gördüklerim kadar, bilhassa dünyanın en güzel yaratıkları olan Yahudiler kadar, güzel kadınlar görmedim. Bazı meraklar bizi şehrin dışını ziyaret etmeğe zorlar."

Böyle hocalar ile Yeğen Thevenot'nun bilgisinin,serada yetiştirilen bir ot gibi değil rüzgâra açık bir ağaç gibi sağlam olduğundan emin olabiliriz.

Daima mevcut ve daima hâkim olan bilgi (bir uzmanın hatasını düzeltmek için birkaç söz ve bir yapı veya bir şehrin geçmişini özetlemek için söylenen birkaç cümle) Thévenot'nun eserinin büyük değerini (ve şahsiyetinin sıcaklığını) ortadan kaldıramaz: tam bir kabiliyet. Sözü, ölümünden sonra 1684'de eserlerini yayınlayan editöre bırakalım: "Üslûbu sâde ve açıktır. Onun

üslûbu bütün hatıraların yazılmasını arzu edeceğimiz bir özellik taşır. Gereksiz hiç bir ayrıntıya rastlanmaz. Ancak gerektiği zaman ayrıntılı bilgiler verilir. Ama bilhassa samimiliği dikkati çeker. Fakat bizzat Thévenot onu önceden daha iyi söylemişti. "Kâğıt karalamalar-daki işaretlerden" seyahat notlarını bir kitap haline getiremeyeceğini ve bunları "daha iyi ifade etmeğe" vakti olmadığını özürle bildirerek, şöyle ilâve eder: "Dilin tabiî olmasının gerçeği daha iyi ifade edeceğine inanıyorum."

Tabîlik: Bu büyük kelime bizzat Jean Thévenot tarafından söylenmişti. O, herşeyden önce ilgi çekici bir açıkyürekli. Komşu ülkeler sonra da İstanbul ve Doğu için Fransa'dan ayrıldı, daha sonra yalnız görme arzusu ile Mısır, Filistin, İran ve Hindistan'a kadar gidecektir. Ne bilim endişesi ne de siyasi veya ticari bir vazifesi olmaksızın "sadece merak ve öğrenme ihtirası onu seyahate sevketti". O, Bursa'da dinlenen bir şiiri kaydetmek veya Osmanlı idaresinin kademelerini çözmekle ilgileniyordu. Fakat, o kalabalıkta kaybolmuş durumda, dirsekleyerek kendine yol açarak ve düzeni sağlayan memurlar tarafından terslenerek, Hindistan'dan İstanbul'a gelen bir elçinin alayının geçişini seyretmekten hoşlanıyordu. O, İstanbul'un küçük bir kahvesinde oturarak bu siyah ve kokulu içkiyi, henüz Fransa'da tanınmayan kahveyi içmekten zevk alıyordu. O, (elçinin endişeli hayretiyle) yanında Yeniçeriler olmaksızın, Avrupa tarzındaki şapkası yerine bir turban giyme tedbirini göstermeksizin Doğu sokağının kalabalığına karışmaktan hoşlanıyordu. Elçiye neşeli bir şekilde hiç bir zaman yaralanmadığını anlatıyordu.

"Sadece bir defasında küçük çocuklar bize birkaç elma koçanı attılar..." bu da tanıma açlığını çok pahalıya ödemiş olmak sayılmazdı.

Yirmiiki yaşın verdiği öğrenme sevinci ve yapmacık-

sız merakı ile Thévenot,sempatinin peşin hükümleri alıp götürdüğü bir espri içersinde Türklerle karşılaştı. Onun hiç bir dinî peşin hükmü yoktu. Thévenot şüphesiz katolikti fakat dindar değildi. Ancak bir kere Tanrıya yalvardığı görülür: bir fırtınada. Bir hacıdan ziyade bir turist olarak Mukaddes Mezarı ziyaret ettiği zaman çok şaşıracaktır: "Bu yer, daha önce bizzat denediğim gibi, Tanrı'nın emirlerini dinlemeyenlere büyük bir bağlılığı telkin ediyordu. Bir Malta şövalyesi tarafından soyulmasından önce bile onda haçlı zihniyeti asla mevcut değildi. Venedikliler Türk donanmasını Çanakkale'de yendikleri zaman, İstanbul'da hristiyanlara karşı bir katliâmın beklenildiği Frenk kolonisinin küçük dünyasında Thévenot, kutsal savaşın heyecanına tekrar kapılarak hristiyanlığın zaferine sevinir.

Ancak hristiyanlara karşı şiddetlenmiş kin sebebiyle Thévenot, saf bir ruhun soğuk gerçekliğine değil yaşayan bir şahsın tenakuzlarına sahiptir.O, müslümanların merhametine hayrandır ve Türklerin ruh yapısının tarafsız bir tablosunu çizmekten de geri durmaz ve onların kurnazlıklarından çok faziletleri üzerinde ısrar eder. O, Türk hâkimiyetinin Sakız'da olduğu gibi diğer Ege adalarında da yumuşak olmadığını biliyordu. Fakat Venedik hâkimiyeti bundan daha iyi değildir. Fakat en acınacak durumda olanlar, haraç veren Cea halkıdır: "Bu ada halkı iyi insanlardır ve Türkler kadar hristiyanların da kötü muamelelerine maruz kalmaları sebebiyle ilgilenip acımağa lâyıktırlar". İstanbul'da süratle neticelenen ve adalette taraf tutmayan mahkemelere hayrandır ve müslümanlara olduğu kadar hristiyan azınlıklara da eşit bir şekilde davranıldığını kaydeder. "Çünkü bir hristiyan işlemiş olduğu bir suça karşılık müslümanlığı kabul etmek suretiyle hayatını kurtarabiliyor fakat Türklerin hayatlarını kurtarmak için hiçbir çareleri yoktur"...

Thevenot –taraf tutmakla beraber– sadece Rumlar hakkında ciddi fikre sahiptir. Meselâ Sakızlılar "çirkin", gururlu, cahil, "zevke ve sarhoşluğa kendilerini kaptırmış büyük kalleşlerdir..." ; nihayet millet olarak rumdurlar"... Fakat Thévenot asla alay etmiyor ve bil-hassa Sakız'da Rum kadınlarının güzelliğine hayran kalıyordu. Belki de Rumları bu şekilde tarif etmesi, çok kıskanç bulduğu kocalarından öç almak içindi.

İhtiraslı ve peşin hükümlerden sıyrılmış bir kişi, Jean Thévenot Türkiye'ye gitmek için yola çıktığı zaman (1655) olduğu gibi daima meraklı ve yapmacıksızdır...9 yıl sonra eserinde, uzaktaki tecrübelerinden Fransız halkına vermiş olduğu bilgilerde Türk tehlikesinin ve bir umacı Türk imajının hâlâ hâkim olduğu bir görüş görülmektedir, fakat kanaatlerinde de tam mânâsiyle memnun olmadığı farkedilmektedir. XIV. Louis çağdaşlarının peşin hükümlerine sahip olmayan Thévenot'yu XX. asrın okuyucusuna takdim etmek istiyoruz ve bu zâtın iyi niyetini ortaya koymayı arzu ediyoruz.

* * *

Thévenot'nun ruhuna sadık kalarak bu baskı aslına uygun, fakat ilmî iddia taşımamaktadır.

Thévenot'nun eseri parçalar halindedir. Eserin aslına bağlı kalarak okumayı kolaylaştırmak için paragraflara isim veren ve bazen de bölümlerin şeklini değiştiren satır başları koyduk. Fakat anlatış tarzına bağlı kaldık.

Karanlık noktaları aydınlatmak, modern ilmin getirdiklerini göz önüne almak ve Thévenot'nun durumunu münakaşa etmek için okumayı zorlaştıran dip notlardan ya da cildin sonunda yapılan açıklamalardan kaçındık.Monoloğu,takip eden okuyucuya ait olan bir diyalog şekline çevirmeği tercih ettik.Kendi ilavelerimizi

Thévenot'nun metninden ayırtmek için parantez içinde vermeği uygun bulduk.

Voyage du Levant adlı eserden burada ancak XVII. yüzyıl Fransız politik mitolojisinde Türk hükümdarının kazandığı önem sebebiyle, doğrudan doğruya Türkler ve Türkiye ile ilgili olanları aldık: Malta (Hristiyanlığın Türklere karşı kalesi), Ege Denizindeki adalar (buralar Türk hâkimiyetine daha yeni geçmişti), İstanbul (Osmanlı Hükümdarının merkezi) ve Anadolu (oturanların çoğunun Türk olduğu imparatorluğun yegâne parçası). Biraz uzun olan bazı hikâyeler ya da seyyâhı gerçekten ilgilendirmeyen iskeleler hakkında şahsî olmayan notlar metinden çıkartılmıştır.

Nihayet, Jean Thévenot'nun Relation'unun birinci baskısının temenni ettiği gibi "onun, okuyacaklara çok kısa gelmesini" ümit edelim.

FRANÇOIS BILLACOIS

BİRİNCİ KISIM
HİRİSTİYAN ÜLKESİNDEN TÜRK ÜLKESİNE
SEYAHAT

I

SEYAHATİN GÂYESİ

SEYYAHIN BİR İLHAMI

Seyâhat etmek arzusu insanlar için daima çok tabii olmuştur, bana öyle geliyor ki bu ihtiras hiç bir zaman günümüzdeki kadar kuvvetle hissedilmemiştir. Dünyanın her yerinde rastlanan çok sayıda seyyâh bu durumu oldukça ispat eder vaziyettedir ve yirmi yıldan beri güzel seyahatlerin çok oluşu şüpheleri ortadan kaldırır. Hiç kimse yoktur ki bilinmeyen güzel şeylere ilgi duymasın ve eğer mübrem meraklar tarafından engel olunmazsa bizzat şahit ve seyirci olmak istemeyen pek az kişi çıkar.

Bunlar bana ilk seyâhat düşüncesini vermiş olan güzel fikirlerdir. 1652 yılında benim bu seyahatime engel olacak büyük bir işim yoktu ve böylece bana ilham edilen hususları takip ederek merakımı kolaylıkla tat-

min etmek fırsatını buldum.

Seyâhatime İngiltere'den başladım, Hollanda ve Almanya ile devam ettim sonra da İtalya'yı ziyaret ettim, oradan Napoli'ye geçinceye kadar dikkate değer birşeyle karşılaşmadım. Çünkü onları dikkate değer yapan şeyler Fransızlarca bilinmektedir. Roma'nın İtalya'ya sağlayabildiği şeylerle kafamı doldurduktan sonra, burada kalmanın enteresan bir yeri olmayacağına karar verdim. Büyük bir arzu ile beklediğim yerleri görmek için başka ülkelere gittim: fakat önce nereye seyâhat edeceğimi tespit etmem lâzımdı ve faydasız bir seyâhat yapmamak ve seyâhatten yararlanmak için lüzumlu şartlar ve kılavuzlar gerekiydi.

DOĞU SEYAHÂTİNE DAVET

Tanrı bana fırsat verdi. Roma'da Doğu hakkında bilgi sahibi olan bir Fransıza rastladım. Onun ünü bilginler arasında çok yayılmıştı, onda diğerlerinde çok nâdir bulunabilen, ilim adamı için olması lâzımgelen herşey vardı. Her ne kadar bilgin kardinaller ve Roma'nın en yüksek papazları ile konuşmak onun vaktinin büyük bir kısmını alıyorsa da bilgisinden çok faydalandım, bana dostluk gösterdi ve onun aracılığı ile başka bilgileri öğrenmekten memnundum.

Önce edebiyat, grek ve lâtin dilleri hakkında çok bilgili bir insan tanıdım, kendisi mesleğindeki en iyiler arasına konabilir ve ibranicedeki bilgisi o kadar derindir ki sadece ibranice yazılmış kitapları anlamakla kalmayıp her çeşit hahamı da anlıyordu ve bu konuda o kadar derin bilgiye sahipti ki, Yahudi bilgin ve hahamları ile münakaşa ediyor ve onlara peygamberleri ve kendi imanımız açısından Ahti Atik'i izah ediyordu, bunda öyle başarılı idi ki, onun hiç sarsılmadığını söyleyebilirim. Onun ilminden o kadar büyülenmişlerdi ki, can-

ları sıkılıncaya kadar kalıyorlar ve 3 ya da 4 saatlik konuşmadan sonra,ellerinde kitapları ile çıkıyorlardı, ya-
nından çıkarıldıkları için üzüldüklerini gördüm, başka
dostlarına ayırmak zorunda oldukları zamanı onunla
birlikte olmak için saklıyorlardı. Kalde ve Süryani dil-
leri de onun için pek yabancı değildi, emsâlleri arasın-
da Arapça, Farsça ve Türkçede üstün geliyordu. Bu
dillerdeki kitapları incelemişti ve bütün bu dilleri Av-
rupa'da en iyi bilen olduğunu söyleyebilirim. Bu ma-
hareti bu dilleri konuşmaktan başka kitaplarındaki
bilgisi ile de ortaya koyuyordu. Bilhassa ilimde ve Do-
ğuya âit pek çok şeyin açıklanmasında kendini göste-
riyordu, bu hususta konuşmaktan asla geri durmuyor-
du ve insanları hayrette bırakacak derecede meseleleri
ilmî olarak ortaya koyuyordu.

Bu kadar çok doğu dilini bilmesi, tarihin çeşitli kol-
larında yenide olduğu kadar eskide de bu kadar derin-
leşmesi onun için bir üstünlüktür. Ve bize çok yeni bil-
giler vermektedir. Bunları ne bizim coğrafyacılarımız
ne de tarihçilerimiz bilmezler, hiç değilse derinliğine
bilmezler.Kesin bilgi verebildikleri konular üzerinde bi-
le ancak kekelerler. Çeşitli dilleri bildiği kadar diğer bi-
limlerin pek çoğuna da vâkıftı ve mizaç olarak kendini
beğenmiş bir kimse değildi.

Sık sık rastladığı Levantenler'den öğrendiği davra-
nışları kadar örf ve âdetlerini ve onlarla karşılaştığım
zaman yapmam gerekenleri de bana öğretti ve nihayet
bana Doğu için her hususta bilgi verdi.Seyâhat yapma
konusunda sevincim doruğa ulaştı, bu kadar faydalı
olan seyâhati ne zamandır ümit ediyordum ve dönü-
şümde bu kadar bilgi ile Doğuda ilmin, sanatın ve tabi-
atın güzelleştirdiği bütün Doğu ile ilgili bilgileri halka
anlatabilecektim.

Fakat gemiye bineceğimiz sırada M. de Herbelot (bi-
raz önce bahsettiği kişinin ismidir) için önemli olan;

onun plânını bozan ve seyahatini geciktiren ailevî bir işi çıktı: bu talihsizliği sabırla karşıladım çünkü Malta'da buluşacağımızı, benimle geleceğini vaad etti ve Napoli'ye uğramak zorunda olan ve Fransızların girmesi yasaklanan papaya ait dört kadirgadan birine binmek için hazırlandığım sırada, o bana elde ettiğim bu güzel fırsatı kaçırmamamı tavsiye etti.

1655 yılının 31 Mayıs Pazartesi günü Roma'dan ayrıldım ve 2 Haziranda Civita Vecchia'da Kont Gaddi'nin kumanda ettiği bir kadirgaya bindim, gemide Konttan iyi kabul gördüm, 4 Haziranda kadirgalar Napoli'ye 8 mil kala durdular ve 5 Haziran, kadirga yolcularının bu şehri gezmeleri ile geçti, 6 Haziran Pazar günü akşamı hareket ettik ve Sicilya'ya doğru yelken açtık.

Barthélémy d'Herbelot (1625 - 1695) Thévenot'nun büyük bir saygı duyduğu bu kişi şarkiyatçılar arasında ünlü bir isme sahiptir. İtalya'nın ilim muhitinde uzun müddet kaldıktan sonra Paris'deki College Royal'de doğu dillerini öğretti. Ondan bize "Bir Doğu Kitaplığı yahut bütün tanıttığı Doğu halklarını içine alan üniversal bir sözlük" kaldı. (1697)

II MALTA ADASINDA

Napoli ve Messina'dan sonra Thévenot "Hristiyanlığın öncü karakolu" durumunda olan Malta Adası'na yanaştı. Katolik Batı Akdeniz ile Rumların oturduğu Doğu Akdeniz adaları arasında Türk ve Venedik hâkimiyeti arasında mücadele sahası olan Malta, hristiyanlığın kalesi durumundadır.

Rodos'un fethinden sonra (1522) Saint—Jean şövalyeleri burada kuvvetli bir deniz üssü kurdular. Kadirgaları İnebahtı'da kendilerini göstermiş olan (1571) şövalyeler, Türk ve barbar donanmalarına karşı haçlı ön-

cü kuvvetleri ile seferleri dindarca bir arada yürüttüler ve hristiyan mallarını olduğu kadar müslüman mallarını da ele geçirerek kazançlı bir korsanlık faaliyetine giriştiler. Bu ele geçirilen malların % 10'u adada düzeni ve refahı sağlayan Büyük Üstad'a veriliyordu.

Bu ada kalabalıktır ve 1590 yılında Napoli kral yardımcısı Alvaladista Kontunun emri ile, kendisine gerekli olan tahılın miktarını öğrenmek için yaptırdığı sayımda kalede, eski şehirde, Valetta şehrinde, Saint-Michel adasında, 7 rahibin idaresindeki bölgelerde 36 köy ve emrindeki şövalyeler ve hizmetindekiler hariç 27.000 kişi tespit edildi. Maltalılar esmer tenlidirler ve intikam alma hususunda en az Sicilyalıları gibi davranırlar. Burada kadınlar çok güzeldir ve oldukça samimi-dirler, şehre, başlarından yere kadar uzanan bir manto ile giderler, fakat bütün yüzleri örtülü olduğu halde, kendileri tanınmadan herkesi görürler. Malta Adası'nda konuşulan dil Arapçadır, fakat İtalyanca da özellikle şehirde çok yayılmıştır.

ZAPTEDİLMEZ MALTA

Kanunî Sultan Süleyman 1565 yılının Mayıs-Eylül ayları arasında adayı ele geçirmek için donanma ile muhasara etti. Fakat Büyük Üstad Jean de La Valetta başarılı bir şekilde karşı koydu ve Türkler kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar.

Onlar çok güçlü bir orduyu üç ay müddetle sayıları az, fakat çok uyanık insanın müdafaa ettiği bir yere karşı boşuna sevk ederek 1565 Eylülü sonunda adayı terkettiler.

Müslümanlardan olan bir grup alışılageldiği gibi Malta'ya âit birkaç kadırgayı ele geçirince kaçmağa başladılar, savaş yapmağa muktedir oldukları halde savaştan kaçıyorlardı. Bu zamandan itibaren Saint

Ange şatosunun yıkıntıları artık tamir edilmeyecekti, tabiat onu kendiliğinden mühtahkem yapmıştı.

Birkaç donanma Malta önünde iki aydan daha fazla mücadele edemediğinden, buranın zaptedilmez olduğunu söylemekten çekinmiyorum. Onun surları sağlam oldukları kadar güzel bir görünüşe de sahiptirler. Malta limanına gelenler, sıralar halinde dikilmiş güzel ağaçların örttüğü Barraque'ı görmekten büyük zevk duyarlar. Burada güzel bir bahçe vardır ve İtalya kulesinin altından limana bakan oldukça yüksek bir yerdedir. Burası sıralar halinde dikilmiş portakal ve limon ağaçları ile doludur ve yükseklerle kadar su fışkırtan çeşmeleri buraya ayrı bir güzellik verir. Bu bahçeyi Büyük Üstad Lascaris yaptırmıştır.

LA VALETTA'NIN MERAKLARI

Thévenot, Büyük Üstad La Valetta'nın inşa ettirdiği ve ismini verdiği müstahkem şehri ziyaret eder. Askerî mimar Francesco Laparelli ve de Cortone'nin eseri olan, adanın merkezî irili ufaklı tepelerin bulunduğu bir yerde, geometrik düzenin uygulandığı, ortogonal plâna sahip bir şehirdir. Roma disiplininin Akdeniz medeniyetine yaptığı tesirlerin bir örneği. Kutsal kalıntılar, müstahkem yapılar ve hayır müesseseleri seyyâhın dikkatini çeker.

Bayezid, Rodos şövalyelerinin, ilk büyük üstadları Saint-Jean'm kutsal kalıntılarına büyük değer verdiklerini bilerek, ona âit olan ve tamamen altından yapılmış bulunan mahfazasının kaidesine gotik harflerle belirtildiği gibi Antakya'dan İstanbul'a getirilen ve babası Fâtih'in hazinesinde bulunan bir eli, onlara verdi. Bir parmağı eksik olan aziz Anne'ın da bir eli orada görünmektedir. Rodos şövalyeleri bu eli, halen Fransa'da

hüküm süren XIV. Louis'yi dünyaya getirdiği zaman ana kraliçeye takdim ettiler. Onlarda daha pek çok kutsal kalıntı ve çok sayıda zengin süs eşyası vardır.

Bu şehirde pek çok güzel bina bulunur, fakat diğerleri arasında Büyük—Üstad'ın sarayı en muhteşemidir. Bu sarayda, görüldüğü kadarıyla yalnız kalitesi ile değil 35 ya da 40.000 kişiyi silâhlandıracak kadar büyük ve düzenli bir silâh deposu bulunmaktadır. Sarayın bütün bölümleri son derece iyi düzenlenmiştir ve durmadan çalışan köleler tarafından temizlenmektedir. Büyük Üstad'lara ait olan köleler üzerlerindeki işaretleri ile diğerlerinden ayrılırlar. Kapının yanında birkaç sıra demir ile tespit edilmiş bir top vardır, tahta kısmı oldukça incedir ve tamamı sağlam ve iyi dikilmiş bir deri ile kaplanmıştır. Bu çeşit top kolay taşınabilmesi için icad edilmiştir, bu toplar dağlara ve zor ulaşılabilen yerlere kolaylıkla götürülebilirler, fakat iki ya da üç atıştan sonra artık kullanılmaz hale gelirler.

Hastahâne iyi inşa edilmiştir. Hasta şövalyeler için ayrılan salon yaldızla süslenmiştir ve orada şövalyelere gümüş kap kacakla hizmet edilmektedir. Bu hastahâneye bütün hastalar kabul edilir ve iyi muamele görürler. Fakir olan bütün yolcular buradan hiç geri çevrilmezler. Buraya kabul edilirler ve istedikleri yere gitme imkânı çıkıncaya kadar bakılırlar. Ve onların ihtiyaçları giderilir, hiçbir ücret istenmeden gemilere bindirilirler.

EYLÜL'DE NOTRE—DAME GÜNÜNDE YAPILAN EĞLENCE

Notre—Dame günü olan 8 Eylül'de Malta'da bulunduğumda, her yıl aynı günde Türklerin kale önündeki kuşatmayı kaldırmaları hatırasına yapılan eğlence ve merasimi gördüm. Bütün askerî birlik sabahleyin erkenden silâhlı olarak Saint—Jean'ın önünde ve savaş düze-

ninde toplanrlar. Kilise son derece güzel süslenir ve Büyük ad yinde bulunur ve orada yapılan duadan sonra, Auvergne hanından çıkar ve bahsedilen hanın bayrağını taşıyan, başı mihverli, hanın en eskilerinden bir şövalye tarafından takip edilir. Kilisenin etrafında döner ve meydandan geçtiği zaman bütün askerler üç defa tüfek atarlar. Bu şvalyeden sonra bir elinde kılıç diğer elinde ise Türkler çekildikten sonra İspanya Kralının dinî hediye olarak gönderdiği bir hançeri taşıyan, Büyük ad'ın asil genci gelir. Kılıç ve hançer çok kıymetli taşlarla süslenmiştir: Saint-Jean'ın büyük kapısına gelerek kiliseye girerler ve kürsünün yakınına kadar ilerlerler ve bayrağı taşıyan şövalye bahsedilen bayrak ve Kutsal Heykeli üç defa selmlar, sonra Büyük ad'a doğru dönerek, onu da aynı şekilde selmlar ve sonra da kendi tarafındaki Kardinal'den sonra yerini almağa gider ve onun yanında, Büyük ad'a kılıç ve hançeri takdim eden asil genç yer alır, onları çıplak olarak ve ilâhi devam ettiği sürece elinde tutar; ilâhi bitince onları asil gence teslim eder ve yinden sonra Kardinalitekrar saraya uğurlarlar, burada şövalyeyi bayrak ile üç kere daha selmlar. Sonra hana dönerler ve burada da bayrağı taşıyan şövalye bütün han sakinlerine ve dostlarına ziyafet verir. Yemekten sonra pallio yarışları yapılır ve diğerleri bayramı sona erdiren benzer eğlenceler yaparlar.

III MALTA'DAN ÇANAKKALE'YE

Malta'da beş ay M. Herbelot'yu bekledim, fakat onun işleri, kararlaştırmış olduğumuz seyahate katılmasını tamamiyle mâni oldu. O, bana bu durumu bildirdi. Bu sebepledir ki tek başıma hareket etmek duru-

munda kaldım, İstanbul'a gitme fırsatını elde ederek, 1655 yılının 4 Kasım Perşembe günü, sabahın 9'unda Livaurne'dan gelen ve Ciudad'lı Philippes Martin yönetimindeki Sainte—Marguerite adlı gemiye bindim.

38 yaşındaki bu gemi iyi bir yelkenliydi ve denizde başarılıydı, bordasında 32 denizcisi vardı ve 6 parça demir top ve 8 parça bronz mancınığa sahipti, bunlar arkebüz (1) ve fitilli tüfeklerle donatılmıştı. Kaptan Antoine Martin ile gidiyorduk, onun Saint—Esprit adlı gemisinde 28 kişi, 5 demir top ve 8 mancınık vardı: Sainte—Marguerite adı verilen Cuidad'lı bir polacre (2) bizimle geliyordu, onun bordasında da 24 kişi, iki top ve altı demir mancınık yer alıyordu, kaptanının adı Jacques Fautrier idi. Bu polacre hızlı gidiyordu, halbuki kaptan Antoine Martin'in gemisi daima arkada kalıyordu, bu durum ise bize, günde 10 milden fazla bir yol kaybına sebep oluyordu, çünkü o biraz geride kalınca beklemek zorunda kalıyorduk.

5 Kasım Cuma günü sabahı lebech'e çevirecek ve ertesi gece de büyük bir yağmurdan sonra tremontane'e dönecek olan ponent (3) ve mistral esiyordu, fakat çok zayıf olduğundan az yol alabiliyorduk: 6 Kasım Cumartesi akşamı hava serinledi ve çok yol aldık. Fakat ilerledikçe Sapienza (4) Adası kavşağında Tripoli ge-

(1) Bir çeşit tüfek. (Çevirenin notu)

(2) Akdeniz'de yelken ve kürekle çalışan küçük bir gemi çeşidi. (Çevirenin notu)

(3) Thevenot, Akdeniz gemicileri tarafından kullanılmakta olan mahallî isimlere göre belli başlı rüzgârları açıklar. LEBECH: Güney—batı rüzgarı. MAESTRAL: Kuzey—batı rüzgarı, TRAMONTANE: Kuzey—rüzgarı, SÎROC veya SÎROCCO: Güney—doğudan esen yakıcı rüzgâr, PONENT—Batı rüzgarı

(4) Sapienza veya Modon Adası, bugün Methoni adını taşır ve Peloponnes'in güney—batısındaki aynı adı taşıyan burnun karşısındadır.

milerine rastlamak korkusu artıyordu, ertesı gün de bu adada kalma zorunda olacağımıza inanıyorduk ve onlara rastlamadan buradan geçtik. Zira Kasımın yedisine rastlayan pazar günü sabahı, önceden yaptığımız hesaba göre Sapienza denilen adadan epeyce mil uzaklaşıldığını zannederek ve Sapienza adasının ilerisinde 70 milden fazla mesafede bulunan Matapan Burnunu henüz geçmiş olduğumuzu farkettilik. Bu hata ise gemimizin saatte 8 milden daha çok ilerlediğini zannetmemizden geliyordu, halbuki o, 10 milden fazla gidiyordu, çünkü müsait olan rzgrla birlikte Venedik körfezinin akıntıları da işimize yarıyordu.

SAPIENZA (–MODON) ADASI VE MATAPAN BURNU

Neticesi bizim için ilkinden daha önemli olan bir hata daha yaptık; yolumuzu şöylece tayin ettik, Cerigo (–uha) ve Cerigotto arasından geçmek için Sapienza (–Modon) adasından ve Matapan burnundan 90 mil mesafeden geçmek zorunda kaldık ve bununla beraber Pazar günü gün ağarınca, söylemiş olduğum gibi, Matapan burnu üzerinde ve karaya sadece iki mil gibi çok kısa mesafedeydik, bu da bizi 40 milden fazla ve gerçekten en kısa yol olan ana kara ile Cerigo arasından geçmeğe mecbur etti, eğer çok daha dar olan Cerigo ile Cerigotto arasından geçmiş olsaydık daha tehlikeli olurdu. Farketmeksizin bizi sola, ana karaya doğru iten bu sonuncu hata, Venedik körfezinin akıntıları sebebiyle meydana geldi; iyi bir şans eseri yanılmış olduğumuz için olduğa sevinliydik, çünkü böylece hem tahminimizden 150 mil daha ilerde bulunuyorduk ve hem de çok zaman birkaç Venedik kalyonunun bulunduğu Cerigo'nun bu kadar yakınına gelmeğe cesaret edemeyecek olan korsanların tehlikesinden kurtulmuş

oluyorduk: Artık benzer hataları yapmak çok tehlikeliydi, zira eğer gece olmuş olsaydı, gemimiz karaya çarpma tehlikesi ile karşı karşıya idi. Bu tehlike dikkate alınarak karadan biraz uzaklaşıldı.

Eskiden Taenarus adı da verilen Matapan burnu Mora'nın yüksek bir burnudur; bu burunda Arion'un (1) bir yunus balığının sırtında karaya çıktığı söylenir: burada Maniotlar otururlar, bunlar dağlarda kralsız ve kanunsuz yaşarlar, ülkede kuvvetli olana, bazen Venediklilere, bazen de Türklere tâbi olurlar ve işleri, geçimleri soymaktır. Bu halk adını, Maina diye isimlendirilen kıyıdan alır.

KYTHERA'YA VARİŞ

Yolculuğumuza Cerigo adasında Saint—Nicolas iskelesinde ara vermekle çözüm bulduk; burada, civarı görmeksizin birbuçuk gün kaldık. Bu ada gibi bütün takımadalar av hayvanı ile dolu idi, avlanmak için karaya çıktık; Cerigo adası burada çok miktarda porfir çıkartılması sebebiyle eskiden Porphyris adını taşıyordu; Cythera diye de isimlendirilir, belki de Bordoni'nin Isolario (2) sunda bulunan Scotera kelimesi buradan gelmekteydi; mitolojiye göre Venüs'ün deniz köpüğünden doğmasından sonra ilk oturduğu ada burası oldu ve bu sebeptendir ki burada, denize yakın bir yerde bir tapınak inşa edildi, harabeleri bugün dahi görülmektedir. Cerigo, Ege Denizi adalarının ilkidir, çevre uzunlu-

(1) M.Ö. 7. yüzyılda yaşamış bir Yunan lirik şairi. (Çevirenin notu)

(2) Seyyah, bir asırdan fazla bir zaman için coğrafya literatürünün bir klâsiği haline gelmiş olan dünya adaları ansiklopedisine imada bulunuyordu. Isolario nel quale si ragiona di tutte l'isole del Mondo" Benedetto Bordoni'nin bu eseri 1534'de Venedik'te yayınlandı.

ğu 60 mildir ve Mora'ya ancak 50 mil uzaklıktadır, orada ada ile aynı ismi taşıyan bir de şehir vardır; Venedikliler bu adanın tamamına sahiptirler ve burası çok önemli bir geçit olduğu için, burada askerî bir garnizon bulundurulur.

SPİNALONGA (KEA) İSKELESİ

15 Kasım Pazartesi günü konsolos gemide bizi görmeğe gelerek beraberinde kasabaya götürdü ve evinde yemek verdi; kasaba büyüktü ve burada 700 ev vardı, fakat bize söylendiğine göre bu evlerin ancak 400'ünde oturuluyordu, diğerleri ise Kandiye Savaşından itibaren terkedilmişti. Bu evler sadece taş ve toprakla inşa edilmişler ve amfiteatr şeklinde kademeli olarak sıralanmışlardı; her biri diğerinin çatısının bittiği hizada ve tepenin meyli üzerinde inşa edilmişti ve 10 ya da 12 sıra teşkil ediyorlardı; bütün sokaklarda evlerin çatıları, düz, teraslı ve biri diğerini takip edecek şekilde yapıldığından ilk bakışta bütün evler görünüyordu: Harebe halinde kuvvetli bir şato vardı; bana söylendiğine göre birkaç yıl önce 60 Türk, kumandan Thomas Morosini idaresindeki Venedik ordusuna iki fitilli tüfekte burada bir ay karşı koymuşlardı ve ancak suları kalmadığı için teslim oldular; eskiden Ceos ve Cea olarak isimlendirilen ve Negrepont adasının bir parçası olduğu söylenilen bu ada at nalı şeklindeydi ve çevresi 50 mil uzunluğundaydı. Toprağı oldukça verimlidir, buğday yetiştirilir, şarapçılık ve hayvancılık yapılır, limanda çok balık olduğunu da sık sık ağlarımızla balık tutarak gördük. Sâkinleri haraç veya vergi olarak her yıl Türklere 3400, Venediklilere 2600 kuruş öderlerdi, ayrıca buraya karşı yapılan baskın ve yağmalar onları yıpratmış ve birçoklarını, evlerini ve memleketlerini terke zorlamıştır. Oradaki kadınlar kendilerini iri

gösterecek tarzda fakat temiz giyinirler. İri görünmek amacıyla dizlerine kadar inen elbiselerden 6—7 tanesini üstüste giyerler, elbiselerinden daha uzun olan gömlekleri görülüyordu. Ayaklarında beyaz yünden güzel çoraplar vardır, başlarında ise göğsü de örten tül bulunuyordu ve istedikleri hâle giriyorlardı, velhasıl bu adanın sâkinleri iyi insanlardır ve hristiyanlardan olduğu kadar Türkler tarafından da uğradıkları kötü hakaretler sebebiyle onlara acımak gerektir.

GEMİNİN KARAYA OTURMASI

Gece yarısından üç veya dört saat sonra karayı farkettilik, fakat buranın Bozcaada olup olmadığını bilmiyorduk; aksi gibi şafak vakti yolumuza devam ettik ve burayı henüz geçtiğimizi anladık, Truva önünde, karaya çok yakın idik; kaptanımız, geminin karaya oturmasının gürültüsü ile uyandı ve kaybolmuş olduğunu zannederek çok su olup olmadığına bakmak için koşarak geminin sintinesine gitti, fakat orada hiç bir şey bulamadı. Bu sırada denize bir kayık indirtti ve içine inerek hasar tespiti için geminin etrafında dolaştı, sadece geminin kıç (pupa) tarafından çapa atıldı, onun yardımı ile kısa zamanda kumdan çıkabildik, burada Tanrı bize gerçekten yardım etti, çünkü o kadar sert bir rüzgâr vardı ki, gemi batma tehlikesi ile karşı karşıya idi. Bununla birlikte bir saatlik zamanda kurtulduk, hem de sintineye bir damla su bile girmeden; eğer geminin oturduğu yer kayalık olsaydı gemi batardı. Tayfalar gemiyi kurtarmak için bütün gayretlerini sarfettikleri sırada batma tehlikesini unutarak, hâlâ dikkate değer ve büyük bir alana yayılan Truva'nın eski ve ünlü şehrinin harebelerini hayal ediyordum; nihayet güç durumdan kurtularak karadan uzaklaştık ve saat 9—10 sıralarında Çanakkale Boğazına girdik; burası Türklerin ilk

defa Asya'dan Avrupa'ya geçtikleri yerdir.

IV ÇANAKKALE, GELİBOLU VE İSTANBUL'A VARIŞIMIZ

BOĞAZLAR

Çanakkale'nin kalelerinin her ikisi de Çanakkale Boğazının sahilindedir.

Birbirinin top menzilinde olan bu hisarlardan birisi Avrupa'da, diğeri ise Asya yakasındadır, ikisi arasındaki mesafe iki mil civarındadır; burası boğazın geniş yeridir: Avrupa'da olan hisar Roma devrinde Sestos adını taşıyordu; boğaza hâkim olan üçgen şeklinde bir tepenin eteğinde inşa edilmişti, bu tepenin üzerinde bir kasaba bulunuyordu. Bu hisarın kurşun kaplamalı üç kulesi vardır, bunlardan ikisi kara tarafında ve en büyüğü olan üçüncüsü ise liman üzerindedir; gizlice dürbünümle baktığımda yirmi civarında mazgal deliği görebildim, bunlarda büyük çaplı toplar bulunuyordu, ayrıca dürbünümle buraya bir adamın kolaylıkla girebileceğini de farkedebildim.

Asya'da Anadolu tarafında eskiden Abydos'un bulunduğu yerdeki diğer hisar bir düzlükteydi, hemen hemen kare şeklindeydi; her cephesinde üç kule ve ortasında bir kale burcu vardır, diğerindeki kadar çok mazgal deliği yoktu; 200 mil uzaklıkta bulunan İstanbul'un gerçekten anahtarı durumunda olan Asya ile Avrupa yakasındaki bu iki hisarı II. Murat'ın oğlu II. Mehmet inşa ettirmiştir, hisarlar dost veya düşman hiçbir geminin durmadan geçemeyecekleri veya geçerlerse sonunda tehlikeyle karşılaşacakları yerlerdi: İstanbul'dan gelen bütün gemiler kaçak eşya veya kaçak köle ta-

şıyıp taşınacaklarının kontrol edilmesi için Anadolu yakasındaki hisarın önünde üç gün dururlardı.

Sestos ve Abydos, bu iki yer Leandros ve Héro'nun aşkları ile ünlüdürler: Bu yer yakınlarında Pers Kralı Kserkses ordusunu Asya'dan Avrupa'ya geçirmek için gemilerden bir köprü kurdurdu: Andra ile hisarlar arasında aşağı yukarı 280 millik bir mesafe vardır.

GELİBOLU

Fazla kalabalık değildi, sadece çarşıda insanlara rastlamak mümkündü, orada oturanların çoğu rumlardı; bunlardan büyük bir kısmı rakı veya diğer alkollü içkiler satarlardı; evlerinin kapıları ancak 2,5 ayak yüksekliğindeydi, Türkler sarhoş oldukları zaman at üzerinde eve girerek her şeyi altüst ettikleri için, bu çareyi bulmuşlardı; bu şenirde bir kulesi olan kare şeklinde bir kale vardı, onun eski olması sebebiyle hristiyanlar tarafından inşa edildiğini tahmin edebiliyorum.

Sahilde içinde yedi eski kadirga görülen bir tersane bulunuyordu, Türkler bunları Kıbrıs adasını fethettikleri zaman Venediklilerden aldıklarını söylüyorlar, fakat aslında kadirgalar İnebahtı savaşından kurtulmuş olan donanmadan kalanlardır ve onları denizden götüremedikleri için Adalar Denizine geçirmek gayesiyle Korint Körfezi üzerinden insan gücü yardımı ile naklettiler, çünkü diğer gemileri ele geçirmiş olan hristiyanlar gemileri de işgal etmişlerdi.

MARMARA DENİZİ

1 Aralık Çarşamba günü biraz rüzgâr vardı, öğleden sonra saat 4'de gemimiz herkesin içinde oturmaktan oldukça camı sıkılmış olarak limanın dışında demirledi: akşamın 9'unda, hafif ay ışığında ve bizi hızla götüren

güzel bir batı ve güney—batı rüzgârı ile hareket ettik, bütün geceyi denizin genişlediği bir yerde bulunan Marmara adasında geçirdik, bu deniz Marmara adını alıyor (eskiden Propontid denirdi). 2 Aralık Perşembe günü, rüzgâr bizim daha hızlı gitmemize yardım edecek şekilde esmeğe başladı, fakat bize aksi yönden gelen akıntılar kuvvetliydi ve normal gidişimizden daha fazla yol alamadık.

İSTANBUL'A VARİŞ

Nihayet gün doğarken Gelibolu'dan tahminen 125 mil kadar mesafede olan İstanbul'u görmeğe başladık; sarayın önünden geçerek Galata'da öğleden sonra saat 1—2 arasında yolculuğumuz son buldu. Burada, bu büyük şehirde bir önceki gece yangın çıktığını ve henüz devam ettiğini öğrendik, Marmara'da yangını farketmiş, fakat nerede olduğunu tahmin edememiştik.

Toprağa ayak basar basmaz, beni büyük bir nezaketle kabul eden Fransa Kralının elçisi M. de la Haye'ı selâmladım. Derhal Galata'da bir pansiyon sahibi olan M. de la Roze adlı bir Flamand'a gittim ve birkaç gün sonra da bahçeli, Haliç'i ve Boğaz'ı gören, ucuz fiata bir ev kiraladım.

İKİNCİ KISIM
İSTANBUL
TÜRK İMPARATORLUĞUNUN MERKEZİ

V İSTANBUL'UN KONUMU

İstanbul'u gören herkes, onun bütün dünyaya hâkim bir konuma sahip olması sebebiyle, dünyanın en güzel yeri olduğunda birleşirler. Avrupa da Trakya'dan Boğaz'a doğru uzanmış bir yerde kurulmuştur, buradan Asya'ya geçiş ancak yarım saat sürmektedir.

İhtiyaç duyulan veya arzulanan her şey, bütün kıyıları denizle çevrili olan İstanbul'a büyük miktarda deniz yoluyla her taraftan getirilebiliyordu. Akdeniz ve Karadeniz'e açılan bu iki boğaz öyle karşı karşıya gelmişlerdir ki, rüzgâr biri yoluyla gemilerin İstanbul'a gelişine mani olsa, diğeri yoluyla gelmek için müsait bir durum ortaya çıkardı. Bu iki deniz arasında ve limanın girişinde tabiat, sanatın hiçbir yardımını görmeksizin dünyanın en güzelini yarattı, burası en az 6 mil çevreye ve 1 mil genişliğe sahiptir. Kıyılarının elverişli olması sebebiyle gemiden doğrudan doğruya, kayığa binmeksizin karaya çıkılabilir, çünkü en büyük gemiler hiç

zahmetsiz karaya yanaşabilirler.

O halde Kâhin'in, kuruculara, şehirlerini nerede kurmaları icap ettiğini nasihat eden cevabına hayret etmemek lâzımdır. Körler ülkesi ile karşı karşıya cevabı, Kalkedonluların karşısında kurduklarını gösteriyordu. Kâhin, tabii bakımdan bu kadar elverişli yeri ihmal ederek, bu yerin karşısında Asya'da Kalkedon (—Kadıköy)'u kurmuş olduklarından, onların ne kadar körleşmiş olduklarını iddia ediyordu.

(Mitolojik devirlerden itibaren, Thevenot İstanbul'un Bizans, Grek, Roma ve Hristiyanlık devirleri tarihini özetliyor.)

1203 yılında İstanbul Venedikliler ile birlik olan Fransızlar tarafından Bizanslılardan alındı ve 1254'de Paleologlar burayı yeniden ele geçirdiler, nihayet Türk hükümdarı II. Mehmed 29 Mayıs 1453 Salı günü burasını fethetti. 1453 yılının Penteköte bayramında Türkler burayı fethettiler ve bu tarihten itibaren orası Türklerin elindedir ve oraya İstanbul adını verdiler.

Burası hemen hemen Lyon ile aynı iklim özelliği gösterir, bazen yaz aylarında sıcaklık bunaltıcı olur, özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında öğleden sonraları serin bir rüzgârın esmediği zamanlar, Fransızlar bu rüzgâra, limanın ağzından gelmesi sebebiyle "dış rüzgârı" derler.

Bu şehir depremlere de maruz kalır, öyle ki bir gecede iki defa yer sarsıntısı hissettim.

İSTANBUL'UN PLÂNI

Şehir üçgen şeklindedir, iki tarafı denizle çevrilidir, bir tarafı Marmara ve Akdeniz ile, diğer tarafı liman ile ve üçüncü tarafı da kara ile sınırlanmıştır, en büyük sahili Marmara üzerindedir ve sarayın bulunduğu burundan Yedikule'ye kadar uzanır, liman tarafındaki sa-

hil ise orta uzunluktadır.

Saray, üçgenin ucu üzerinde inşa edilmiştir, burası Marmara ile liman arasında uzanır ve bu sarayın altında liman tarafında ve kıyıda sarayın bahçeleri yer alır; saray bir zamanlar eski Bizantion şehrinin kurulduğu yer civarındadır. İstanbul, Karadeniz'den gelenler kadar Akdeniz'den gelenlere de güzel görünür.

Akdeniz'e açılan boğaz üzerindeki diğer köşede kurşunla örtülü yedi kule mevcuttur. Onlar hristiyanlar tarafından inşa edilmişlerdir ve uzun zaman hükümdarın hazinelerini saklamak için kullanılmışlardır. Şimdi de yüksek şahsiyetler için hapisane olarak kullanılmaktadır.

Kara tarafının limana uzanan kısmında, üçüncü köşede İmparator Constantinos'un sarayının harabeleri görülür.

Bu şehir güzel surlarla çevrilmiştir, kara surları yontma taşlardan yapılmış çift sıralıdır, diğer surlar ise sadece moloz taşlar ve tuğlalar ile inşa edilmiştir. Bu surların önünde derin ve geniş bir hendek bulunmaktadır: Dıştaki ilk suru tamamlayan ve hendeğin arkasında 30—40 ayak yüksekliğindeki birbirinden fazla uzak olmayan 250 kulenin alt kısımlarında topçular, üstte ise okçular için mazgal delikleri bulunmaktadır.

İkinci sur daha yüksek olmakla beraber aynı tarzda inşa edilmiştir, çünkü o karadan kordona kadar altı metre uzunluktadır, bunda da birinci surdaki kadar fakat daha yüksek kuleler vardır. Böylece burası kullanışlı bir istihkâm durumundadır. Netice olarak bu şehir kolaylıkla müstahkem hale getirilmiştir; fakat bu zamana kadar Türkler ona hiç ihtiyaç duymadılar.

Deniz surları o kadar yüksek değildir, fakat bunlar da iyi durumdadırlar, mazgallar ve küçük kuleler ile donatılmıştır, Marmara ve Haliç boyunca uzanırlar. Ancak küçük gemi ve kayıkların yanaşıp yüklerini

boşaltmalarını sağlamak maksadıyla bazı yerlerde surlar 50 adım kadar içeri alınmışlardır.

İSTANBUL'UN BÜYÜKLÜĞÜ

Çok kimse İstanbul'un Kahire ya da Paris'den büyük olmadığını sanırlar, fakat onlar yanılırlar çünkü burası bu iki şehrin hiç birinden daha küçük değildir. Bir keresinde bir Fransız ile beraber çevresini dolaştım, her birimiz bir saat aldık ve Tophane'de bir kayık veya gemiye binerek İstanbul tarafına geçtik ve liman üzerinde yer alan sarayın köşkünün bize müsaade edilen en yakın yerinde karaya çıktık: sonra kayığı Yedikule'de bizi beklemek üzere göndererek saatlerimizi 7'ye getirdik ve liman boyunca, daima sur dışından yolumuza kara kısmından Yedikule'ye gelinceye kadar devam ettik, burada saatlerimize bakınca her ikisinin de 8.45 olduğunu gördük, böylece bu yolu katedebilmek için bir saat üç çeyreklik zaman sarfettik ve kayıkla Yedikule'den Sarayburnu'na gelmek için üç kişinin kürek çektiği kayıkla bir saat kâfi geliyordu, çünkü bu taraf yaya gidilemezdi, su burada surları döğüyordu, fakat eğer yaya gidecek bir yol olsaydı, hiç şüphesiz bu yol bir saatte alınamazdı, fakat beş çeyreklik bir zamanda kolaylıkla yürünebilirdi; bir çeyrek saatlik zaman lüzumluymuştu, çünkü başlangıçtan itibaren geçmeğe cesaret edemediğimiz için liman üzerinde bir parça kıyıyı arkamızda bırakmıştık: böylece, bizim yaptığımız gibi hızlı yürümek şartıyla üç saatlik zaman İstanbul'un çevresini dolaşmağa yetecekti: O halde bu şehrin surlarının dışından çevresi 10—12 mil olduğu söylenebilir.

Bu şehir 22 kapıya sahiptir, altısı kara tarafında onbiri ise liman boyunca ve beşi de Marmara sahilinde olup, hepsinin liman ve inişleri vardır.

VI İSTANBUL'UN ÂBİDELERİ

İmparator Constantinus, imparatorluğunun merkezini Roma'dan İstanbul'a naklettiği zaman, hiç olmazsa eski şehre eşit bir hale getirmek için ona yeni Roma adını vererek bu şehre önem kazandırdı ve bunun için de yedi tepeyi seçti, yedi tepe üzerinde kurulan ilk şehri taklid ederek tepe veya meyiller üzerinde derhal çok sayıda heykel, sütun vs. gibi âbidelerle süslediği şehrini kurdu.

Yedi tepe üzerinde kurulan bu şehir belli bir plâna göre yapılmıştır, öyle ki bir ev diğerinin manzarasını hiç bir zaman kapatmıyordu. Oradaki sokaklar güzel değildir ve ekserisi dardırlar, fakat çok sayıda güzel yapı vardır.

AYASOFYA

İstanbul'da pek çok güzel cami bulunmaktadır, onların en muhteşemi Ayasofya'dır. Eskiden kilise olan Ayasofya ilk defa İmparator Justin tarafından inşa edilmiş ve sonra da İmparator Justinyanus tarafından genişletilmiş, zenginleştirilmiş ve süslenmiş, Tanrı'nın bilgeliğine ithaf edilmiş ve bu sebeple de Agia Sophia adını almıştır. İstanbul Türklerin hâkimiyetine geçtiğinde burası camiye çevrilmiş olup bugün de aynı ismi taşımaktadır. Gören herkesin hayran kaldığı bu eser 114 adım uzunluğunda ve 80 adım genişliğindedir; dışardan kare, içerden ise daire şeklindedir; kilisenin bütün cephesi boyunca uzanan portiğin altından girmek için dört kapı mevcuttur, fakat oraya ancak, büyük bir mermer kapının içindeki açık küçük bir kapıdan girilebilir. Böylece oldukça geniş olan camiye girilmiş olur ve onun ortasında, tonozu alçak yarım küre şek-

linde kendi türünde ve emsâlleri arasında tek olan bir kubbe vardır. Bu kilisenin içinde bütün çevreye hâkim durumda olan bir kapı sundurması mevcuttur, bu sundurma benzer şekilde tonozlu, otuz adım genişliğinde, altmış sütunun desteklediği bir diğer galeriyi taşır, bu da diğer küçük sütunlarla kilesinin kubbesini takviye eder.

Bu galeriye yukardan hafif bir kademe ile çıkılır, bize kapıyı açan Türke para vermemiz icap etti. Bura-ya inristiyanlar hâkim iken bu galeri, dinî törenler sırasında erkeklerin inançlarını bozmasınlar diye, kadınlara ayrılmıştı.

Orada, Türklerin, Constantinus'a âit olduğunu söyledikleri bir mezar ve bir taş vardır, bunun üzerinde (inanacak olursak) Meryem Ana Hz. İsa'nın kundaklarını yıkıyordu ve Türkler ona büyük bir saygı duyarlar.

Bu kilise eskiden tamamen mozaikle kaplıydı, gene de haç ve resimler gibi, birkaç parça görülmektedir; Türkler resimlere hiç önem vermedikleri için bunları silmeğe teşebbüs etmişler ve ancak yarısını silebilmişlerdir.

Bu kilisenin dışında çok yüksek ve ince dört minare vardır, onların en üst kısımlarına kadar çıkılabilir; bunların çok katlı ve çepeçevre olan şerefelerinde müezzinler ezan okurlar.

Bu kilise eskiden mevcut kiliselerin en büyüğü idi, Türkler bunun bazı kısımlarını ortadan kaldırdılar; kendi camilerini inşa etmek için bu onlara iyi bir model oldu: kilisenin arkasında ve çok yakınında, girişinden pek uzak olmayan bir yerde, küçük bir sokakta iki büyük ve iri sütun görülür, burada bir zamanlar adaletin yerine getirildiği söylenir; diğer bazılarının söylediğine göre orada üç sütun vardı ve her birinin üzerine Constantinus, bronz bir haç koydurmuştur ve her haçın

üzerinde grekçe şu sözleri yazdırmıştır "İSA daima üstündür.

Oranın yakınında eski bir kule vardır, hükümdarın hayvanları burada barınmaktadır; orada aslanlar, kurtlar, tilkiler, leoparlar, bir vaşak, bir zürafa derisi ve diğer ender hayvanları gördüm.

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Ayasofya İstanbul'un güzel camileri için bir model olmuştur, bu şehirde yedi tane Selâtin cami vardır. Süleymaniye'nin Ayasofya'ya çok benzediğini söyleyebilirim; burası kandillerle donatılmış büyük bir camidir, bu camiin kible tarafında bir türbe vardır, burada camiye adını veren ve bu camii yaptıran Sultan Süleyman'ın nâşının bulunduğu tabut bulunmaktadır; bu tabut Medine'den getirilmiş ve toprağa serilmiş bir halının üzerindedir, tabutun üzerindeki örtü de Mekke'den getirilmiş ve bu örtünün üzerinde bu şehrin resmi vardır. Mezarın baş tarafında bir sarık ve buna kıymetli taşlarla süslü iki tuğ bağlanmıştır ve çevresinde çok sayıda büyük mum, yakılmış kandiller, alınıp götürülmemesi için zincirlenmiş ve ölünün ruhu için okunmak üzere konmuş kur'anlar yer alır; orada insanların her saat kur'an okudukları da görülür. Büyük hükümdarlar ölümlerinden sonra bu duaların kesilmemesi için bir vakıf bırakmağa da itina etmişlerdir.

(Bu cami, Süleymaniye Camii, büyük Türk Mimarı Sinan tarafından 1550—1557 seneleri arasında yapılmıştır ve bugün dahi İstanbul'un en gösterişli âbidesidir.)

Bu türbenin yakınında bir diğeri daha vardır, onun içinde Süleyman'ın çok sevdiği bir hanımının nâşı bulunmaktadır, ayrıca II. Süleyman'ın bir oğlunun nâşı da bulunmaktadır. Bu cami çeşmelerin bulunduğu çok güzel bir avluya sahiptir.

Sultan Ahmet'in inşa ettirdiği bu yeni cami, İstanbul'un en güzel ve muhteşem âbidelerindendir: camie büyük bir avludan girilir, buradan mermer sütunlar üzerinde ve kurşun kaplı, uzunluğuna dokuz, genişliğine altı kubbenin bulunduğu son cemaat yerine gelinir, sonra, çevresinde gizli yerler olan kare şeklinde bir avluya geçilir, bu gizli yerlerin her birinde Türk âdetlerine göre ihtiyaç duyulan temizliğin yapıldığı musluklar vardır; avlunun ortasında güzel bir çeşme yer alır.

Bu cami oldukça büyüktür ve güzel bir kubbesi vardır, bu kubbede çok sayıda kandil mevcuttur, bunların bir kısmı camdan küreler şeklindedir, meselâ biri iyi teçhiz edilmiş bir kadirga, bir diğeri camiin ağaçtan deseni, diğer başkaları ise benzer zarif şekillere sahiptir; bu camiin arkasında Sultan Ahmet ve oğullarının yattığı türbe bulunmaktadır, onların tabutları üzerinde iri bir kavuk, her birinin yakınında büyük bir mum ve ruhları için orada daima dua eden biri bulunur: bu camiin esas girişi Atmeydanı tarafındadır.

(Thévenot şekillerin güzelliği ve hâtta renklerin armonisinde olduğu kadar pitoresk detayda da çok hassas davranır. Sultan Ahmet Camiini ziyaret edenler ona "Mavi Câmî" diye adını verdiren çinilerin iç süslemedeki güzellikleri için söyleyecek söz bulamazlar.)

İstanbul'da daha başka birçok güzel cami de vardır; bunlar arasında limanın yakınındaki Sultan Mehmet; buradan biraz daha uzakta olan Sultan Selim ve Yeniçeri odalarının yakınında Sultan Süleyman tarafından bir oğlu için inşa ettirilen bu sebeple Şehzade Mescidi yani Şehzade Camii ve eski sarayın yakınında Bayezid tarafından inşa ettirilen camileri sayabiliriz.

Bütün bu camilerin hastahane ve medreseleri vardır

ve burada, okumak imkânını bulamamış bir çok fakir öğrenci beslenir ve okutulur.

VII İSTANBUL'UN HİPODROMU, SÜTUNLARI VE DİKİLİ TAŞLARI

ATMEYDANI

(Bu meydan araba yarışlarının ilgi ile takip edildiği, sportif olduğu kadar politik gruplaşmaların da görüldüğü Bizans hipodromunun bulunduğu yerdedir: gösteri çok zaman karışıklıkla biterdi. Atmeydanı Thévenot zamanında —bugün de olduğu gibi— hipodromun bazı dekor unsurlarını korumaktaydı. Başlıcaları Karnak'dan gelen ve I. Thodosius zamanında dikilen bir dikilitaş, Platea'da Persler'i yenen (M.Ö.479) muzaffer Grek şehirleri tarafından Delfi'de adak olarak dikilen ve Constantinus tarafından yeni merkeze nakledilen "Yılanlı Sütun".)

İstanbul'da eskiden pek çok güzel heykel, dikilitaş ve sütunlar bulunmaktaydı, fakat bütün bunlar o şekilde tahrip edilmiştir ki, bunlardan pek az şey kalmıştır: hipodromun bugün de eski büyüklüğünü koruduğu görülüyor, burası uzunluğu genişliğinden fazla olan ve at yarışlarının yapılması sebebiyle hipodrom adını taşıyan Türklerin de burada her gün aynı yarışları yaptıkları ve Atmeydanı adını verdikleri yerdir; bu meydanın ortasında oldukça iyi durumda, üzerinde hiyeroglif harfler bulunan bir dikilitaş vardır ve oradan birkaç adım uzakta, oldukça yüksek, harç kullanılmaksızın üstüste konmuş taşlardan yapılmış bir sütun bulunmaktadır. harç kullanılmaksızın üstüste konmuş taşlardan yapılmış bir sütun bulunmaktadır.

Biraz daha uzakta, meydanın nihayetine doğru tunç-

tan, birbirine sarılmış üç yilandan meydana gelen bir sütun vardır, sütunun üst kısmında yılanların başları birbirlerinden biraz ayrılmış durumdadır: İkinci Mehmet İstanbul'u fethettiğinde bu başlardan biri alt çenesinden bir kargı veya kılıç darbesi ile kırılmıştır ve bazı kimseler bu sütunun yılanlara karşı büyü için buraya konmuş olduğunu söylerler, bu kırık sonradan olmuştur ve sütun hâlâ yerinde durmaktadır.

SÜTUNLAR

Şehirde iki güzel sütun daha vardır, biri çok eskidir ve tarihi sütun diye isimlendirilir, çünkü bütün çevresi zeminden tepeye kadar, Roma'daki Antonin, Trayan sütunlarında olduğu gibi alçak kabartma figürler ile donatılmıştır, burada anlatılanların onu buraya diktiren Arcadius'un bir seferinin hikâyesi olduğu ve üzerine heykelini koydurduğu söylenir; üst kısma, içinde yer alan döner merdiven ile çıkılır. Diğer sütun yanmış sütun adını taşır, çünkü civardaki yanan birkaç ev sebebiyle tamamen siyahlaşmıştır, çok kötü durumda olduğundan düşmesine mani olmak ve yerinde tutabilmek için büyük demir çemberler ile bağlanmak zorunda kalmıştır; bu yangından önce, biri diğerine iyi bir şekilde tutturulmuş olan sekiz porfir taştan yapılmıştır, bir kısmında birbirine iyi bağlanmış ve üstü defne dalları ile süslenmiş bağlar görünmektedir; bunlar bugün de kolaylıkla farkedilebilir.

VIII HÜKÜMDARIN SARAYI

Hükümdarın sarayı İstanbul'a denizden gelirken göze çarpan ilk yerdir, bu saray sahildeki bahçeleri ile çok güzel bir manzaraya sahiptir, fakat binanın mimarisi

muhteşem değildir ve bu kadar kudretli bir hükümdarın sarayının olması icap eden ile mukayese edilirse çok sadedir. Serrai Türkçede saray anlamına gelir, Fransızlar ise bunu sérail olarak değiştirmişlerdir, bu isimle yalnız kadınların oturduğu bir yer kast edilmektedir; kapatmak anlamına gelen Fransızca serrer veya İtalyanca serrar kelimelerinden türetilmek istenirse de, bu kelime Türkçedir ve saray anlamına gelir ve hükümdarın oturduğu yer bilhassa serrai diye isimlendirilir.

SARAY

Saray eskiden Bizantion'un kurulduğu Karadeniz Boğazına bakan Saint Demitre tepeciğinin üzerinde inşa edilmiştir; sarayın daireleri tepeciğin üstündedir; bahçeler aşağıdadır. Bu sarayın çevresi üç mildir ve üçgen şeklindedir, iki kenarı deniz tarafında olup şehir surları ile kapatılmıştır ve surlar ile deniz arasında biraz yüksekçe bir rıhtım vardır, fakat hiç kimse oraya gidemez, özellikle liman tarafından saraya geçemez; üçüncü kenarı deniz tarafındakiler gibi birçok kuleden meydana gelen sağlam bir surla şehirden ayrılmıştır, bu kulelerde daima nöbetçi olarak Acemioğlanları bulunmaktadır.

Acemioğlanları haraç karşılığında toplanan çocuklardır, onların arasında çok akıllı ve maharetli olanlar seçilir, eğitilir ve çeşitli görevlere tayin edilirler; daha az zeki olanlar ise bahçıvan, seyis ve benzeri işler gibi daha basit işlerde kullanılırlar.

Limanın kenarında, Galata'nın karşısında ve rıhtım üzerinde bir köşk yer alır, zeminden biraz yüksekçe ve çok sayıda güzel mermer sütun ile desteklenmiş olan bu köşke hükümdar sık sık hava almağa gelirdi; denizde gezinmek istediği zaman da saltanat kayığına buradan binerek denize açılırdı.

Deniz sahilinde bulunan sarayın diğer tarafında,yedi tane kulenin bulunduğu tarafa giderken oldukça yüksek bir çeşit köşk vardır, hükümdar buraya çok zaman eğlenmeğe gelirdi; kemerler üzerine inşa edilmiştir ve altında surun karşısında oyulmuş haçlar görülür.Rumlar burada vaktiyle bir kilisenin bulunduğunu söylerler; burada ayrıca bir de çeşme vardır ve Rumlar buraya Transfigürasyon (1) günü gelirler, bu sudan hastalarına içirirler ve onları boğazlarına kadar kuma gömerler; hemen sonra da çıkartırlar; hükümdar bu günde köşkünde bulunur ve kendisi görünmeden bu yapılanlara bakarak eğlenirdi.;

Bu yerin yakınında büyük bir pencere görülmektedir, bu pencereden sarayda boğdurulmuş olanlar geceleyin denize atılır; bu sırada top atılarak durum ört-bas edilir. Bu sarayın deniz tarafında pek çok kapısı vardır, fakat onlar ancak Hükümdar ve birkaç saray mensubu içindir; sarayın esas kapısı Ayasofya tarafında ve oraya yakın bir yerdedir; bu kapı Kapıcılar tarafından korunmaktadır ve oldukça geniş bir avluya açılır, önce sağ kolda sarayın hastahanesi görülür. Hasta olan saray mensupları buraya küçük bir araba ile giderlerdi. Biraz ilerde solda üstü kurşunla kaplı Cebelhane yani silâh deposu bulunmaktadır; bu bina vaktiyle Ayasofya'nın ayin eşyalarının saklandığı yerd, bu sebeple de kilisenin zamanında fevkalâde büyük olduğu düşünülebilir.

Bu avludan, birinciden daha az büyük olan ve kare şeklindeki, tamamı 200 adım uzunluğunda ikinci bir avluya geçilir, onun çepeçevre etrafında kurşunla kaplı, mermerden çok sayıda sütunun desteklediği avlu şeklindeki bir galeri yer alır; sağ kolda bu galerinin ar-

(1)Transfigürasyon: Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Ta-bor Dağında üç havarisine görünmesi.

kasında, avlunun bir ucundan diğer ucuna kadar sıralanmış dokuz kubbe görülür, hepsi de kurşunla kaplıdır. bunlar mutfaklardır; sol kolda galerinin arkasında, sadece hükümdarın bindiği atların bulunduğu ahır vardır; diğer ahırlar deniz kıyısında, sarayın Marmara'ya bakan tarafında yer alır. Bu ikinci avluya sadece hükümdar at üzerinde girebilir, diğerleri ise kapıdan yaya girerler. Yeniçeriler bu avluda, galerinin altında sağ kolda, süvariler ise solda sıralanırlar.

Ortada çınar ve selvilerle çevrelenen çok güzel bir çeşme bulunmaktadır, hükümdar bu çeşme yanında vaktiyle Paşa'ların ve diğer devlet ileri gelenlerinin kellesini vurdururdu.

Bu avlunun sonunda, solda Büyük Divanın toplandığı salon ve sağda ise saraya girilen kapı yer alır, buradan ancak davetliler girebilir, onun esrarlı havasından bahsetmeden geçeceğim.

Bu sarayın içi, dışardan zannedildiği gibi düzenli değildir, burada birbirinden ayrı kubbeli daireler görülmektedir. Bunlar birbirinden ayırt edilemeyecek ve kime ait olduğu söylenemeyecek şekildedir. Bu sarayda oturan hükümdarın gene burada oturan hizmetçileri ve onların da maiyetleri bulunmaktaydı.

SULTANLAR, HADİM AĞALARI, HÜKÜMDARIN MAİYETİ

Bu görevlilerden çoğu hadım ağalarıdır ve hemen hemen hepsi siyahtır; hadım edilmekten memnundurlar, fakat hükümdarlardan biri bir gün gezinirken iğdiş edilmiş bir atın, bir kısırağın üzerinde olduğunu görür, saraya döner dönmez burada bulunan hadım ağalarının cinsiyet organlarını kestirir ve traş ettirir. Bundan sonra devamlı olarak onları kontrol ettirir. Hadımlaştırma 8-10 yaşlarında yapılırdı ve bir çoğu bu ameliye sıra-

sında ölürdü. Habeşistan ve diğer siyah Afrika'ya gönderilen paşalar, hükümdarın haremünde hizmet etmek için bir çok kimseyi hadımlaştırarak İstanbul'a gönderirlerdi.

Hadım ağaları sarayın idaresini ellerinde tutarlar, kadınlara hizmet ederler, sarayın diğer mensuplarından ayrı olarak hep birlikte otururlar, onları korumak için çok titiz ve uyanıktırlar, sarayda bu yarı erkekleri aldatacak kadın bulunmamaktadır, çünkü hükümdarın çok kıskanç olduğunu ve bu kadınlardan birinin tek bir bakışının hayatına mal olacağını iyi bilirlerdi.

Sultanlar sarayın bahçesinde gezindikleri zaman, bostancılar yahut bahçıvanlar surların etrafında bulunmaktadırlar ve arkalarındaki büyük ve yüksek çatıya bağlı olan sopaları tutarak, deniz tarafına bakarlar ve sultanların dışardan görülmelerini önlemek için bahçe ile onlar arasında bir çeşit sur meydana getirirler, fakat hadım ağaları tarafından görölme endişesiyle bizzat kendileri sultanlara bakmağa cesaret edemezler, aksi takdirde derhal başları uçurulurdu; bu kıskançlık o kadar fazlaydı ki, surlar yüksek olsa bile denizden geçen kayık veya gemilerin, sultanların bahçede oldukları sırada buraya 400 adımdan daha fazla yaklaşmalarına müsaade edilmezdi, işlerine gitmeleri için oradan geçmeleri icap ettiği takdirde şayet bahçenin yakınından geçiyorlarsa nöbetçi bir tüfek atarak onları uzaklaştırır ve böylece onlar da denizde büyük bir tur atmak zorunda kalırlardı.

Hadım ağaları hükümdarın içoğlanlarının hizmeti ile de görevlidirler; hepsi genç olan içoğlanları çoğu hristiyan menşeli olup, müslümanlaştırılmışlardır ve sekiz yaşından yirmi yaşına kadar sarayda büyük itina ile yetiştirilirler; onların bir kısmına yay çekmek, mızrak atmak, ata binmek ve at koşturmak, güreşmek, okumak, yazmak ve şarkı söylemek öğretilir, diğerlerine de me-

yıl ve kabiliyetlerine göre başka şeyler öğretilir, fakat onlar ilk önce İslâm dininin kaidelerini öğrenmek zorundadırlar; eğer onlar kabiliyetli iseler yüksek makamlara dahi gelebilirlerdi, tayin edildikleri memuriyete göre bir ücretle birkaç yıl sonra saraydan çıkarlardı; halbuki sarayda bulundukları zaman kaçarlarsa derhal cezaya çarptırılırlardı. Onlar odalara taksim edilmişlerdir, bir odada pek çok kişi kalır, burada oldukça rahatsız yaşarlar; yattıkları zaman odada bulunan hadımlar iç-oğlanlarının bir yataktan diğerine geçmelerini önlemek için devamlı onları kontrol ederlerdi.

Saraya gelebilen kırk kadar iç-oğlanının esas görevi hükümdarın yakın hizmetlerinde bulunmaktır; bunlardan başlıca dört tanesi şunlardır; hükümdarın kılıcını taşıyan silâhtar, hükümdarın kaftanını taşıyan çuhadar, abdest almak istediği zaman su dökmek için bir kapta her an su taşıyan ibriktarve susadığı zaman içmesi için ona vermek üzere bir kapta şerbet taşıyan küpdar. Bu dört kişi saraydan daima hükümdar ile birlikte çıkarlar. Bunlar bu görevlerden imparatorluğun en yüksek makamlarına geçerler.

HÜKÜMDARIN DİĞER SARAYLARI

Bu saraydan başka, İstanbul'da Eski Saray adını taşıyan ve bir zamanlar içinde hükümdarın oturduğu bir diğer saray vardı, fakat artık burada, ölen hükümdarın hanımları oturmaktaydılar; eğer başta olan hükümdarın hoşuna giden bir kadın varsa, bu kadın sarayda alıkonurdu. Onlar bu eski sarayda da hadım ağaları tarafından ölünceye kadar korunurlardı. Hükümdar bu kadınlardan pek azının devlet erkânından biriyle evlenmesini hoş karşılardı. Bu saray iyi inşa edilmişti, kapıdan başka dışarıya hiçbir çıkışı olmayan kuvvetli surlarla çevrilmişti; burası bizim kızlar manastırlarına oldukça

benzemektedir.

Bu sarayların dışında hükümdarın, taşrada Asya'da olduğu kadar Avrupa'da da birçok başka sarayları vardı; bunların hepsi de güzel bahçelere sahipti ve bütün bu bahçeleri çok sayıda bostancılar idare ediyordu. Onların başı ise Bostancıbaşı idi. Bu imparatorluğun en iyi vazifelerinden birisiydi. Bostancıbaşının sarayda lojmanı bulunurdu, genellikle sakallıydı, sarayda sadece hükümdar ve bostancıbaşı sakal bırakabilirlerdi, diğerleri ise onlara hizmetin işareti olarak sakallarını traş ederlerdi. Ayrıca bahçelerde ve denizdeki gezilerinde hükümdara refakat ediyordu. Hükümdarın bindiği kayığın dümenini bostancıbaşı idare ederdi. Hiç şüphe yok ki bostancıbaşılar yalnız sarayda değil bütün devlet dâhilinde kudrete sahiptiler.

Hükümdar İstanbul'da ileri gelen kimselerden birisini öldürtmek istediği zaman, bu işle bostancıbaşını vazifelendirirdi.

(Sarayı anlamak için bu bilgi ve müşahede oldukça faydalıdır. Bütün diğer seyyahlar gibi, Thévenot da sarayın ancak küçük bir kısmına kabul edildi. Thévenot bu sarayın Batı saraylarından çok farklı olarak, hiçbir mimarî endişesi olmayan bahçeler ve avlulardan "pavyon şeklindeki birbirinden ayrı binalar"dan meydana geldiğini gördü. Bununla beraber "turquerie"ler için Fransız halkında doğan zevke ve bizzat kendisinin rastladığı halkların kadınlarına karşı duyduğu ilgiye rağmen, Thévenot "esrarla dolu olan bu yerden bahsetmeğe" devam eder, halbuki sultanın haremi ve oradaki dedikodular biliniyordu. Birkaç yıl sonra diğer bir seyyah olan J.—B. Tavernier daha az titiz davranacak ve "Relation de l'interieur du serail du Grand Seigneur" (Hükümdarın sarayının iç münasebetleri) adlı eserini daha roman tarzında yazacaktır.)

IX DİĞER SARAYLAR, HANLAR, EVLER VE BEDESTENLER

TÜRK EVLERİNİN İÇİ

İstanbul'da birçok hususî saray daha vardır, fakat onlar dıştan bakınca hiçbir güzelliğe sahip değildirler, bilâkis çok çirkindirler, onların dış görünüşü itibariyle güzel olmamalarının sebebi hükümdarı kıskandırmak korkusu olmalıdır. Bu saraylar büyüktürler ve bizim manastırlarda olduğu gibi yüksek duvarlar ile çevrilmişlerdir: içlerinde çok güzel daireler vardır, bunların tavanları altın ve azür ile kaplanmış ve zemine serilmiş güzel halılar üzerinde yürünür içeriye girenin, halıların bozulmaması için ayakkabılarını kapıda çıkartması âdeti vardır. Duvarlar, porselen nevinden ince çiniler ile kaplıdır. Bütün salonlarda ve odalarda yerden yarım ayak veya bir ayak yükseklikte kerevet şeklinde oturacak yerler vardır, bunlara divan denir. Bunlar odanın zeminini kaplayan halılardan daha güzel ve kıymetli halılar ile kaplıdır, yaldız işlemeli yastıklar duvara dayalıdır. Bu divanlarda dinlenilir, misafirler kabul edilir ve günün en güzel kısmı burada geçirilir. Bütün bu saraylarda kadınlar dairesi ayrılmıştır ve evin sahibi veya birkaç hadım ağasından başka kimse buraya giremez.

HANLAR

Şehirde, rahiplerin manastırlarına benzeyen ve han diye isimlendirilen birçok büyük bina vardır. Hanlarda büyük kare şeklinde bir avlu, bunun ortasında büyük havuzu ile birlikte bir çeşme, avlunun çepeçevre etrafında kemerler ve bunların altında da duvar boyunca uzanan, eşit büyüklükte ve her birinin ocağı olan odalar

bulunmaktadır. Bu kemerler altta olduğu gibi, avlunun etrafında yer alan bir galeriyi taşırlar ve bu galeride de alt kattaki gibi odalar bulunmaktadır.

Bu hanlar tüccarların kalması için yapılmıştır. Bu odalardan birkaçında kalabilmek için, anahtarları taşıyan kapıcıyla konuşmak ve giriş için ona bir çeyrek veya yarım kuruş vermek lâzımdır, söylenildiğine göre burada kalabilmek için konulan narha göre günde bir, iki veya üç akçe ödemek icap eder. Mağazalar da malları için burayı kiralamaktadırlar. Bu hanlar sağlam bir şekilde inşa edilmiştir ve ana duvarlar yontma taşlardan yapılmıştır. İstanbul'da bulunan en güzel han Valide hanıdır. Hükümdarın annesi (Valide Sultan) inşa ettirdiği için bu adı taşımaktadır. Her zaman ucuz ve boş yer bulabilen yabancılar için burası çok rahattır. Bir şilte, birkaç örtü, halı ve yastıklar, işte size mobilyalı kalabileceğiniz yer: bu hanlar sahipleri için büyük gelir kaynağıdır.

ŞEHİRCİLİK

İstanbul'un evleri sağlam değildir ve hemen hemen tamamı ahşaptandır. Sık sık yangına ve bilhassa rüzgâr olduğu zaman kül olmağa maruz kalıyorlardı. Burada kaldığım sekiz ay müddetince İstanbul'da üç defa yangın oldu. Geliş gününe rastlayan ilk defasında 8.000 ev yandı, diğer iki defa ise bu kadar büyük zarar olmadı. Sultan Murad (IV.) zamanında, şehrin yarısını yok eden ve üç gün üç gece süren büyük bir karışıklık oldu; bu evlerin ekserisinin küçük oldukları ve diğer malzemelere nazaran daha çok ahşaptan yapıldıkları gerçektir, kısa zamanda ve az masrafla yeniden inşa edilirler.

Bu yangınlara çare bulmak ve durdurmak için Baltacı diye isimlendirilen kişiler vardır, bunlar hükümdardan devamlı aylık alırlar, bir yerde yangın çıkınca, ate-

şin civarındaki 20 veya 30 komşu evini yıkmaya başlarlar, çünkü ateş kısa zamanda bu evleri de sarar. Bu yangınlar çok zaman tütün sebebiyle çıkar; çünkü Türkler tütün içerlerken kolaylıkla uyurlar ve tütünü yataklarında içtiklerinde çubuklarında düşen ateşin kolayca tutuşabilen malzeme ile teması yangını kolaylaştırır. Bu yangın telâş, bazen de yangını söndürmeğe koşuşanların kalabalığı içersinde bulunan, evleri yağmalamak isteyen grubun, diğer evleri tutuşturmasından gelir.

İstanbul'un sokakları çok kötü, ekserisi dar, eğri büğrü, alçaklı yükseklidir.

KAPALIÇARŞI

İstanbul'da pazarların kurulduğu birçok meydan bulunmaktadır. Fakat yontma taşlarla inşa edilmiş ve çok kalın duvarlar ile örtülmüş, büyük Bedesten'i görmek icap eder; dükkânlar Paris sarayının salonu tarzında, bu duvarlar altında ve çevrede yer alırlar; bu dükkânlarda en kıymetli mallar satılır. Kapalıçarşının, oldukça sağlam olan ve geceleri kapatılan dört kapısı vardır. Hiç kimse burada yatmaz, herkes akşamleyin dükkânını dikkatle kapatır. Şehirde diğer bir Bedesten daha vardır, fakat daha küçüktür ve burada daha az değerli mallar satılır.

X

HALIÇ'İN KUZEYİNDE: FRENK MAHALLELERİ

KASIMPAŞA

İstanbul'dan kâfi derecede bahsetmiş olarak, bir varoş durumundaki Galata'ya geçmek icap eder. Galata, İstanbul'dan aradaki limanla ayrılmıştır, çok sayıda ka-

yık bulunmaktadır ve az bir ücretle bu iki sahil arasında bu kayıklarla gidip gelinir ve gitmek istediğiniz yere sizi taşırlar. Kayıklar küçük gemilerdir, peremeler ise çok hafif küçük kayıklardır, eğer bir tarafa daha çok yük konursa kolaylıkla alt üst olabilir.

Galata'ya kara yoluyla yaya gitmek için oldukça uzun bir mesafe olan Haliç'i dolaşmak lâzımdır. Haliç'e akan bir tatlı su deresini geçerek Galata'ya varılır. İlkın Okmeydanı bulunur, burası Türklerin ok attıkları büyük bir alandır ve gene buraya Türkler gelerek geçit töreni yapan orduyu selâmlarlar ve onun bütün ihtiyaçları için Tanrıya dua ederler. Sonra da güzel bir köy olan Kasımpaşa'ya gelinir. Burada deniz kıyısında kadirgaların mavnaların ve gemilerin yapıldığı tersane vardır. Bu tersanede kadirgaların kalafatlandığı veya yenilerinin yapıldığı 120 göz bulunmaktadır. Kaptan Paşa veya amiralin tersanede lojmanı vardır, tersane ve bütün deniz mürettebatı ona bağlıdır. Bu tersanede hükümdarın köleleri için çok büyük ve geniş bir hamam bulunur. Kasımpaşa'dan mezarlıkları geçtikten sonra Galata'ya gelinir.

GALATA

Galata, İstanbul'un karşısında bulunan ve oldukça büyük olan bir şehirdir, ikisi arasında liman bulunmaktadır. Bu şehir bir zamanlar Cenevizlilere aitti ve oldukça ehemmiyeti hâizdi. Burada büyük bir kule görülür, Türkler İstanbul'u fethettikten sonra, bu kule uzun zaman Türklere karşı dayanabilmiştir. Oradaki evler güzeldir ve iyi inşa edilmiştir. Burada çok sayıda Rum oturmaktadır, ayrıca Frenkler de vardır. Galata'da Frenklerin beş ibadethaneleri bulunmaktadır. Cordelier tarikatından olanlar (kiliseleri Sainte—Marie adını taşımaktadır); Observantin veya Konvansiyo-

nel Cordelier tarikatı mensupları (kiliseleri Saint François); Jacobinler (kiliseleri Saint—Pierre), Cizvitler (kiliseleri Saint—Benoit ve Kapuçinler (kiliseleri Saint—Georges).

Deniz kıyısında herkesçe bilinen en güzel balık pazarı bulunur; burası, her iki tarafında balıkçıların bulunduğu bir sokaktır, dükkânlarında bu kadar çok balığı sergilemeleri şaşırtıcıdır; orada hemen hemen her çeşit taze ve ucuz balık vardır. Rumlar Galata'da birçok kabare işletirler, burası sarhoş oldukları zaman çok küstah ve karşılaşınca tehlikeli olan, İstanbul'un ayaktakımının devam ettiği yerdir.

PERA (BEYOĞLU)

Galata'dan çıkarak, mezarlıklarla buradan ayrılmış olan Pera'ya gelinir. Burası güzel bir kasabadır, İstanbul'da oturan Lehistan ve Ragusa elçisi hariç, hristiyan elçiler burada otururlar. Fransız elçisi Pera'da güzel ve büyük bir sarayda oturmaktadır; Kralın Evi diye isimlendirilen bu yer bütün limanı, hükümdarın sarayını görür; onun karşısında olan Pera'nın evleri güzeldir ve evlerin hemen hemen tamamında Rumlar oturmaktadır.

TOPHANE

Pera'dan, bir derenin kıyısında ve sarayın karşısında yer alan Tophane'ye inilir. Burası Tophane olarak isimlendirilir, çünkü burada toplar ve diğer silâh parçaları dökülür ve ismini küçük bir kasaba durumundaki bütün mahalleye verir. Galata, Pera ve Tophane'nin evleri o kadar düzenli inşa edilmişlerdir ki bu yerler biri üstte diğeri altta kalacak şekildedir, onlar anfiteatr şekli meydana getirirler ve burada kolaylıkla ve hoşça giden

bir tarzda liman ve deniz görülür.

XI KIZ KULESİ, ÜSKÜDAR, BÜYÜK ADA VE KARADENİZ

İstanbul'un civar sayfiye yerleri neresi olursa olsun Fransa'da olduğu gibi pek güzel ve kalabalık değildirler; bununla birlikte hoş giden gezinti yerleri vardır; bir kayığa binerek Üsküdar'a gitmek lâzımdır, yol bir mil kadardır.

Saray ile Üsküdar arasında, Üsküdar'a gidilirken önünden geçilen, istenirse içine girilebilen Kız Kulesi bulunmaktadır. Bu kule denizdeki bir kayanın üzerine inşa edilmiştir ve son derece sağlamdır. Burada İstanbul limanını ve bu limanın iki sahilini ateş altında tutabilecek çok sayıda top bulunmaktadır; bu kulede suyu soğuk ve güzel olan bir de su kuyusu vardır. Bu kulenin niçin "Kız Kulesi" adını taşıdığını bilmiyorum.;

ÜSKÜDAR

Buradan Üsküdar'a gidilir. Asya'da, deniz kıyısında ve Topkapı Sarayının karşısında bir kasabadır, orada, güzel bahçeleri ile hükümdarın sarayı bulunuyor. Aynı sahilde daha ileride, burada toplanan IV. Ökümenik Konsil sebebiyle eskiden meşhur olan Kadıköy bulunmaktadır. Şimdi sadece fakir bir kasabadır.

BOĞAZ-İÇİ

İstanbul'dan dört saat mesafedeki Büyük Ada (Prens Adası) havası çok güzel olan bir mesire yeridir. Bu ada büyük olmamakla beraber son derece hoş gider ve Rumların oturduğu iki büyük mahallesi vardır. Karade-

niz Boğazı harikulâde bir gezinti yeridir. Bu boğaz Karadeniz'den İstanbul'a kadar uzanmakta ve Marmara'da Karadeniz ile Akdeniz'i birleştirmektedir, en geniş yeri bir mil ve uzunluğu ise 12 mildir. Tophane'den Boğaz'a doğru giderken solda, Avrupa tarafında çok sayıda bahçeli güzel evler görülür, sonra da her iki kıyısı gerçekten çok güzel manzaraya sahip olan dünyanın en güzel yeri bu boğaza girilir; bu manzara muhteşem evler ve meyva bahçeleri ile daha da güzellik kazanmaktadır.

Asya sahilinde gördüğüm çok güzel saray, halen hüküm süren Sultan Mehmed'in babası Sultan İbrahim'e aittir. Sultan İbrahim, Sultan Murad'ın diğer kardeşlerini öldürtmesi sebebiyle yirmi yıl âdeta hapisane hayatı yaşayarak ölümden kurtulmuştur. Sarayın etrafında bulunan çok sayıda yüksek ağaç sarayın görünmesine mâni olur ve o civarda oturanların bize söyledikleri gibi, pek az kişi bu sarayı görebilmiştir.

Boğazın iki sahili boyunca, her türlü ihtiyacın karşılanabileceği çok sayıda güzel kasabalar vardır. Boğazda her çeşit ve bol miktarda balık avlanır, bilhassa oldukça büyük olan kılıç balıkları; bunlara bu ismin verilmesi burnu üzerinde kılıç şeklinde uzun ve geniş bir kılçık veya daha ziyade bir testereyi andıran çıkıntının bulunmasındandır, suda sıçrayarak gemileri takip eden pek çok yunus balığı da orada görülebilir.

İstanbul'a altı mil uzakta, biri Avrupa diğeri Asya yakasında iki kale bulunmaktadır, bunların her ikisi de ileri gelen kişilerin hapsedilmesinde kullanılırlar ve bunlar İstanbul'a kadar yağmaya gelen Kazakların akınlarını durdurmak için inşa edilmişlerdir. Bu kalelere rağmen onlar bazen burayı tehdit etmeye devam ettiler. Üç veya dört saat sonra boğazın nihayetine ve Karadeniz'e varılır. Oldukça dar olan boğazın ağzında küçük bir ada yahut bir kaya parçası görülür; her iki sahile de 50 adım kadar bir mesafedir, buraya gelerek

üstüne çıkılabilir. Adanın üstünde Pompeus sütunu denilen, beyaz mermerden bir sütun vardır. Pompeus, Mitridat'ı yendikten sonra zaferinin hatırasına bu sütunu diktirdiği için onun adıyla anılmaktadır.

Pompeus sütununun bulunduğu kaya parçasının karşısında Avrupa yakasında, deniz sahilinde bir köy bulunmaktadır; bu köyde bulunan bir kulede geceleri gemilere yol gösteren bir deniz feneri yer alır: çünkü bu deniz çok tehlikelidir, hiçbir yıl yoktur ki birçok deniz felâketi olmasın, Rumların Maurothalassa yani Kara-deniz dedikleri bu deniz sularının siyah olduğundan değil fakat ekseriya fırtınalar kopması, sık sık felâketlere yol açması ve havanın âni değişmesi sebebiyle bu adı almıştır. Bu deniz çok büyük olmadığı gibi, ayrıca Tuna, Dinyeper, Don ve birçok diğer nehirlerin bu denize dökülmeleri sebebiyle akıntılar çoktur ve gemiler borarlara maruz kalarak kayalara doğru sürüklenir ve yok olurlar.

Denizden içerele doğru ilerledikçe bahçeler ve güzel otlaklar ile kaplı bir bölge ile karşılaşılır. Bu bölgede Rumların oturduğu birçok köy vardır; aynı kıyıda biraz daha ilerleyince İstanbul'a giden suyun geçtiği güzel su kemerleri görülür.

ÜÇÜNCÜ KISIM
TÜRKLERİN TÖRE VE ÂDETLERİ

XII TÜRKLERİN BAZI HUSUSİYETLERİ

(Mutfaktan dine, dilden idareye geçerken Thévenot devrindeki Türk medeniyetinin dikkatli bir tablosunu çiziyor. Müesseselerin tarifi itibarıdır. Osmanlı idaresinin çeşitli unsurlarının Fransızca karşılığını bulma endişesi bazı yanlışlıklara sebep oluyor. Fakat Thévenot'nun yazıları ve bilgisi bizzat yaşanılarak elde edilmiştir. Onun kitabında şahsî merakını tatmin arzusu ve Türklere karşı duyduğu büyük sempati görülür. Bu bilgi bazı basmakalıp fikirlere rağmen Türk halkının ruh yapısını ortaya koymaya imkân vermektedir. Devrin en göze batan tarafsız olarak karşımıza çıkar. Thévenot burada bize fevkalâde bilgi ve etnografya ile ilgili çok iyi haberler vermektedir.)

DIŞ GÖRÜNÜŞ

Görmüş olduğum İstanbul'un her yerinden oldukça

kısa olarak bahsettim, çünkü birçokları bunu uzun uzun yazdı. Şimdi de görebildiğim ve öğrenebildiklerime göre Türklerin boyu, kuvveti, maharetleri, âdetleri ve yaşama tarzlarına dair birşeyler söyleyeceğim. Türkler mütenasip vücutlarıyla normal bir boya sahiptirler. Avrupa'nın diğer ülkelerinde sık sık görülen bazı kusurlar onlarda yoktur, hiç kambur görülmez, topal azdır ve bir Türk gibi kuvvetli sözü sebepsiz değildir. Çünkü onların ekserisi kuvvetli ve sağlamdır.

KIYAFET

Elbiseleri, onların güzel görünmelerine yardımcı olur, bütün kusurlarını örter, elbisenin altında önden ve arkadan aynı şekilde kapalı olan bir iç donu giyerler, gömleklerinin kolları bizim kadınlarımızın gömleklerine benzer ve aynı şekilde açılırlar, donun üzerine sarıkar. Gömleğin üzerine topuklara kadar inen önü ilikli, rahip kıyafetine benzeyen kolları dar olan ve ellerin üst kısmını kaplayacak şekilde, küçük daire şeklinde biten bir doliman (kaftan, entari) giyerler. Bu dolimanları bez, tafta, saten veya diğer renkli ve güzel kumaşlardan, kışın ise pamuklu pikeden yaparlar. Dolimanın üzerine bir kemer takarlar, başlarında bir türban yahut iki veya üç parmak genişliğinde bir kalpak taşırlar ve altın ve gümüş küpeler takarlar.

Kemerlerinde cangiar adını verdikleri iki hançer taşırlar. bunlar kılıflı bıçaklardır, fakat sapları ve kılıfları altın, gümüş ve bazen de çeşitli taşlarla yahut yalnız sapları, fildişinden üstün tuttukları balık dişleri ile süslenmiştir. Bu tip hançerler daha pahalıya satılır. Kemerlerinde, her biri bir tarafa gelecek şekilde iki mendil taşırlar ve buraya bir de tütün kesesi asarlar: göğüslerinde para, süslemeler, çeşitli eşyalar, hüviyet cüzdanları, mendiller taşırlar, çünkü göğüslerini bizim cepleri

miz gibi kullanırlar.

Dolmanın üzerinde bizim robdöşambrımıza benzeyen ferace taşır, kolları geniş ve kol uzunluğundadır; bunu manto yerine kullanırlar ve kışın onun üzerine de kürk giyerler ve orta halli olanlar dahi samur bir kürke sahip olmak için seve seve dört veya beşyüz kuruş sarfederler.

Bacağı, boydan boya örten yünden çorapları vardır, ayaklarında, duruma göre sarı veya kırmızı deriden, alt kısmı dikilmiş mes giyerler. Ayakkabıları aynı renktedir ve hemen hemen pantuflalar gibi yapılmıştır, ökçe-ye yarım daire şeklinde küçük bir demir çakılır ve bu ayakkabılara pabuç adı verilir.

Başlarında, içi pamuklu ile kaplanmış kenarsız şapka şeklinde, koyu kırmızı kadifeden bir başlık vardır, etrafında beyaz veya kırmızı bir türban sarılır. Bu türban belirli bir genişlikte bezden veya ipek kumaştan yapılmıştır ve başın etrafında birkaç kere dolanır, bunlar değişik tarzlarda sarılırlar, bir kişinin taşıdığı türbana bakılarak onun mevkii ve sosyal durumu hakkında fikir edinilir; bunlardan daha sonra bahsedeceğiz. Bunun bağlanması bazen zordur, tıpkı bizdeki berberler gibi, bunu bağlamayı meslek ve iş edinmiş kimseler vardır.

Hız. Muhammed'in soyundan gelenler yeşil türban taşır, bunlara şerif denir (şerif kelimesi asıl anlamına gelir), ancak bu soydan olanlar bu unvanı alabilir veya başlarında yeşil renkli türban taşıyabilirler ve yalnız bu renkle onları tanımak mümkündür; bunların sayısı oldukça çoktur ve ekserisi, bugün halâ Arabistan'da ve Afrika'da bulunan bazı hükümdarlar hariç, sahtekârdır. Sonra tekrar bunlardan bahsedeceğiz. Bu şerifler kendilerinin fazilet sahibi kimseler olduklarına ve şiddetli bir ateşe atılırlarsa, oradan birşey olmadan çıkacaklarına halkı inandırmaktadırlar. Bu soydan gelen

kadınlar, başlarının ön kısmı üzerindeki peçelerine tutturulmuş olarak taşıdıkları bu çeşit yeşil kumaş parçası ile tanınırlar.

Türk kıyafetine gelince, Kuzey ve Batıdaki bazı bölgeler müstesna, dünyada en rahat kıyafetin bu olduğunu söyleyebilirim.

Türkler saçlarını traş ederler ve uzaması için bırakan Frenkleri tuhaf karşılarlar, çünkü şeytanın bu uzun saçlar arasında yuvalanacağını söylerler; saçlarımızı temiz tutmadığımız takdirde bizde olan pis kokular onlar için söz konusu olmaz. Sarayda vazifeliler ve yüksek mevki sahibi kişiler dışında, —zira sarayda ancak hükümdar ve bostancıbaşı sakal ve bıyık bırakabilirdi— herkes sakal ve bıyıklarını uzatıyorlardı. Güzel sakalı olan bir kişinin kuvvetli olduğunu kabul ederlerdi. Eğer her zaman yapıldığı gibi, öpmek için değilse bir adamın sakalını tutmak ona büyük hakaret sayılırdı; babalarına, hükümdarlarına ya da benzer eylere olduğu gibi sakallarına da küfrederlerdi.

"TÜRKLERİN SELÂMLAMA TARZI"

Birini selâmlarken başlarındaki sarığı çıkarmak bir hakaret sayılırdı, sadece ellerini göğüsleri üzerine koyarak biraz öne doğru eğilirler ve şöyle derler "Selâmün aleyküm" bunun anlamı şudur: "Allahın selâmeti sizinle olsun"; ve selâmlanan da aynı hareketi yaparak: "Aleyküm selâm ve rahmetullah" yani: "Allahın selâmeti sizinle olsun ve Allah sizi korusun" cevabını verirdi ve buna benzer diğer temennilerde bulunurlardı. Bu selâm oldukça ciddi ve Kur'an'da görüldüğü gibi oldukça eski bir selâmdır.

Türklerde en saygı değer taraf soldur, çünkü kılıç sol tarafa asılır, oysa saygı değer bir durum yaratmak isteyen kimsenin elinin altında kılıcın sağ yanında bulun-

ması icap eder.

Bir Türk bir Hristiyan ile karşılaştığı zaman, 'ona sol elini uzatmaz ve böylece anlaşma kolayca sağlanır, çünkü bizde sağ el daha şerefli kabul edilir.

XIII TÜRK HAMAMLARI

Türkler vücudu temiz tutmak için olduğu kadar sağlıkları için de sık sık hamama giderler. Bu sebeple şehirlerde birçok güzel hamam vardır, en küçük köyde bile hiç olmazsa bir hamam bulunur; hepsi de aynı tarzda yapılmışlardır, bazılarının diğerlerinden daha büyük veya daha çok mermerle süslü oluşlarından başka aralarında hiçbir fark yoktur. Ben, Tophane'de güzel bir camiin yanında bulunan bu hamamlardan gördüğüm bir güzelini burada anlatacağım. Tahminen yirmi adım uzunluğunda, kare şeklinde büyük bir salona girersiniz, tahta döşeli salonu biraz yüksekçedir. Bu salonda çepeçevre mastabez denilen bir kulaç kadar genişliğinde ve yarım metre yüksekliğinde duvara dayalı olarak yapılmış beyaz taştan bir sıra yer alır, bunların üstü hasırla kaplanmıştır: İlk girdiğiniz yerde size büyük bir peştamal verilir (Buna futa derler), bahsedilen sıralar üzerinde oturunuz ve soyunduktan sonra elbiselerinizi ayrılmış yerlere koyunuz. Bu salonun ortasında çamaşırları yıkamak için mermerden, havuzlu büyük bir çeşme vardır; çamaşırlar yıkandıktan sonra salonun üst kısmında çepeçevre yer alan sırkalar üzerine asılır ve kurumağa bırakılır.

Size verilen peştamal üzerinde oturduktan sonra, önünüze bağlamak için diğer bir peştamal verilir, çıplak görünmemek için bunu gömleğinize iştiririniz, zira çıplak görünmek çok ayıptır. Bu, sizi ön ve arkadan belinizden dizlere kadar örter. Gömleğinizi çıkartarak,

onu diğer elbiseleriniz ile birlikte oturmuş olduğunuz peştemalın üzerine koyunuz, onları kimsenin el sürmesinden korkmadan bırakınız, çünkü hamamlar kutsal oldukları gibi, serbestlik ve emniyetin bulunduğu yerlerdir; eğer herhangi bir zarar olursa hamam sahibi bunu ödemek zorundadır. Soyunduktan sonra küçük bir kapıdan biraz sıcak olan küçük bir bölmeye giriniz, buradan da başka bir kapı ile çok sıcak olan başka bir bölmeye gireceksiniz. Bütün bu salonlar kubbelidir, camlı küçük pencereler ışığın girmesini temin ederler.

Burada iki ayak üzerine oturtulmuş beyaz mermerlerle ayrılan yıkanma kısımları bulunmaktadır, her kısımda yarım ayak yüksekliğinde mermerden bir oturma yeri ve duvarın önünde yine mermerden iki ayak genişliğinde kurna, bunun üstünde sıcak ve soğuk su akıtan iki musluk bulunmaktadır. Bu musluklar sayesinde suyun sıcaklığını istediğiniz şekilde ayarlamanız mümkündür. Burada bulunan bakır bir tasla yıkanmak için su alabilir ve istediğiniz kadar kullanabilirsiniz.

Yine bu salonda sıcak su ile dolu, taştan bir havuz da vardır; istenirse buraya girilebilir, fakat temiz değildir, çünkü her ne kadar suyu oldukça sık değişiyorsa da çeşitli hastalıkları olan pek çok kişi buraya girmektedir; buraya ancak kimsenin girmediği zaman girilebilir.

Önce büyük salona girdiğinizde mermerle döşenmiş ve alttaki ocak vasıtasıyla ısıtılmış olan zemine oturunuz; sonra örtülmesi gerekli kısımları hariç (hizmetine girmiş oldukları kimse için her zaman hazır olmak gayesiyle bütün hamam natırları daima bu şekildedir) çıplak bir natır gelir ve daima sizi sırtüstü yatırarak, dizlerinizi karın ve mide üzerine çektirir ve sinirleri rahatlatmak için vücudun bütün kemiklerini, kolları, bacakları çattırdatır, sonra sizi karın üstü yatırarak, yeri öptürecek şekilde sırtınızda yürüyerek bacakları sırt üzerine ge-

tirir,sonra sakalı ve koltuk altlarını traş ederek,diğer kısımlarınızı traş etmeniz için usturayı size verir ve küçük odalardan birine gidersiniz, burada peştemallarınızı çıkartıp, kapının üzerine koyunuz, kimsenin buraya girmemesinden emin olunca kalan yerlerinizi traş ediniz.

"RUSMA" NIN KULLANILIŞI

Eğer ustura ile bir yerinizi kesmekten korkuyorsanız, size bir çeşit mineralden meydana gelmiş olan ve rusma adı verilen hamur şeklinde birşey verilir, kireç ile karıştırılarak toz haline getirilir, bir hamur yapılabaksa su ile karıştırılır ve tüyleri dökülmesi istenilen kısımlara tatbik edilir, hiç olmazsa yarım çeyrek saat bekletilerek üzerine sıcak su dökülür, hamurla birlikte tüyler de çıkar. Sıcak su döküldüğü zaman tüylerin hamurla birlikte çıkıp çıkmadığı tecrübe edilerek görülebilir, çünkü eğer tatbik olunan kısmın üzerinde uzun zaman bırakılacak olursa, tüyleri yok ettikten sonra, deriyi de tahriş edecektir.

Rusma demir curufu gibi yapılmış bir mineraldir ve Türkiye'de çok kullanılır, burada çok miktarda satıldığı için gümrük bundan iyi gelir temin eder. Malta'da rusma yerine, kireçle karıştırılan orpiment kullanılır.

Tüyleri çıkardıktan ve peştemalınızı tekrar sarındıktan sonra, büyük salona dönünüz, burada istediğiniz kadar terlersiniz, buraya siyah softan yapılmış bir kese ile birlikte bir natır gelir ve vücudunuzu kuvvetle keseler, size zararı olmadan derinin bütün kirlerini çıkartır, sonra ipekten ve içinde sabun olan bir lif alarak, her tarafınızı sabunlar, ondan sonra da vücudunuza bir miktar su döker, eğer siz isterseniz başınızı da sabunla yıkar.Bundan sonra ıslanmış olanın yerine koymak için size bir peştemal verir.Derhal, elbiselerinizi bırakmış

olduğunuz salona dönünüz, orada oturarak gelirken kirlenmiş olan ayaklarınızı temizlemek için ayaklarınıza su dökünüz, sonra size kuru ve sıcak havlular getirilecektir; onunla her yerinizi iyice kurulayınız ve giydikten sonra bir başka kişi size ayna verir, artık parayı ödeyip gitmekten başka işiniz kalmamıştır.

Hamamın sahibine ödenen normal ücret iki akçedir ve natıra verildiği gibi diğerk hizmet edenlere de bahşış verilir. Bu hamamlar çok rahattır, hamama gelenlerin çoğunun hastalıklardan kurtulduğunu zannediyorum. Fakir de olsa, kadın veya erkek herkes en az haftada bir kere hamama gider. Bazı hamamlara bir gün erkekler, ertesi gün kadınlar gider, bazı hamamlar ise sabahları erkekler, öğleden sonraları kadınlar içindir, bazı hamamlar ise sadece kadınlar içindir. Kadınlar hamama gelince onlara kadınlar hizmet eder, hangi dinden olursa olsun veya hangi durumda olursa olsun bir erkeğinkadınların hamamına girmesi ölümle cezalandırılacak bir suçtur. Ayıp yerlerini göstermek veya başkasınınkilere bakmak hem büyük bir suçtur hem de ayıptır.Yüksek mevkideki kişilerin kendileri ve hanımları için hususî hamamları vardır.

XIV TÜRKLERDE YEMEK, İÇMEK VE YATMAK

Türkler masraflı ziyafetler vermezler, bir Türkün kendi yıkımına yol açacak güzel yemekler yaptığı hiç işitilmemeştir. Onlar az şeyden memnun olurlar, iyi bir ahçı bu memlekette pek iş yapamaz. Orada herkes kendi yemeğini pişirir; bir kere görmekle kendilerinde olmayan sosları yapmasını öğrenemezler.

TÜRKLER SOFRA BAŞINDA

Onların en sık yedikleri pilâv adını verdikleri yemektir. Pilâv, piliç, koyun, sığır eti yahut sadece bunlardan birisi veya et olmadığı takdirde tereyağı ile pişirdikleri pirinçtir; pirinç pişince onu ocaktan alırlar ve düz bir tabağa koyarlar, üzerine bir miktar biber konur, bazen de sarı renk vermek için safran koyarlar. Yemek zamanı gelince yere sofra adı verilen deriden yuvarlak bir masa örtüsü yayarlar, onun üzerine pilâv ve eti koyarlar ve ekmeği parçalara bölerek çepeçevre dağıtırlar, sonra da sofranın etrafına ayaklarını altlarına alarak otururlar ve hepsi sofranın etrafında dolanacak kadar uzunlukta mavi bir peçeteyi kullanırlar, sonra Bismillâh yani "Allah'ın adıyla" diyerek yemeğe başlarlar, ne altın ve ne de gümüş kap aramaksızın kaşıklarla pilâvlarını yerler. Hükümdarın ise daha sonra bahsedeceğimiz yemek kapları altındandır. Kaşıkları bulunmazsa kolaylıkla işi hallederek bir elleri ile pilâvı alırlar, ağızlarına götürmek için diğer ellerine koyarlar. Sıra ete gelince, yemektekilerden biri onu parçalara ayırır, bunun için bıçak kullanmazlar, sonra da her biri payını alır; sığır ve koyun için zahmet çekmezler, çünkü onu kızartmadan veya haşlamak suretiyle pişirmeden önce küçük parçalar halinde keserler.

İÇECEKLER

Onlar normal olarak yemek esnasında içmezler, fakat kâfi derecede yedikleri zaman, kalkarlar ve aynı kaptan su içmeğe giderler, sonra Elhamdülillah yani "Allah'a şükürler olsun" derler. Yemek böylece bittikten sonra, ellerini yıkarlar, çünkü yemeğe oturmadan önce hiç yıkamazlar, sadece kalkınca yıkarlar.

Her zaman içtikleri şey sudur. Şarap içenlerin sayısı

da çoktur, her ne kadar şarap onlara Kur'an tarafından yasaklanmış ise de, bazı kimseler bunun sadece bir fikir ve nasihat olduğunu ve kesin bir hüküm olmadığını söylerler, bununla beraber alenen içmezler, ancak yeniceriler ve diğer bazı kimseler bir şeyden korkmayarak içerler, içmeğe başlayınca da çok içerler ve eğer başlarına bir belâ gelmeyecekse uyuyuncaya kadar içmeğe devam ederler, yeter ki içmeğe bırakılsınlar; bir kadeh içmekle on kadeh içmek arasında bir fark olmadığı söyleniyor; içkiye hiç bir zaman su katmazlar ve içkiye su katarak içen hristiyanlar ile alay ederler, içkiye su katma işi onlara tamamen gülünç gelir. İstanbul'un çevresinde ve adalarda bol miktarda iyi şarap bulunur.

Onların "Boza" adını verdikleri diğer bir içkileri daha vardır, arpa veya darıdan yapılır, ve bizim biramıza yakın bir lezzeti vardır, fakat bir keresinde ondan tatmak istedim; onu çok fena buldum, ancak küçükler onu içerler, o çok ucuzdur. Bu içki onları sarhoş eder.

KAHVE

Bizim içtiğimiz bugünkü kahvedir. Bu sırada Fransa'ya girmemiştir. Bu ekzotik bir içecektir. Thévenot kahve hakkında dikkate değer bir açıklama yapar; hazırlanışı, faydaları ve tadı, cemiyet hayatındaki rolü ve kahvehaneler. XVII. yüzyıl ortaları Fransa'sına tamamen yabancı olan (fakat kısa zaman sonra tanınacaktır) bütün bir kahve medeniyeti burada belirtilmiştir. Thévenot'nun nesli kahvenin Fransa'da yayıldığını ve alışkanlık olarak ortaya çıktığını görecektir. Madame de Sevigne, Racine'in piyeslerinin başarısı gibi günlük bir modaya inanacaktır. Ne kadar yanlışlığı nasıl bilinir. İstanbulluların kahvahaneleri, bizim XVIII. yüzyılın edebî sohbetlerin yapıldığı kahvehanelerin, "asrın sonundaki" kahvehane konserlerinin ve bugünkü kafe-

teryaların atasıdır. Doğunun Batı üzerindeki geç ve derin kültür tesiri!

Fakat onların her zaman için içtikleri başka bir içkileri daha vardır ve kahve diye isimlendirdikleri bunu günün her saatinde içerler. Bu içecek aşağıda bahsedeceğimiz bir taneden yapılır. Bu taneleri bir sobada yalıtılmış ateş üzerinde bir kapta kavururlar, havanda döveller ve ince toz haline getirirler ve içmek istedikleri zaman ibrik dedikleri, suyun çabucak kaynadığı bir kap alırlar ve su doldurarak bunu kaynatırlar. Su kaynayınca üç fincan su içine bu öğütölmüş kahveden bir kaşık konur ve bu da kaynayınca hemen ateşten alınır, çünkü o taşar ve sonra porselen fincanlara koyarlar ve boyalı tahta tepsi üzerine sıralarlar ve sıcak olarak size getirirler; onu oldukça sıcak içmek gerekir fakat ardarda birkaç fincan içmek iyi değildir.

Bu içecek acı ve siyahtır ve onun kavruşduğu hemen hissedilir, ağzın yanması endişesi ile küçük yudumlar halinde içilir; bir kahvehaneye gidildiği zaman (kahvenin pişirilerek satıldığı yerlere verdikleri ad) eğlenceli bir müzik dinlenir. Kahve, duman sebebiyle meydana gelen baş ağrılarını önler ve aynı sebeple uykuyu kaçıırır. Fransız tüccarlarının yazacak mektupları çok olduğu zaman ve bütün gece çalışmak istediklerinde akşamleyin bir veya iki fincan kahve içerler; midneyi rahatlatır ve hazmı kolaylaştırır. Nihayet Türklere göre her çeşit kötülüğe karşı iyi gelir; hiç olmazsa çay kadar bu da faydalıdır; lezzetine gelince, eğer tiryaki değilseniz alışlageldiği gibi iki fincan içemezsiniz; ona karanfil veya birkaç kakule tanesi karıştıranlar da vardır, bunun latincesi cardamomum minus olup, kakule olarak isimlendirilir, diğeri bir kısmı şeker ilâve edici, daha hoş giden bu şekildeki kahve sağlığa daha az faydalı olur.

Türk ölkelerinde kahve çok miktarda içilir. ister

fakir, ister zengin olsun günde en az iki veya üç fincan içerler, kocanın hanımına temin etmeğe mecbur olduğu şeylerden birisi de budur. Herkesin geldiği kahvehaneler çoktur; kahve burada büyük kazanlarda pişirilir. Bu yerlere ne din ne de makam farkı gözetilmeksizin her çeşit insan gelebilir; buraya girmek ayıp değildir, birçokları konuşmak için gelirler; kahvehanelerin dışında gelip geçeni görmek ya da hava almak isteyenlerin oturdukları üzerleri hasırla örtülü taş sıralar bulunmaktadır. Bu kahvehanelerde, herkesin ilgisini çekmek için, kahvehane sahibinin angaje ettiği ve günün büyük bir kısmında çalıp söyleyen çok sayıda kemancı, klânetçi ve şarkıcılar bulunmaktadır. Şayet biri kahvehanede iken tanıdık kimselerin buraya girdiğini görürse ve biraz da nazik bir kişi ise, kahvehane sahibine bağırarak onlardan para almamasını emreder ve bunu tek bir kelime ile ifade eder; zira onlara kahve ikram ettiği zaman sadece giaba yani "bedava" diye bağırrır.

ŞERBETLER VE GÜZEL KOKULAR

Türklerin son derece leziz olan ve Mısır'da şeker, limon suyu, misk, gri amber ve gül suyu ile yapılan şerbetleri de vardır. Kendilerini ziyarete gelen birisine bir fincan kahve, sonra şerbet, en sonra da koku ikram ederler. Bir köle veya hizmetçi başı üzerinde ipekten bir peşkir ile gelir, diğeri ise yüzü ve sakalı altına yerleştirdiği büyük bir buhurdanlık taşır, birincisi peşkir içinde duman tutar. Kendisine ikram edilen kimseye istediği kadar verilir. Bu üç şey ikram edilince büyük bir nezaket gösterildiğine inanılır. Ben çok zaman ya müftünün evinde veya sadrıâzamınkinde, Fransız elçisi M. de la Haye'a bu üç şeyden, bazen sadece birinin bazen de ikisinin ikram edildiğini çok gördüm. Elçiye güzel koku hiç getirmezlerdi.

TÜRKLERİN YATMASI

Türkler yemek hususundaki rahat davranışlarını yatmalarında da gösterirler. Uyku vakti gelince, yataklar getirilir, yere serilir ve herkes kendi yatağında yatar; ev sahiplerinininki bir divan üzerindedir, buraya bir veya iki yatak serilmiştir, üstünde bir yastık ve çarşaf bulunur, sonra üzeri başka bir çarşaf ile kaplanmış pamuklu yorgan; üste bu şekilde çarşaf dikme usulü bana bizimkinden daha rahat geliyor. Sabah yataklar kaldırılır ve yerine tekrar konur, öyle ki ev bir anda yatak hiç yokmuş gibi bir hâle getirilir.

XV

TÜRKLERİN VAKİT GEÇİRMELERİ VE EĞLENCELERİ

Türklerin içme, yeme ve uyumalarından biraz bahsettım, fakat bütün hayatlarını içmekle, yemekle veya uyumakla geçirmezler, onların oyunları ve boş vakitlerini nasıl değerlendirdiklerini de görmek lâzımdır. Önce Türkler bizim yaptığımız gibi bir odada veya bir yerde gezinmezler, bu şekilde yürüyen Frenkler ile alay ederler, onlara deli derler, bir bu tarafa sonra öbür tarafa giderek, ne yaptıklarını sorarak onlarla alay ederler.

Evde oldukları zaman divanları üzerinde otururlar. Bu divanları yukarda tarif ettim; eğer yalnız iseler ya uyurlar veya çubuk ile tütün içerler yahut da tambur adını verdikleri bir çeşit çalgının tellerine dokunurlar, melodi pek hoş olmasa da bunu bütün gün sıkılmadan çalacaklardır: eğer okur—yazar kişiler ise ya bazı kitaplar okurlar ya da yazarlar; eğer arkadaşları varsa ya konuşarak ya da bazı oyunlar oynayarak eğlenirler.

OYUNLAR

Onlar kâğıt ve diğer şans oyunlarını hiçbir zaman oynamazlar, fakat sadece satranç, tavra, tokurcun oyununu ve buna benzer diğer oyunları oynarlar, fakat zengin veya fakir hiç birisi aralarında herhangi bir kavga çıkmasın diye ne para ve ne de diğer kıymetli şeyler karşılığında oyun oynamazlar; akşam yemeklerinden sonra başa baş hiç konuşmadan oyun oynarlar ve ancak içlerinden biri kaybedince hiç konuşmaksızın tekrar oyuna başlarlar.

YAPILAN TALİMLER

Fakat bu savaşçı kişilerin zaman geçirmek için en fazla yaptıkları askerî oyunlardır, bu hususlarda maharetlidirler, son derece hızlı ve isabetli ok atarlar ve şehirde az bir para karşılığında ok atmak için birçok yerler vardır.

Fakat onlar kargı kullanmada çok mahirdirler ve onları büyük bir meydanda veya kırdaki atlarla görmek büyük bir zevktir, atlıların biri koşmağa başlar, sonra diğeri onu dolu dizgin ve elinde kargı ile takip eder; bu kargı normal olarak palmiye dalından yapılmış, üç ayak kadar uzunlukta bir sopadır. Takip eden takip edilene iyice yaklaşınca, kargıyı elinin bir hareketi ile kuvvetlice ve maharetle sırtına atar, bu darbe o kadar kuvvetli olur ki bazen büyük yaralar meydana getirir, bazen de başta bile yaralar olabilir. Ben, Kahire'de iken kargı ile yaralandıktan sonra başından bir kemik alınması gereken birini gördüm. Önde olan ve takib eden kaçarken, eğer ihtiyaç varsa, başlarını eğerek kargı almak ve gelen darbeyi kırabilmek için yan tarafa eğilir ve bunun için ellerini arkada hazır vaziyette tutar ve kendisine atılan kargıyı yakaladığı zaman, diğerinin arkasından koşar ve her iki şahıs da derhal durum de-

ğiştirirler. Onlar bu oyunu da koşarken ok attıkları gibi sık sık yaparlar. Siz bunlardan pek çoğunu kırdá toprak veya toprağa benzer bir kabı yahut duvarda bir hedef alarak çalıştıklarını gorebilirsiniz; bir ellerinde kargı olduğu halde hedefe dolu dizgin koşarlar. 10 veya 12 atıştan birinin veya ikisinin hedefe isabet ettiğini birçok defa gordm, hazır bulunan Paşa yahut buna benzer diğer bir kimse hedefe isabet eden her atış için beş veya on akçe verir.

KUKLALAR

Kuklaları, onların eğlenceleri arasında sayabilirim; çünkü, Türkler resim yapmamalarına rağmen kukla yapımına devam ettiler, kukla her zaman ve her yerde oynatılmaz, fakat özel yerlerde, bilhassa Ramazan geceleri kahvehaneden kahvehaneye giderek ve oralarda gerekli para verildiği takdirde oynatırlar. Kukla oynatanlar genellikle Yahudilerdir, başkalarının bu işi yaptıklarını gormedim; onlar bunu Fransa'daki gibi oynatmazlar, önlerine bir halı gererek bir odanın koşesinde yer alırlar ve bu halının üstünde yaklaşık iki ayak civarında beyaz bezden bir parça ile kapatılmış olan yuvarlak bir girinti veya kare şeklinde bir pencere vardır, arkasında çok sayıda mum yanar ve bu bezin üzerinde ellerin gölgesi ile birçok hayvan şekli gösterildikten sonra, bu bezin arkasında büyük bir maharetle kınalıdatılan kk şekiller oynamaya başlar; bu benim fikrimce bizinkilerden daha iyi bir oyun tarzıdır ve bu sırada Türkçe ve Farsça birçok güzel şarkı söylerler, fakat konu düzensiz ve müstehcenlik ile doludur ve bu hoşa gitmektedir.

Bir keresinde bir dönmenin evinde bulundum, bana yemek verdikten sonra bir kukla gösterisi yaptı. Bağlı olduğu kimse Kandiye'de Türk ordusunun kumandanı Hüseyin Paşa'nın yanında bulunuyordu. Bu beyin hami-

mı biraz kuklalar ile eğlenmek isteyerek bizim bulunduğumuz salona bakan odanın kapısı önüne bir halı gerdirdi. Bu hanım, üç saatten fazla bir zamanın geçmesine rağmen oyun bitmeden buradan ayrılmadı, çünkü onlar istedikleri kadar bunu sürdürebilirlerdi ve kuklalar arasında esas şahıs olan Karagöz'e yaptırılan edepsizlikleri seyretmekten utanmadığına hayret ettim.

GÖBEK DANSI

Onların çingene diye adlandırdıkları dansözleri vardır, bunlar ziller ve diğer çalgılar çalarak dansederler ve birkaç akçe için oldukça haysiyet kırıcı oyunlar oynarlar.

XVI

TÜRK DİLİ, TÜRKLERDE İLİM VE KEHANET

"TÜRK DİLİ"

Türk dili temel ve orijinal bir dildir, yani tanıdığımız doğu veya batı dillerinin hiçbirinden türememiştir. Ağırbaşlı ve hoştur, öğrenmesi kolaydır. Arapça ve Farsçadan birçok kelime alınmıştır fakat bu kelimelerin yardımıyla çok zenginleştiği ve büyük bir ifade gücüne sahip olduğu söylenebilir.

TÜRKLERDE İLİM

Türkler kendilerini ilme pek vermezler. Bununla beraber hukuku bütün cepheleri ile açıklamağı araştıran, kendilerini bu işe veren hukuk bilgileri vardır. Türkler arasında astroloji ile uğraşanlar da bulunmaktadır, birçokları da şiirle meşgul olur ve bu dalda başarılıdır, kompozisyonlarında güzel noktalara temas ederler.

Farsça, şiirlerinin ve bizim müziğimize benzemeyen fakat belli bir usule göre söylenen alışılınca kulağa hoş geldiğini sandığım şarkılarının temel unsurudur. Onların çok sayıda müzik aletleri vardır, en alışlageleni üç telli küçük bir uttur, onu akordu bozulmadan bütün gün çalarlar.

(Thévenot, Batının karşısında Türk kültürünün zayıf noktasını görmüştür. İlâhiyat ve şiirle çok uğraşan (zaten bu hususta derin bir şekilde Arap ve İranlıların tesirinde kalmışlardır.) Türkler tecrübi ilimleri ve tekniği ihmal etmişlerdir. Hattâ hasta oldukları zaman hristiyan veya yahudi tabiblere başvurmak zorunda kalıyorlardı.)

KÂHİNLİK

Türkler arasında kehânet ile uğraşan pek çok kişi vardır ve bu işte de muvaffak olurlar. Bu kişiler birçok sokak köşesinde yere serdiği halının üzerinde oturmuş ve bir takım kitapları çevresinde dizmiş olarak görülür. Onlar üç şekilde kehânette bulunurlar; ilki bir adamın bir seyahat yapıp yapmayacağı şu veya bu malı satın alıp almayacağı veya diğer benzer şeyler için yapılmakla beraber, daha çok savaş için yapılır. Biri diğerinin karşısına gelecek şekilde diktikleri dört ok alırlar ve onları iki kişiye tuttururlar. Sonra onların önünde kınısız bir kılıcı bir yastığın üzerine koyarlar ve Kur'an'dan bir sûre okurlar ve bu okları belirli bir zaman için birbirlerine vururlar. Nihayet bir kısmı diğerlerinin üzerine gelir, eğer galipler meselâ hristiyanlar ise (Çünkü onlar ikisine Türkler ve diğer ikisine de düşmanlarının adını verirler) bu hristiyanların galip geleceklerinin işaretidir. Eğer aksi olursa, bu da aksi durumun işaretidir. Eğer kitap yapmak dedikleri bu tecrübe önceden yapılmamışsa asla savaşa gitmezler, hiçbir se-

yahat, ne de başka bir şey yapmazlar, daha önce söylemiş olduğum gibi eğer oklar galip ise onu yapacağım, eğer onlar yenilirse onu yapmayacağım diyerek kitap yapmazlar.

Paris'e döndükten sonra, önce müslümanlığı kabul ettikten sonra onu terkederek tekrar hristiyanlığı kabul etmiş olan bir Fransız ile karşılaştım, o bana kitap yapmağı bildiğini söyleyince, benim için, nasıl yaptığını görmek son derece enteresan olacaktı, o bana ve başka birine tutmamız için oklar verdi, sonra okların bulunduğu masanın üzerine bir kılıç koydu, daha sonra bu oklardan ikisini Hristiyanlar, diğer ikisini de Türkler diye adlandırdı, ve bana İmparatorun Türklere karşı savaş yapıp yapmayacağını bilmek istediğini söyledi, bir Kur'an aldı ve bunun için lâzım olan bahsi okudu, fakat biz mani olmak istesek de okların bize rağmen birbirlerine vuracaklarını söyledi; oklar hiç sallanmadılar, güldüğümüz için ciddiyetimizden şüphe ederek onları aldı ve üç veya dört defa bu hareketi yaptı. Bunda bir sürpriz oldu, çünkü hristiyanlara cevap vermek için binlerce defa yaptığını ve daima netice aldığını söyleyerek bizi suçladı. Bunun, bizim inanmamamız sebebiyle mi veya onun Türk olmadığından mı neticelenmediğini bilmiyorum, fakat bununla çok eğlendik.

İkinci fala bakma tarzı, saymaksızın konulan, sonradan sayılan ve bu sayının kitapta neyi ifade ettiğine bakılan, baklalar ile kehanettir. Üçüncüsü ise hemen hemen kare şeklinde fakat uzunluğu genişliğinden biraz daha fazla olan bir tahta parçası ile yapılan kehanettir, bu tahta parçasına elif adı verilir, ve kenarlardan birinde b, diğerinde t, öbüründe cim, sonuncusunda da ha harfleri vardır, iki ucunda hiç bir şey yoktur. Cevap vermek isteyen şahıs onu üç defa çevirir ve her defasında üzerine geldiği harf işaret edilir, sonra da "Fal" yani "Kader Kitabı" denilen bir kitaba bakılır.

XVII HASTALIKLAR VE İLAÇLARI

KANAATKÂRLIK VE SAĞLIK

Türkler uzun ömürlüdürler ve az hasta olurlar, bizim maruz kaldığımız taş ve buna benzer birçok diğer tehlikeli hastalıkları onlar bilmezler. Onların bu şekilde sıhhatli olmaları sık sık gittikleri hamamlardan ve içme ve yeme konusundaki ölçülülüklerinden ileri geldiğini tahmin ediyorum, çünkü onlar ölçülü yerler, hristiyanların yaptığı gibi çeşitli şeyler yemezler, çoğu şarap içmekte aşırılığa kaçmaz ve spor yaparlar, hiç doktorları yoktur, belki bu da onların sıhhatli ve uzun ömürlü olmalarının sebeplerinden biridir. Hasta oldukları zaman çok kere frenk ve yahudi doktorlarını çağırırlar ve bunları bulamazlarsa, içlerinden birinin doktorluk yaptığı ve hastaların zararına tecrübe sahibi olacak olan dönmelere başvururlar.

TEDAVİ VE İLÂÇLAR

Bundan başka, Türklerin bazen iyi netice alabildikleri ve ekseriya başvurdukları birkaç reçeteleri vardır .Onlar balı her zaman ilâç olarak kullanırlar. Kan alma işini umumiyetle dönmeler ve başarılı olmamakla beraber az sayıda Türkler yapar, fakat onlar iri neşterler ile ve bazıları, hristiyanlarda atlardan kanının alındığı gibi bir demirle, diğerleri ise sivri kamışlar ile bu işi yaparlar. Başları ağrıdığı zaman bir bistüri ile ağrının bulunduğu yeri çizerler ve epeyce kan aktıktan sonra, oraya bir parça pamuk koyarlar ve böylece yarayı kaparlar veya alında beş veya altı çizik yaparlar. Türkler arasında bir tedavi usulü olarak dağlama da vardır. Ben, başı ağrıyan ve kulağın üst tarafında ağrıyan yeri kızgın bir

demirle dağlattırdıktan sonra bunun üstüne bir pamuk koyduran ve böylece iyileşen bir adam gördüm. Ve diğ-er uzuvlardaki başka bütün yaralara ya büyük bir fitil veya iyi yakılmış birkaç pez parçası tatbik ederler ve fitil yerleştirilinceye kadar acıya dayanırlar; İstanbul' da bir Türk bana, bazı yerlerinde böbrek büyüklüğünde şişkinlik olan ve bu kısma kızgın bir fitil tatbik ettirmek isteyen, fakat bunun iyi yapılmamasından endişe eden birini tanıdığını, başkalarının onunla alay ettiğini, nihayet çözüm yolu bularak şişkinliğe rahatlıkla fitili tatbik etmek için biraz eğilerek, oraya koydurduğunu ve acıya dayanmak için epeyce sabır gösterdiğini, sinirinin yandığını ve doğrulmak istediğı zaman kalkamadığını, fitilin buradan çıkarılmasına kadar öylece kam-
bur dolaştığını söyledi.

Nihayet, Türklerin ülkesi, biraz önce söylediğim gi-bi hem az hasta olmaları ve hem de kendilerini tedavi edene para ödememeleri sebebiyle, doktorlar için câ-
zip bir yer değildir. Ve eğer doktor tedavide başarı gösteremez hasta ölürse, tedavi parasını ödemezler ve bazen de sanki insanların hayatı ya da ölümü Tanrı'nın değil de doktorların ellerindeymiş gibi, para ödeme-mek için hastayı öldürdüklerini söyleyerek onları itham ederler.

XVIII

TÜRKLERİN DİNİ

〔Bu ve bunu takip eden bahiste Thévenot, Türklerde Araplarda, daha sonraki gezilerinde de Filistin, Mısır ve Arabistan'da yakından tanıdığını şekilde İslâm dininin —itikat ve ibadet— ana hatlarını açıklar. Müslümanların sağlam inancı etkileyicidir. "Onlar Tanrı'ya ve onun adına büyük saygı duyarlar". Onların hayvanlara varın-caya kadar geniş yardımseverliği buna dayanır ve dua-

larında da bu görülür: "Onlar bize samimi inanç konusunda ders verirler." Fakat Hz. Muhammed'den bahsedildiğinde bu tarafsız ve katolik kişi fazla öfkelenir. Peygamber inançsızdır, "Budalaca sözlerin ve kabalıkların" vâizi, "kaba kanunun" yazarı, "dinin kurucusu". Bizi şaşkınlığa düşüren acı eleştirmeler... Yoksa daha çok peşin hükümleri olmaksızın seyâhat düşüncesiyle kazandığı hükümler kadar hristiyan geleneğinin kendisinde hasıl ettiği fikirlere şevkle değer veren bir kimse-nin samimi itirazı mı?)

HZ. MUHAMMED VE KUR'AN

Türklerin dininde o kadar budalaca ve saçma fikirler vardır ki ona bu kadar çok inanan kimsenin bulunması şaşırtıcıdır. Eğer şüphesiz dinlemek isterlerse onları bu kadar kaba bir kanuna bağlanmaktan kurtarmak zor olmayacaktır; fakat onlar kulakları olup da işitmek istemeyen gönüllü sağırlardır. Hz. Muhammed onlara iyi bir düzen getirdi, çünkü akıllı bir insan olduğundan dininin münakaşa edilirse tamamen yıkılacağını önceden gördü, bunun içindir ki o, aksini söyleyen bir kimsenin ölümüne mahkûm edilmesini emretti. Hz. Muhammed'in hayatını pek çok kişi yazdı ve daha önce söylenenlerden başka hiçbir şey söylemediler, bunun içindir ki ben de buna girişmeyeceğim. Ben sadece Arap olan Hz. Muhammed'in bilgisiz bir kişi olduğunu (çünkü bizzat Türkler onun ne okuma, ne de yazma bilmediğini itiraf ederler), manastırını terketmiş olan Sergius adında bir Rum rahibi ile birlik olduğuna işaret edeceğim; oldukça bilgili olan bu rahip ona, dünyanın büyük bir kısmında kabul edilmiş olan bu büyük ve cehennemlik dinin temellerini attırdı.

(Uzmanlar hâlâ Hz. Muhammed'in okuma ve yazma

bilip bilmediği problemini tartışırlar. Fakat hiç kimse, Hz. Muhammed'in Hıristiyanlık hakkındaki bilgisini açıklamak için rahip Sergius masalını unutmaz. Bu efsane Peygamberin hayatının son safhalarının menşesini ihtiva eder. Peygamber henüz çocukken amcasının Şam'a götürdüğü bir kervana katıldı. Bir merhalede, Bahira adında bir hıristiyan keşişi, bu çocuğu Tanrı'nın bir elçisi olarak tanıdı. Bizans yazarları keşiş Bahira'dan Sergius—Bahira adlı bir rahip yaptılar ve XIII. yüzyılda Pierre Pascasius onu, Hz. Muhammed'in vaftiz babası, Hıristiyanlıktan dönme bir rahip yapar...)

Kur'an ile mukayese etmek için, musevilerin olduğu kadar hıristiyanların ve hattâ her ikisinin de inandıkları Eski ve Yeni Atik'i alabiliriz. Müslümanlar arasında büyük bir hürmet gören bu kitap söylenildiğine göre gökte yazılmış ve Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla Ramazan ayı boyunca bir defada değil kısım kısım Hz. Muhammed'e gönderilmiştir: Onlar bu kitabı o kadar saygı değer görürler ki, onu okumadan önce, öpüp başlarına koyarlar. Eğer biri Kur'an üzerine oturursa büyük bir suç işlemiş sayılırdı. Eğer bir hıristiyan Kur'an'a dokunursa iyice dövülürdü, çünkü bununla kutsal kitaba saygısızlık etmiş olurdu. Tamamı okunduğu zaman büyük günahların affedildiği söylenmektedir ve okullarda bir öğrenci Kur'an'ı okumayı bitirdiği zaman başka şeyler öğrenmeye başlardı. Onların söylediğine göre bir kimse sağlığında Kur'an'ı belirli bir sayıda okursa, ölümünden sonra Cennet'e gidecektir. Kur'an kelimesi "okuma" demektir, Kur'an'ın Arapçası çok güzel, çok sâde ve çok doğrudur. Türkler onun başka hiçbir dile tercüme edilemeyeceğine inanırlar ve kısmen onu Farsçaya tercüme ettikleri için İranlıları sapık mezhepli olarak nitelerler. Kur'an bütün hukuku, dinî hukuku olduğu kadar medenî hukuku da içine alır, fakat

hahamların masallarından ve çılgınlıklarından alınmış olan hikâyeler ile doludur.

TÜRKLERİN İNANCI

Türkler ebedi, çok güçlü, göğün ve yerin yaratıcısı tek bir Tanrı'ya inanırlar ve tapınırlar, fakat Teslis'e hiç inanmazlar. İsa'nın Tanrı'nın nefesinden meydana geldiğine inanırlar (Bu, Arapçada ruh kelimesi ile ifade edilir ve İbranicedeki gibi nefes ve ruh anlamına gelir). Onlar Bâkire Meryem'in Tanrı'nın nefesi ile hâmile kalmış olduğunu, onun doğumda ve doğumdan sonra bâkire olduğunu kabul ederler. Bu büyük bir adımdır. Fakat İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu inkar ederler (çünkü onlara göre Tanrı'ya bir oğul atfetmek son derece münasebetsiz bir şeydir). İsa Yahudiler arasında büyük mucizeler gösteren bir peygamberdir. Hz. Muhammed'in Paraclet adı altında geleceğini Yahudiler'e bildirmiştir. Bundan dolayı Yahudiler onu öldürmeye teşebbüs ettiler. Fakat onun göğe yükselip kaybolması üzerine Judas'ı İsa zannederek çarmıha gerdiler.

Onlar İsa'nın Dünyada adaleti temin etmeğe geleceğine, Şam'da kırk yıl hüküm süreceğine, evlenip çocukları olacağına, bu sırada İsa'ya karşı birçoklarını bilhassa Yahudileri yanıltacak olan Deccal'in çıkacağına ve İsa'nın, bütün yanılmış olanların alınma birer işaret vuracağına ve sonunda da İsa'nın Deccal'i ve diğer yanılmış olanları mağlup edeceğine inanırlar. Bu zaman sona erince yeni baştan Cennet'e gidecektir ve artık kıyamet günü gelecektir, bundan sonra Tanrı bir çeşit çok küçük insanlar yaratacaktır (Pigme diye tarif edilenler gibi), bunlar kuvvetli ve içki düşkünüdürler, çünkü onlar denizi içerek kurutacaklardır, müslümanlar bunlara Mecuc derler. Nihayet İsa ve Meryem Ana'ya hürmet ederler ve eğer ondan kötülükle bahseden biri-

ni işitirlerse, Hz. Muhammed'den kötölükle bahseden birine verdikleri cezayı verirler. Onlar İncil'in İsa'ya, Tevrat'ın Musa'ya ve Zebur'un Davud'a gönderildiği gibi Tanrı tarafından gönderildiğine inanırlar. Onlar bütün peygamberlere de inanırlar.

MÜSLÜMAN CENNETİ

Türkler, Cennetin doğrular ile ve Cehennemin de kötüler ile dolacağına inanırlar, fakat hıristiyanlarca günahlardan arınmak üzere bir süre kalınan yere inanmazlar ve Cennet ile Cehennem arasında olan ve Araf adı verilen bir yerin varlığını kabul ederler, burada ne iyiler ne de kötüler olmayacaktır. Hz. Muhammed, iyilere, Cennette birçok ırmağın aktığı ve her mevsimin lezzetli meyvalarının bulunacağı harikulâde bahçeler vaad eder. O, Cennette su, süt ve bal nehirlerinin de bulunacağını söyler. Onlara yeşil ve lâl renkli elbiseler giyineceklerini, Cennet Kızları adı verilen güzel bakirelere sahip olacaklarını vaad eder; kızlar çok güzel olup, taze yumurta gibi beyaz, siyah büyük gözlü, çok beyaz vücuda sahiptirler; daima genç kalacaklar, 15 yaşını geçmeyecekler, kınaları her gün tazelenecek ve her biri ancak kendi erkeğine bakacaktır, asla otuz yaşını geçmeyecekler, kendilerine genç çocuklar hizmet edecekler, Tanrı onlara haftada bir defa Cuma günü görünecek. Tadına doyum olmayacak bu Cennetten budalaca bahsederek, ben bunlardan bahsetmeyeceğim, çünkü onlar birçok yazar tarafından geniş bir şekilde yazılmışlardır.

Hz. Muhammed, onlara ancak duygularla hissedilebilecek olan herşeyi bu Cennette vaad eder ve onlara bahçeler, meyvalar, ırmaklar ve çiçeklerin bulunduğu bir bayram vaad eder, çünkü kendisi havanın çok sıcak olduğu, meyvanın az bulunduğu, suyun pek nadir ol-

duğu, iyi bir kuyunun büyük bir hazine sayılabileceği bir ülkede yetişmiştir. Yeşil ve lâl renklerini onların öteki elbise renkleri olarak belirtir, çünkü kendisi bu renkleri seviyordu, bugün de Türkler ve Mağripliler arasında yeşil kutsal bir renk olarak kabul edilmektedir. Onlar çok şehvetli olduklarından, Cennette güzel kızlar ve genç delikanlılar olmasını isterler, çünkü onlar iri ve siyah gözlü, kırmızı yanaklı en güzel kadınları hayal ederler; böylece her biri ancak kendi erkeğine bakabilen semâvî bakireleri şekillendirirler, bu onlar için hoş olacaktır, çünkü onlar son derece kıskançtırlar. Cehennemde olanlar kaynar su içecekler, zakkum ağacının meyvasından yiyeceklerdir; bu ağaç Cehennemin içinden çıkar ve yükselir, dalları şeytanların başlarına benzer. Cehennemde olanların eğer biraz imanları varsa yani Tanrı'yı inkâr etmemişlerse, bütün günahlarının cezasını çektikten sonra selzabul denen bir suda yıkanarak Cennete girecekler ve baştan beri buraya girmiş olanlar gibi ebedî mutluluğa ereceklerdir. Ve aksine hiç imanı olmayanlar yani Tanrı'yı inkâr edenler sonsuza kadar Cehennemde yakılacaklardır ve vücutları devamlı işkenceler ile küller içersinde yok olacak, fakat Tanrı onları yeniden yaratacak ve böylece de onlar ebediyen ızdırap çeceklerdir. Onlar Tanrı'ya, hristiyanlar gibi ölüleri için dua ederler ve bizde olduğu gibi Tanrı'nın yanında şefaathçi olarak, Evliya'nın yardımını isterler.

XIX KORUYUCU MELEKLER VE SİYAH MELEKLERİN İMTİHANI

Türkler, insanın gömüldükten sonra, ruhunun vücuduna döneceğine ve mezara biri Münkir, diğeri Nekir adında iki ürktütücü meleğin gelerek, ölünün başından tutarak diz çöktüreceğine inanırlar ve bunun için de

ölüleri melekler diz çöktürebilsin diye başı biraz yukarda kalacak şekilde defnederler. Bundan sonra bu melekler şu şekilde imtihan ederler:

"Tanrın, Dinin ve Peygamberin kimdir?"

Ve o, bu şekilde cevap vermek zorundadır:

"Tanrım gerçek Tanrıdır, Dinim gerçek Dindir ve Hz. Muhammed Peygamberimdir."

Fakat eğer bu adam günahkâr ise, onların işkencelelerinden korkarak şöyle diyecektir:

"Siz benim Tanrımsınız, peygamberimsiniz ve inandığımı sizsiniz."

Böyle bir cevap karşısında bu melekler ona bir demir ile vururlar ve giderler, mezar çok dar olduğundan bu bedbahtın annesinden emdiği süt burnundan gelir.

Bundan sonra, onun günahlarının ve yaptığı kötü işlerin temsil edildiği çirkin bir yaratık ile birlikte diğer iki melek gelir, sonra bir pencere açılarak, buradan Cehenneme giderler. Ve bu adam orada, durmadan ona bakarak işkence eden ve her ikisinin Kıyamet gününde Cehenneme gidinceye kadar birlikte olacakları bu çirkin yaratıkla kalır. Fakat eğer iyi amel sahibi ise ve yukarda bahsedilen ilk cevabı vermişse, onu iyi işlerini temsil eden güzel bir yaratık yönetir, sonra da melekler cennete gider bir pencere açarlar derler. Ve o burada, bu yaratıkla kalır, ondan büyük memnurluk duyar ve burada her ikisinin birlikte Cennete girecekleri Kıyamet gününe kadar kalırlar.

XX

CENNETE GİRECEK HAYVANLAR

Türkler yukarda söylediğimiz gibi bir Cennet kabul ederler, fakat buna bizden daha çok inanırlar, çünkü oraya yalnız iyi müslümanların değil, ayrıca onları takip eden bazı hayvan ve kuşların da gireceğine inanır-

lar; Bunlar Salih Peygamberin devesi, Hz. İbrahim'in kurban ettiği koyun, Hz. Musa'nın ineği, Hz. Süleyman'ın karıncası, Sabâ Kraliçesinin papağanı, Ezra'nın eşiği, Yunus Peygamberin balığı, Kıtımir adını verdikleri küçük bir köpek, Hz. Muhammed'in devesidir. Fakat bu hayvanları Cennete lâıyk gören şeyi bilmek lâzımdır, çünkü onlar bu konuda masallar anlatırlar.

SALİH PEYGAMBERİN DEVESİ

Salih, Hz. Muhammed'den önceki zamanlarda Araplar, Persler ve Türkler arasında çok saygı gören, İran ve diğer yerlerde dinsiz olanları imana getiren bir peygamberdir, onlar Salih Peygambere mucize göstermesi için yalvardılar, o da teklifi kabul etti ve Şudar adında birinin öldürmüş olduğu bir deveyi kayadan çıkarttırdı. Bu devenin halâ canlı olduğunu ve bağırışının bugüne kadar oradan geçen herkesçe işitildiğini söylerler. Fakat oradan develer geçtiğinde davullar çalınır, tüfekler patlatılır ve çok gürültü çıkarılır, korkan develer bu bağırtıyı işitmezler, çünkü eğer bu devenin sesini işitirlerse bir yere gitmezlerdi.

HZ. İBRAHİM'İN KOYUNU

İbrahim'in koyunu, Melek Cebrail'in bu Peygambere getirdiği ve Tanrı'nın, imanını ispatlamak için ona oğlunu kurban etmesini emrettiği zaman İshak'ın (1) yerine kurban edilmiş olan koyundur.

(1) Bu İshak değil diğer oğlu İsmail'dir.

HZ. MUSA'NIN İNEĞİ

Musa'nın ineği adını verdikleri bu hayvan kırmızı bir ineştir, onun külleri temizlemeğe yarayan su ile karıştırılır.

HZ. SÜLEYMAN'IN KARINCASI

Süleyman asla eşi gelmemiş olan en büyük kraldı, çünkü bütün yaratıklar ona itaat ederlerdi, ona hediyeler getirirlerdi, diğerleri arasında karınca yalnız kendi gayreti ile bir çekirge getirdi. Süleyman, karıncanın kendinden büyük bir şeyi taşıdığını görerek, hediyesini kabul etti ve onu diğer bütün yaratıklarınkine tercih etti.

PAPAĞAN, EŞEK VE BALIK

Sabâ Kraliçesinin papağanı veya perçemli kuşu, bazı yazarlara göre kraliçenin Süeyman'a haber götürüp getiren elçisi idi.

İnsanların öldükten sonra dirilmesi hakkında kâfirler ile münakaşa eden Ezra Peygamber, onları imana getirmek için bir mucize göstermesi için Tanrı'ya yalvarır: seneler önce ölmüş ve çürümüş olan eşiği derhal dirildi, bundan sonra halk din değiştirdi ve ona inandı.

Yunus'un balığı da Cennete girecektir, çünkü Yunus'u denizde yutarak karaya çıkarttı.

KITMİR, KÜÇÜK KÖPEK

Sarayda Tanrı'ya inanan herkese zulmeden bir kral vardı; Tanrı'ya inanan dört adam bulunuyordu, bu adamlar birlikte bir mağaraya kaçmağa karar verdiler ve giderlerken küçük bir köpek onları takip etti. Onlar

köpeği farkettileri zaman, birisi ona bir taş attı ve bir bacağına kırdı, memnun olmayan köpek ona sordu: "Niçin benim bacağımı kırdınız?" Onlar köpeğe şöyle cevap verdiler: "Çünkü sen bizi takip ediyorsun, biz endişe ediyoruz ve Tanrı'yı seviyoruz, ona hizmet edeceğiz, senin yüzünden bizi ele geçirebilir ve yok edebilirler." Köpek onlara cevabı yapıştırdı: "Eğersiz Tanrı'yı seviyorsanız, ben de sizi seviyorum ve beni de birlikte almanızı rica ediyorum." Onu yanlarına alarak mağaraya birlikte gittiler; orada kapının önünde yatan ve hu diye bağırان (Bu, Arapçada O yani Tanrı anlamına gelir) köpeklerle birlikte kaldılar. Orada 372 yıl süre uyudular; bundan sonra uyanınca aralarından birini ekmek almak için şehre gönderdiler; bu kişi ekmekçiye, eski parası ile gelince yakalandı ve sorguya çekilmek için hâkimin hüzuruna götürüldü, herşeyi anlattı. Sonra bu işten hayrete düşen kralın önüne getirildi ve kral halkı ile birlikte, diğerlerini görmek için mağaranın yolunu tuttu. Rehberlik eden kişi, mağaraya yaklaşarak arkadaşlarının korkmaması için bu gelişiyi onlara bildirmek gayesiyle önden gitmesine izin vermesini kraldan rica etti, kral ona izin verince o da öncelikle mağaraya gitti ve başına gelenleri arkadaşlarına anlattı, kralın ve halkının kendilerini görmeğe geldiklerini onlara bildirdi: Onlar: "Bizi Cennete yollaması için Tanrı'ya dua edelim, çünkü eğer çıkarsak, bu halk bize tanrılar gibi tapınacak" diyerek Tanrı'ya yalvardılar; onların duaları kabul edilerek, Cennete gittiler ve küçük köpek de onlarla beraberdi.

(Küçük köpek Kıtmir'in bu sevimli efsanesi Efes'in meşhur Yedi Uyurlar efsanesinin ancak başka bir lejandıdır. Ancak buradaki genç kişiler dört tanedir, fakat onların uykuları hristiyan ve müslüman Doğusunda ve haçlılara bağlı olarak Batı'da yayılmış olan geleneğe

göre 372 yıl sürmüştür. XIV. Louis devrinde (Thévenot'nun zamanı) Yedi Uyurlar bilhassa Bretagne'de Stiffel En Vieux—Marche kilisesi mahzeninde şereflendirilmişlerdi; şarkiyatçı Louis Massignon günümüzde bir hıristiyan—müslüman haç yeri meydana getirmek gayesiyle bu breton kutsal yerini ortaya çıkardı.)

HZ. MUHAMMED'İN DEVESİ

Hız. Muhammed, Türklerin büyük kumandanı olan ve bugün İstanbul'da gömülü bulunan Eyüp'ü ziyaret etmek için Mekke'den Medine'ye gittiği zaman, devesinin üzerinde ne yolu ne de evi biliyordu, fakat deve onu gideceği yere kadar götürdü ve kapıya getirerek, kapı açılınca kadar başı ve ayakları ile gürültü çıkardı, bu hizmetinden dolayı yukarıda bahsedilen diğer hayvanlar gibi o da Cennete gidecektir.

(Thévenot, Eyüp'den Türklerin Eyüp'ü şeklinde bahseder: Bu kişi ilk müslüman olanlardandır, İstanbul, daha müslüman şehri olmadan 800 yıl önce burada ölmüştür. Mezarı çok ziyaret edilen yerlerden birisidir. Her yeni Osmanlı padişahı onu müminlerin emiri kabul ederek, onun mezarı yanında kılıç kuşanır.)

XXI SÜNNET

Hız. Muhammed islâm dinini yaymağa başladığı zaman, söylemiş olduğumuz gibi, model olarak musevîliği ve hıristiyanlığı aldı, bunlardan her birinin ayrı bir hususiyeti olduğunu yahut musevî ve hıristiyan sünnet veya vaftiz edilme töreni ile bu dinlerden birine girdiğini görerek, bunlardan birisini benimseyerek çözüm yolu buldu ve bu ikisi dışında başka uygun bir şey bula-

madı; en eskisi ve en rahatı olan Sünneti seçti, çünkü müslümanlar sünnet edilmiş bir kimsenin nesil için daha temiz olacağına inanırlar; ve gerçekten Araplar sünnet olmadan rahat edemezler, ayrıca eğer sünnet olmazlarsa idrar yaparken daima birkaç damla damlatarak elbiselerini kirleteceklerini söylerler.

Bununla beraber musevîler ile müslümanların sünneti arasında fark vardır. Musevîler çocuklarını sekiz günlük iken sünnet ettirirler, halbuki Türkler çocuklarının "La ilâhe illallah Muhammed'ün resulullah" diyebilmeleri için 11 veya 12 yaşında sünnet ettirirler. Bu sözün anlamı "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Muhammed onun elçisidir" bu söz onların inancının temelidir ve onlar söylediklerini işiterek ve ağızdan olduğu kadar kalpten de hissederek söylediklerinden sünnet olmaktan memnun olurlar. Musevîler sünneti taş bıçakla yaptırırlar, Türkler ise demir bıçak kullanırlar, fakat muhakkak olan şu ki musevîler demirden, tahtadan, taştan bütün bıçakları kullanabilirler.

Türkler, sünnette musevîlerin yaptığı kadar büyük eğlence tertip ederler, zira bir çocuk belirli bir yaşa geldiği zaman önceden bu sünnet düğünü için bir gün tayin edilir, tayin edilen gün gelince de çocuk ata bindirilir, sonra sünnetin yapılacağı yere getirilir ve sünnet edilir, bundan sonra çocuğun babası davet ettiği akraba ve dostlarına ziyafet verir. Orada çok eğlenilir, oyunlar oynanır. Şarkı söylenir ve ertesi gün davetlilerin her biri kendi ve daveti yapan kimsenin durumuna göre çocuğa bir hediye verir. Bazı hristiyanlar müslüman olduğu zaman aynı merasimler yapılır, bazı musevîler müslüman oldukları zaman ise hiç sünnet edilmezler, çünkü bu iş daha önceden yapılmıştır, her ne kadar sünnet farklı ise de yeterlidir, fakat ona sadece müslüman olduktan sonra, müslüman inancı için gereken sözler söylenir.

Birçokları, bir musevînin müslüman olduğu zaman önce hristiyan olmalarına ikna edilmişlerdir, bu çok yanlışdır, çünkü ben bunu birçok Türke sordum, onlar her zaman benimle alay ettiler ve neticede bizi hristiyan yapan şey vaftizdir; onların hiç vaftiz edilmediği doğrudur; gerçek olan şudur ki onlar müslüman olduğu zaman, bütün müslümanlarda olduğu gibi, önce inanmaları teklif edilir, İsa'nın Tanrı'nın bir fiili olduğuna, Tanrı'nın nefesinden hâmile kalan Meryem Ana'dan doğduğuna, doğumdan sonra da onun baki-re olduğuna ve İsa'nın Mesih olduğuna inanmaları lâ-zımdır. Eğer tesadüfen bir dönme veya Türk sünnetsiz ölürse, sol elinin küçük parmağı kırılır, bu işlem ona sünnet yerine geçer. Ayrıca Türkler bu sözlere çok saygı duyarlar: "La ilâhe illallah Muhammed'un Resulallah", eğer bir hristiyan veya musevî bu sözleri dalgınlıkla da söylerse ve orada birisi de bunu duymuşsa bu şahsın mutlaka müslüman olması veya yakılması icap etmektedir.

XXII İSLAM DİNİNİN ESASLARI

Türkler Tanrı'nın Musa'ya gönderdiği on emiri kabul ederler ve ona her yerde riayet ederler; fakat bu emirlerin dışında, Hz. Muhammed tarafından onlara bildirilen İslâm dininin temel şartlarına da uyarlar.

Bunlar başlıca beş tanedir, bunların birincisi Tanrı'nın tek olduğuna inanmak ve ona tapmaktır; ikincisi Ramazan ayında oruç tutmak, üçüncüsü emredilen vakitlerde namaz kılmak; dördüncüsü her yıl fakirlere malının kırkta birini zekât olarak vermek; beşincisi hayatında bir kere Hacca gitmek.

Bu konuda bir Türk bana şunu anlattı. Babası bir gün sadaka isteyen bir dilenciye rastlamış, babası ona

hangi dinden olduğunu sormuş, dilenci ona müslüman olduğu cevabını vermiş ve diğeri de ona bir müslümanın neleri yapmak zorunda olduğunu sormuş. Dilenci, ona müslüman olmak için beş şarta inanmak lâzım geldiğini söylemiş, fakat onlardan ancak birini söyleyebileceğini bildirmiş, çünkü zenginlerin biraz sofuluk ederek ikinci ve üçüncüyü, fakirlerin ise güçsüzlük sebebiyle dördüncü ve beşinciye yapamadıklarını söylemiş, zekat vermemek ve Hacca gitmemek, böylece ancak birincisi kalıyor demiş.

TANRI'NIN ADI

Birinci şarta riayet ettikleri muhakkaktır, çünkü Tanrı ve onun adı için büyük saygı duyarlar, ona büyük bağlılık göstermeyen, sık sık anmayan görülmemiş, işitilmemiştir. Sonucu ne olursa olsun ilkin bismillah yani "Tanrı'nın adıyla" demeden hiç bir işe başlamazlar, ister ata binmek veya inmek, oynamak ya da yemek veya ne olursa olsun herhangi bir işi yapmak için daima bu sözle başlamaları övülmeğe değer; herşeyin üstünde Tanrı'nın adına büyük hürmet gösterirler, eğer yolda bir kâğıt parçası bulurlarsa, çok küçük de olsa, onu itina ile ahlâk ve duvardaki bir deliğe koyarlar, bunu şöyle açıklarlar: Tanrı'nın adının bu kâğıda yazılmış olabileceğinden veya yazılabileceğinden; duvardaki deliklerin her zaman kâğıtla dolu olduğu görülür. Bu sebeple hiç bir zaman kâğıtları kolayca harcamazlar, bu büyük bir suç olurdu, bu sebeple eğer bu adete uymayan bir hristiyan görürlerse ona sopa çekerlerdi.

Bütün bu saygının yanında, her an Tanrı'nın adına yemin etmeği bırakmazlar ve vallahi kelimesini her üç kelimede bir söylerler; ona o kadar alışmışlardır ki buna mâni olunamaz, fakat bu sözle Tanrı'ya karşı saygısızlık yaptıklarını zannetmezler; boş yere yemin etmez-

ler ve vallahi dedikleri zaman inanmış olarak söylerler ve yalan yere yemin edenin kötü bir insan olduğunu kabul ederler.

XXIII RAMAZAN ORUCU

Türklerin riayet etmek zorunda oldukları ikinci şart oruçtur, bununla nefse hâkim olunur ve dünyevî isteklerden arınılır ve ruhlar temizlenir. Onlar Ramazan ayı boyunca bir ay oruç tutarlar; fakat bunun faydalarını söylemeden önce, Türklerin senelerinin 12 aya bölünmüş 354 gün olduğunu bilmek lâzımdır, çünkü onlar her aya gökteki hilâlin görünmesi ile başlarlar ve sıra ile bu ayların biri 30 gün ve diğeri 29 gündür.

Herkes kullandıkları tarihin Hicret adı verilen, Hz. Muhammed'in 22 Temmuz 622'de Mekke'den ayrılışı ile başladığını bilir, bunun içindir ki 1663 yılı Temmuz'un ikinci gününün Zilaicce'nin son günü yahut Hicri 1074 yılının son gününe rastladığını bilirler.(1)

Fakat Ramazan'a yeniden dönersek, bu ay müddetince Kur'an'ın gökten indiğini söylerler ve bu zaman zarfında oruç tutarlar. Ramazan'dan hemen önce gelen Şaban ayı geçince yeni ayı görmek için akşamleyin göğe bakarlar, umumiyetle ilk günü hilâli göremezler, bununla beraber onu görmekle vazifelendirilmiş, dağlarda ya da başka yüksek yerlerde duran kimseler vardır. Onu ilk defa gören haber vermek için şehre gelir ve eğer inanan biri ise ona mükâfat verilir ve her yerde Ramazan'ın başladığını duyurulması emredilir, ayrıca akşamleyin atılan topla da herkese ilân edilir.

Bütün minareler çeşitli şekilleri gösteren mahyalar

(1) Burada verilen tarih arasında bir yıl fark vardır; zira 1074 Zilhicce'nin son günü 30 Haziran 1664 yılına tekabül eder. (Çevirenin notu)

ile donatılır, bu ayın her gecesi bunlar yapılır. Türkler gündüzleri gece, geceleri gündüz yaparlar, çünkü bütün günü uyumakla geçirirler, geceleyin ise sokaklar ve kahvehaneler doludur, herkes bütün gece çokca yer fakat şafak sökmeden önce içmek ve yemeği keserler; Kur'an'da müslümanların şafak sökünceye kadar yiyip içebilecekleri yazılıdır; bu zamandan itibaren onlara içmek, yemek, tütün içmek yasaktır; akşamleyin ay çıkana kadar ağızlarına birşey koymak, kadınlara dokunmak yasaktır, iftar zamanının geldiği minarelerden, müezzin tarafından ezan okunarak herkese duyurulur. İftar vaktinden itibaren gece içerler ve hoşlarına gidecek şekilde et, balık yerler ve her zaman açık olan ve hayatlarını kazanmağa çalışan şarkıcıların, çalgıcıların ve kuklacıların bulunduğu kahvehanelerde gecenin bir kısmını geçirirler.

Oruç, bizim perhizimizden çok daha masraflı ve zordur; bilhassa yaz aylarına tesadüf ettiği zaman; zira onların seneleri altısı otuz, altısı yirmidokuz olan 12 aydan meydana gelir ve böylece güneş yılma uymadığından bizim senemizden onbir gün kısadır, bu sebeple Ramazan ayı her yıl onbir gün önce daima ayrı mevsimlerde gelir. Yaza geldiği zaman, bilhassa Mısır ve diğer sıcak memleketlerde çok susarlar, ağızlarına bir damla su koymak onlara yasaklandığından, bütün gündüzü uyuyarak geçirirler; ben Mısır'da, çok sıcak yaz aylarında son derece susayanları ve oruç tuttukları için su içemeyenleri, içme ve yeme yasağı bittiği saatin yaklaştığını farkederek ellerinde bir su testisi tuttuklarını ve iftar saatini bildiren ezanı büyük bir sabırsızlıkla bekleyerek en yakın minareye doğru baktıklarını ve zaman gelince bağırmaya başlayarak bütün testiği hızla içtiklerini gördüm.

Oruç sınırlı olarak emredilmiştir, öyle ki seyahate çıkanlar, tehlikede olanlar, hastalık veya diğer bir ma-

zereti olanlar oruç tutmazlar, durumları düzelince en erken zamanda tutmak zorundadırlar. Fakat seyahatte savaşta olduğu halde oruç tutan pek çok kimse vardır.

ORUÇ TUTMAYANLARIN CEZALANDIRILMASI

Oruç tutmayan kimseler de vardır, fakat onlar çok zaman gizlice yerler ve içerler, çünkü eğer onlar bunu aleni yaparlarsa hiç olmazsa dayak yerlerdi. İstanbul'da beni sık sık görmeğe gelen bazı Türkler ve dönmeler vardı ve onlar her saat olduğu gibi Ramazanda da benim evimde oruç tutmadan içmeğe ve yemeğe devam ettiler.

Diğerleri arasında hem oruç tutmayan hem de bizler gibi domuz yağı yiyen yaşlı bir Türk sipahi vardı; ben ona ikram edince her zaman için kendisine yasak olmasına rağmen şarap içmekten geri durmazdı; bir gün bu şahıs bir ziyarete gitmek istemesi sebebiyle az içmiş ve yarı sarhoş bir halde dervişlerin yanına gitti, orada merdivenden çıkarak yukarıda bir odaya alındı, orada ispirto ve kahve içen dervişleri toplu halde buldu; girer girmez kendisine ispirto ikram ettiler; fakat o, ikiyüzlü davranarak, Ramazan ayında içmek istemeyince kendileri ile beraber bulunduğu göre onlarla birlik olması gerektiğini, aksi halde kendilerinin oruç tutmadıklarını söylememesi için öldürüp gizli bir yere atacaklarını söylediler; bunun üzerine o da onlarla birlikte içmeğe koyuldu ve ertesi gün de bunu bana anlattı. Ramazan ayında şarap içenler ağızlarına kızgın kurşun dökülmek sureti ile cezalandırılırlardı, ceza birkaç defa tatbik edilmiş, fakat şimdi oldukça azdır ve bazen de ölüme mahkûm edilirlerdi. Ramazan esnasında evlenmezlerdi.

XXIV TÜRKLER'DE BAYRAM

Ramazan ayı bitince, sabırsızlıkla beklenen Şevval ayı başlar ve hilâl görülünce Bayram ilân edilir, bunu bütün şehre bildirmek için saray yakınında toplar atılır, ateşler yakılarak eğlenceler başlar.

Geceleri, Ramazan gecelerinden pek farklı değildir, fakat sabahleyin sokakların çiçekler ile süslü salıncaklar ile dolu olduğu görülür; sallanmak isteyen, iplere bağlanmış olan tahta sandalyeye oturur ve biri önde diğeri arkada, bu salıncağa bağlı ipleri tutan iki adam onu bütün kuvveti ile sallamağa başlarlar ve arkadan hızla iterek yükseğe çıkarırlar: bir akçeye böyle zaman geçirilir, eğer daha hızlı sallanmak istenirse iki ipi dört adam tutarak sallarlar ve istediği kadar hızlı, uçarcasına sallanır. Bu eğlence salıncakçılar tarafından düzenlenen sesli ve aletli müzik ile bayram süresince üç gün sabahdan akşama kadar devam eder.

Onların bizim su değirmenlerine benzeyen büyük tekerlekleri vardır, bunlara büyük ve küçük isteyen herkes hazırlanan yerlere otururlar ve bir adam, içinde oturanları düşürmeden bu tekerleği döndürür. Bu tekerlek kadar çarkı olarak isimlendirilebilir, çünkü herkes sırası gelince ya yukarıda ya da aşağıda olur. Onların bayramdan birkaç gün önce hazırlandıkları, bunlar gibi başka pek çok eğlenceleri vardır; hemen hemen bütün sokaklar o kadar kalabalıktır ki, zorlukla geçilebilir, çünkü herkes şehirde sokak sokak dolaşır ve bütün yıl evde oturan hanımlar üç gün bayram müddetince dolaşmak hürriyetine kavuşurlar.

Frenkler için bu üç gün müddetince şehre gitmek tehlikelidir; çünkü bu günler eğlence günleridir, herkes izinlidir; Türklerin bazıları sarhoş olmaları sebebiyle bir Frenk'e rastladıkları zaman ona iyi davranmazlar.

İstanbul'da iken bir keresinde herşeyi görmek merakı ile bayramın ikinci günü, Fransız dönmesi bir sipahi ile birlikte gezinerek, İstanbul'un büyük bir kısmını dolaşıyordum. Fransız tarzında giyinmişim, bana küfür edilmekten başka birşey yapılmadı, fakat bunları görmekten çok mutlu olduğumu söylemek isterim. Bu bayram sırasında Frenkler dışarı çıkarsa muhakkak para ödemek zorunda kalırlar, bu üç gün zarfında dikkat edilmesi lâzım gelen şahıslar vardır, bunlar çoğunlukla Yeniçerilerdir, sokağın ortasında bir elinde gülsuyu dolu küçük bir şişe tutarak geçerken, üzerinize bundan birkaç damla serperler ve diğer ellerini de onlara vermek istediğiniz parayı almak için uzatırlar ve eğer onlara hiç bir şey vermeksizin geçmeyi düşünseniz bile onlar sizi durdururlar.

Ramazan Bayramı, Türklerin en büyük bayramıdır ve bu bayramda övülmeğe değer bir şeye riayet ederler; bu, bütün düşmanlarından özür dilemeleri ve onlarla barışmalarıdır, çünkü eğer kalplerinde birine karşı kötülük varsa bayram yapamayacaklarına inanırlar ve bu üç gün zarfında tanıdıkları kimselere rastlarırsa onlarla öpüşürler ve birbirlerine iyi bayramlar ve mutluluklar dilerler.

Bu bayram, Büyük Bayram veya Ramazan Bayramı adını taşır, fakat bundan başka Küçük Bayram ve Hacılar Bayramı ya da Mekke'ye Hac Bayramı vardır, bu büyük bayramdan yetmiş gün sonra, Zilhicce ayının onuncu gününe rastlar.

Onların, büyük bir manevî değer taşıyan diğer bayramları da vardır. Bu bayramlarının birincisi Rebiülevvel ayının onbirinci gününü onikinci gününe bağlayan gecedir; onlar bu gecede Hz. Muhammed'in doğduğunu kabul ederler ve bu sebeple akşamdan itibaren minarelerde kandiller yakarlar ve sabahleyin hükümdar Yeni Camiye gider ve oraya saraydan şeker ve şerbet getir-

tir ve mevlitten sonra herkes ondan yer ve içer.

Rebiülahir ayının yirmialtıncı gününü yirmiyedinci gününe bağlayan gece onlar için büyük bayramdır, çünkü onlar bu gece Hz. Muhammed'in, Kur'an'da yazıldığı gibi Burak ile Tanrı'nın huzuruna çıktığına inanırlar. Recep ayının dördünü beşine bağlayan gece camilerde gece yarısına kadar ibadet edilir, sonra evlerine dönerek güzel yemekler yerler. Bu bayram, iki ay sonra gelen Ramazan sebebiyle yapılan bayramdır; bütün bu bayramlarda ve bütün Ramazan boyunca, daha önce söylediğim gibi, camilerin minareleri çeşitli şekiller gösterecek şekilde kandiller ile süslenir, bu kandiller yanınca çok güzel görünürler.

XXV

TÜRKLERİ PİSLİKTEN KURTARAN ABDESTLER

İslâmın üçüncü şartı namazdır, fakat hiçbir zaman yıkanmadan namaz kılmadıkları için, önce onların abdestleri üzerinde durmak lâzımdır.

ABDEST

Türklerin iki çeşit abdestleri vardır, birisi gusül adını alır ve genel olarak bütün vücudun yıkanmasıdır; diğeri abdest adını alır ve namazlarına başlamadan önce alınır, çünkü onlar eğer ihtiyaç varsa gusül, ya da hiç olmazsa abdest aldıktan sonra namazlarına başlarlar. Bu sebeple camilerin yakınında gusül için hamamlar ve abdest için de çeşmeler bulunmaktadır.

İhtiyaçlarını giderdikten sonra aldıkları bir çeşit abdest daha vardır, fakat bunda sadece ellerini yıkarlar. Hanımlarıyla yattıktan sonra veya gece kirlenmelerinde üzerlerine idrarlarını kaçırdıklarında veya üzerlerine

başka bir pislik değince gusül abdesti almak zorundadırlar; bunun içindir ki idrar yapacakları zaman üzerlerine veya elbiselerine birkaç damla düşmesi korkusuyla kadınlar gibi çömelirler; çünkü vücutlarının veya elbiselerinin kirlenmesinin, ruhlarını da kirleteceğine inanırlar. Vücutlarını temiz tutarak, ruhlarını da arındırdıklarına inanırlar, İdrar yaptıktan sonra erkeklik organını kalanlar damlamasın veya elbiseleri üzerine düşerek onları kirletmesin diye birşeyle kurularlar. İşleri bitince, daha önce söylediğim gibi hiç kâğıt kullanmazlar, su ile taharet alırlar, sonra ellerini yıkarlar, bunu ihtiyaçlarını yaptıktan hattâ idrar yaptıktan sonra asla ihmal etmezler; bunun içindir ki daima su dolu bir kap vardır ve hattâ yıkadıktan sonra ellerini kurulamak için kemerlerinde iki mendil taşırlar.

Bu temizlik onlar için o kadar önemlidir ki, dışkıları ile kirlenecekleri endişesiyle, küçük kundak çocuklarının kirletmelerine mani olmaya itina ederler ve bunun için onları bizim gibi kundak yapmazlar, onları çocukların kalçaları altına rastlayan yerlerinde bir delik bulunan beşiklere koyarlar ve kakası gelince beşiğin altında ve deliğin karşısında bulunan bir kaba yapsın diye bu delik üzerine kışıklarını çıplak vaziyette yerleştirerek beşiğe yatırılırlar ve idrar için ise onların, ucu eğri şimşirden küçük kanalları vardır ve tütün içilen pipolar gibi yapılmıştır, bu kanallar üç parmak uzunlukta ve bir parmak kahlılığındadır, bazıları yuvarlak, iri olan uç kısmında bir deliğe sahiptir ve erkek çocuklar için kullanılır, erkeklik uzvu içine konulur ve birşeye bağlanır, diğerleri ise iri uç kısmında oval şekilde delinmiştir ve kızların karınlarına bağlamağa yarar ve bacaklar arasından geçen uç kısmı, beşiğin deliğine girer, oradan idrarı alttaki kaba sevkeder, böylece hristiyan çocukları gibi onlar şımarıklık yapamaz.

Namazdan hemen önce abdest almak zorundadırlar,

ihtiyaçlarını gördükten ya da pis olan herhangi bir Şeyi elledikten hemen sonra ellerini yıkarlar, eğer suyu olmayan bir yerde bulunuyorlarsa, abdest için olduğu kadar gsl için su yerine toprak yahut kum kullanırlar ve bu da geçerlidir.

Hz. Muhammed parmakların ucundan dirseklere kadar ellerin üç defa yıkanmasını emretti, dişleri temizlemek için bir fırça kullanacaklardı, ağzı üç defa yıkayacaklardı, fakat eğer acele ediyorlarsa, başı yıkadıkları su ile kulakları da yıkayacaklardı ve yüksek sesle Şöyle diyerek yıkanmayı bitirirlerdi "Temizlenmeyi bitirdim", sağ taraftan başlardı, ayakları yıkadıkları zaman ayak parmaklarından ve elleri yıkarken de parmaklardan başlardı ve yıkarken şu kelimeleri söylerlerdi: "Bismillahil azim ve elhamdülillah", Allah—ı din—i islâm yani en büyük Tanrı'nın adıyla, Allah'a şükürler olsun, ki o Islm dininin Tanrısıdır" derlerdi. Yıkandıkları sırada yapılması mekruh olan bazı yasak Şeyler vardır; bunlar sağ elle burun silmek, güneşte ısınmış su ile yıkanmak, yüze hızlı su arpmaaktır.

Abdesti bozan pek çok Şey vardır, bu Şeylerden birisi olursa abdesti tazelemek icap eder ve bu Şeylerden birinden sonra namaz kılamazlar. işte abdesti bozan Şeyler: nden ve arkadan boşalmak, vücutlarından kan veya pislik gelirse, kusmak, kuduz olmak, bayılmak, sarhoş olmak, namaz sırasında glmek, bir kadını kucaklamak ve onun çıplak bir yerine dokunmak, namaz esnasında uyumak, eğer herhangi bir kimse namaz esnasında uyursa diğerleri onu uyandıramazlar, çünkü bunu yaparlarsa onların da abdesti bozulacaktır, köpeğe veya temiz olmayan başka bir hayvana dokunmak, bütün bu kazalar abdesti bozar, namazdan önce yenden abdest almak icap eder.

CAMİLER VE NAMAZLAR

CAMİLER

Topluca namaz kıldıkları yerlere mescid veya toplanma yeri manâsına gelen cami adını vermektedirler, dış görünüşleri itibariyle bizim kiliselerimiz gibi inşa edilmişlerdir, bunların köşesinde ve bitişiğinde minare bulunmaktadır, bunlar yapının ihtişamına göre bazen iki bazen dört veya altı tanedir; bu minareleri üst kısımda çepeçevre saran bir balkon (şerefeye) vardır; minareler şerefeye çıkan bir müezzinin namaz zamanını bildirmesine yarar. Camilerin içi basittir, dört duvar görülür ve üzerlerinde Tanrı'nın ismi yazılıdır, duvarların biri üzerinde kible tarafında namaz kılmak için önünde durulan bir mihrap bulunmaktadır. Türkiye'nin bütün camilerinde mihrap güneye bakan duvardadır, çünkü namaz kılarken Türkiye'nin güneyinde bulunan Mekke'ye dönlür. İlk kible Kudüs'teki Süleyman'ın tapınağı (Mescidül Aksa) idi ve kılarken bu tarafa dönmek zorundalardı, fakat Hz. Muhammed Hicret'in ikinci yılında onu değiştirdi ve Kible, Mekke'deki (Kâbe) oldu, bundan sonra da bu, değişmedi.

Bu camilerde Mekke'de kullanılan bir kumaş parçası da vardır. Bahsedilen camilerde, va'zetmek için imamın bazen üzerine çıktığı bir kürsü yer alır. Camilerin döşemesi namaz kılarken bozulmasın diye kilim ve hasırlar ile kaplanmıştır.

NAMAZLAR

Onlar günde beş vakit namaz kılarlar; birincisi sabah namazı dedikleri şafakta; ikincisi öğle namazı dedikleri öğleyin, üçüncüsü ikindi namazı adını verdikleri ise öğ-

leden sonra saat üç ile dört arasında, akşam namazı adını verdikleri dördüncüsü güneşin batımında ve yatsı namazı dedikleri beşincisi ise geceleyin kılınandır. Bizdeki pazar gibi tatil günleri olan cuma günü sabah 9 sıralarında herkesin gittiği ve kuşluk namazı adını verdikleri başka bir namazları da vardır, ancak namazdan sonra çalışabilir ve dükkânları açabilirler, fakat ekserisi bu günde dinlenir ve eğlenirler, buna "Cuma" yâni "Toplu İbadet" günü derler.

Bu namazlardan birinin zamanı gelince (çünkü namaz vaktini geçirmemek için kum saatleri vardır veya güneşin durumuna bakarlar), her camide bir müezzin (bunlar namaz vaktini bildiren ezan okurlar) minarenin şerefesine çıkar ve parmaklarını kulaklarına koyarak bütün kuvvetiyle ezan okur. Müezzin ezan okuduğu zaman herkes abdest alır ve ondan sonra camiye gidilir. Camiye gidemeyenler namazlarını evlerinde kılarlar.

Camiye geldiklerinde herkes pabuçlarını veya ayak-kabıplarını kapının önüne bırakır, pabuçlarının değiştireceğinden korkanlar, onları çıkarırlar ve birlikte ellerinde taşırlar. Camiye girildikten sonra kıble selâmlanır, sonra herkes yerini alır ve imam beklenir, namaza şu sözlerle başlanır. "Allah ekber" yani "Tanrı büyüktür" hazır bulunanlar bunu ya içlerinden veya yüksek sesle tekrarlarlar: "Uydum hazır olan imama" diyerek onun yaptıklarını tekrarlar ve ilk olarak elleri omuzlar üzerine kaldırır ve "Allah ekber" derler, sonra ellerini biri diğeri üzerine gelecek şekilde göbük üzerine bağlarlar, kendi kendilerine bazı duaları okurlar ve her birinin sonunda öne doğru eğilirler ve şöyle derler: "Allah ekber". Öne eğilmiş olarak ancak küçük bir dua okuyacak kadar kalırlar, sonra kalkarlar ve bunu birçok defa yaparlar. Tek başlarına namaz kılıyorlarsa şöyle derler: "Üzerime farzolunan bu vakit namazını kılıyorum" hangi vakit olduğunun ismini söylerler ve

namazlarını camide olduğu gibi kılarlar. Her gün aynı duaları söylerler, günlere göre uzun veya kısa tekrar ederler.

Ellerini omuzlar üzerine kaldırmaları (tekbir) bütün dünyevî şeyleri terkettikleri ve Tanrı ile karşı karşıya oldukları anlamına gelir; ellerin bağlanması huzurda iken saygıyı belirtir. Secdeye varmalar Allah'a tapmalarını ifade eder. Sabah namazı kılarlarken sekiz defa, öğleyin yirmi defa, ikindide onaltı defa, akşam namazında on defa, yatsı namazında yirmidört defa secdeye varırlar. Namaz kılarlarken, mahrem kısımlar hariç çıplak olabilirler, köleler de aynı şeyi yapabilir, erkekler kadar kadınlar da buna uyarlar, fakat hür kadınlara müsaade edilmemiştir, zira onlar namaz kılarlarken tamamen örtünmek zorundadır, ancak yanak ve çenenin yarısı açıkta kalabilir. Namaz kılarlarken kadınlarla erkekler arasında şu fark vardır, Allahü ekber dedikleri zaman erkekler ellerini omuzlar üzerine kaldırır, Allahü ekber derler ve sonra elleri göbek üzerinde bağlarlar, kadınlar ise ellerini omuzlarının yarısına kadar kaldırabilirler ve sonra da göğüsleri üzerinde bağlarlar, daha sonra erkekler gibi namazlarına devam ederler, abdestlerini de erkekler gibi alırlar.

DİN VE HAYIR İŞLERİNDE TÜRKLERİN GAYRETİ

Erkekler gibi kadınlar da namazlarını bitirdikten sonra, kirâmen kâtibın adlı iki meleği selâmlamak için önce sağ tarafa doğru, sonra da sola doğru selâm verirler.

Onlar o kadar samimidirler ki, bunun daha üstünü düşünülemez... Çünkü camide oldukları zaman o kadar kendilerini vermiş olarak namaz kılarlar ki, gelen herhangi birisine asla bakmazlar, bir gün İstanbul'da bir ramazan gecesi namaz esnasında yangın

çıkmişti, bir dönme kendisiyle birlikte camide ibadet edenlerin o kadar kendilerini ibadete vermiş olduklarını ve ateş yakınlarında olduğu halde namazı kesmediklerini ertesi gün bana anlattı. Onların camide hiç şaka yaptıkları görülmemiştir, onlar camide daima ciddidirler, dine bağlılık konusunda bize ders vermektedirler.

Her gün öğle, ikindi ve akşam namazlarında hemen herkes camiye gider, diğer iki vakti ise çoğunlukla evlerinde kılarlar, seyahat onları namazdan muaf tutmaz, onlar namaz vaktinin geldiğini tahminen tesbit edince kırda bir su kıyısında biraz dururlar, yanlarına aldıkları bakır kalaylı bir kap ile su taşıyarak abdest alırlar, sonra yanlarından eksik etmedikleri küçük bir halı yayarlar, üzerinde namaz kılarlar.

Onların devamlı yanlarından eksik etmedikleri tesbihleri vardır, çünkü onların çoğu ister evde, ister sokakta olsun dostları ile konuşurken, bir şey satarken veya kahve içerken her zaman tesbih çekerler, her tane de Allah derler.

XXVII TÜRKLERİN YARDIMSEVERLİĞİ VE HAC

İNSANLARA KARŞI YARDIMSEVERLİK

İslâmın dördüncü şartı zekâttır, buna göre onlar her yıl mallarının kırkta birini fakirlere vermek zorundadırlar. Eğer fakir akrabaları varsa, zekâtı önce onlara verirler, hiç fakir akrabaları yoksa zekâtlarını fakir komşularına ve eğer fakir komşuları da yoksa zekâtlarını ilk rastladıkları fakirlere verirler. Bu şarta Türkler iyi riayet ederler, çünkü onlar çok yardımsever kişilerdir ve dinine bakmaksızın, ister müslüman olsun ister hıris-

tiyan ya da yahudi olsun fakirlere seve seve yardım ederler.

Onlar arasında dilenci az bulunur. Ben sadece Türkler arasında dilencinin az olmasının sebebini yalnız zenginlerin yardımsever olmasına bağlamıyorum, bana göre bunun başka sebepleri de vardır, onlar az masrafla yaşarlar, az şeyle çok iş yaparlar; pilâv, biraz et ve biraz su onlar için büyük bir ziyâfet yerine geçer; fakat onlar büyük yardımseverlik yaparlar, bazıları hayatta iken mallarından fakirlere yardım eder, bir kısmı ise öldüklerinde hastahaneler kurmak, köprüler, kervansaraylar veya kervanlar için kalacak yerler inşa etmek, büyük yollar üzerinden suları sevketmek ve diğer benzer şeyler yapmak için büyük servet bırakırlar ve birçokları ise bu çeşit eserleri hayatta iken yaparlar; bazıları da ölürken kölelere hürriyetlerini verirler.

Gelirleri ile yardım yapamayanlar bunu, kendi güçleri ile yaparak, büyük yolları onarırlar, orada buldukları sarnıçları doldururlar, yoldan yorgun olarak geçenlere ırmak geçidini göstermek amacıyla suların yakınında bulunmak suretiyle de yardım ederler ve bütün bunlar için kendilerine verilen parayı reddederek hiç para almazlar, çünkü söyledikleri gibi, bunları para aşkı için değil, Tanrı aşkı için yaparlar.

HAYVANLARA KARŞI YARDIMSEVERLİKLERİ

Onların iyilikseverliği hayvanlara ve bu arada kuşlara kadar ulaşır; her gün birçok kimse pazarlara kuş satın almağa gider ve bunları serbest bırakırlar. Söylediklerine göre bu kuşların ruhları, kıyamet gününde Tanrı huzurunda olanların iyiliklerine şahitlik edeceklerdir. Bir hayvanın acı çekmesinden ızdırap duyarlar, tavuklarını kesmek istedikleri zaman onlara fazla ızdırap verme-

mek için başlarını bir darbeye keserler; eğer onların, Fransızların yaptıkları şekilde öldürüldüklerini görselerdi yapana birkaç sopa atmaktan kendilerini alamazlardı: pireleri ve bitleri, tırnaklar üzerinde öldürmeği bile kan dökücülük sayarlar, sadece parmaklar arasında bir veya iki seferde ezerler, sonra onları ölüp ölmediğine bakmadan atarlar. Ölen bazı kimseler mallarını haftada birkaç defa köpek ve kedileri beslemek üzere bırakırlar, bu vasiyetlerini yerine getirmek için sadakatla ve dindar bir şekilde bunu yapan fırıncı ya da kasaplara paralarını bırakırlar ve her gün yanında et taşıyan insanların köpek ya da kedileri çağırarak bu hayvanları çevresine toplayıp onlara parçalar halinde bunları atması hoş bir şeydir.

(Kendi akıl çağının düşünen bir kurbanı olan Thévenot, gördüğü bir müşahedeyi yorumlamaktadır. Eğer Türkler tavukları kesiyorlarsa (diğer bütün hayvanlarda olduğu gibi), bu onlara ızdırap çektiirmek endişesinden değil, musevilikte olduğu gibi kendi dinlerinde de bu hususta mevcut emirden ileri gelmektedir. Bir hayvanı boğmak ya da kanını akıtmadan öldürmek yasaktır.)

Ben burada Türklerin hayvan severliğine ait yüz misal verebilirdim, ben bu hususta bizde pek az rastlanan misaller gördüm, sokakta, yeni yavrulanmış bir köpeği yanına almış ve üzerinde yürüyemiyeceği korkusuyla ona küçük bir duvar yapmak için taşlar arayan pek çok kişi ve buna benzer olaylar gördüm, fakat benim amacım bu önemsiz şeylerle okuyucunun canını sıkmak değildir.

Nihayet, dinî inancı zayıf olan, insan hayatının, nazarında pek az değeri olduğu Sultan Murad, birgün birini öldürtmeksizin geçiyordu, o kötü huylu idi, bu zâlim hükümdar hayvanlara acımdan da geri durmuyor-

du, birgün istanbul'da bir parça ekmek ve kızarmış et alıp köşe başında yiyen bir adamı gördü; satmak için pazara getirdiği buğday yüklü atının yularından tutuyordu; hükümdar, atı yük altında bekletmesine kızarak atın sırtından yükleri indirdi ve bunları adama yükledi, atın önüne de bir miktar ot koydurttu ve at bu otları yiyinceye kadar adamı sırtında yükler olduğu halde bekletti. Bununla kendisi dinlenirken hayvanın da dinlenmesi gerektiğini belirtmek istiyordu.

MEKKE'YE HAC

İslâm'ın beşinci şartı da Hacca gitmektir. Bu şarta hepsinden daha az uyulur, çünkü birçoklarının bu seyahati yapacak imkânları yoktur ve diğer birçoklarının da işleri buna mâni olur. Bununla beraber, onlar her zaman için birgün bu ödevi yerine getirmeğe çalışırlar ve her yıl hacca giden pek çok kimse bulunmaktadır.

XXVIII TÜRKLERE DİNLERİNDE YASAK EDİLEN ŞEYLER

RESİMLER

Bahsedilen beş şarttan sonra, Türklere yasak olan bazı şeyler vardır ve bunları yaptıkları takdirde günah işlemiş olurlar. Bunların birincisi resimler olup, onlar bu yasağa kesinlikle uyarlar. Çünkü saati ne kadar beğenirlerse beğensinler, üzerinde insan, kadın veya hayvan şekilleri olduğu zaman bu saati hiç istemezler, fakat ağaçlar veya çiçek şekilleri olursa tereddüt etmeden alırlar. Onlar bazı resimleri gördükleri zaman o kadar şaşırırlar ki, hiddetlerini gizleyemezler.

Mısır'da bana Türkçe öğretmek için her gün yanıma

gelen bir Türk vardı ve her seferinde mumyalardan alınmış olan tahtadan bazı resimler görüyordu ve ben odamda idim, bana çok kızılıyordu ve ben ona eski Mısırlıların bunları yapmış olduklarını ne kadar söylesem de hıristiyanlara karşı küfretmeyi bırakmıyordu, çünkü o, yalnız resimler yapmanın Tanrı'ya ait olduğunu, onlar ruh verdiğini; figürler yapmanın Tanrı'yı taklit etmek mânasına geldiğini, Kıyamet gününde resimlerin kendilerini yapmış olandan ruh istemek için geleceklelerini söylüyordu. Bütün Türklerde olduğu gibi, saçma bir sebebe dayanan onun hiddeti beni güldürüyordu, fakat onlara bu resimlerin, ruh isteyecekleri söylendiği zaman, bunu kabul ederler.

Bir gün İngiliz gemisinde iken, geminin kış tarafını süslemek için konmuş olan bütün resimlerin burunlarının kesilmiş olduklarını gördüm, bana çok yazık olmuş gibi geldi ve bu geminin, hükümdarın hizmetinde bulunmuş olduğu, yukarıya çıkan Türklerin bütün bu resimlerin burunlarını kestikleri ve burunları kesilirse günah olmayacağı söylendi.

TEFECİLİK

Kur'an, Türklere faizle borç vermeyi yasak etmiştir ve bu onlar arasında çok büyük bir günah sayılır, bundan çok çekinirler, bununla beraber onlar arasında, tefeciliğin biraz farklı şeklini yapanlar vardır. Meselâ, bazı kimseler mallarını kredi ile çok pahalı satarlar. Sonra malı alan borçlu dükkândan çıkmadan bu aldığı malı çok ucuza geri satar. Malı satan tacir parayı öder. Borçlu ise pahalıya alıp ucuza sattığı için devamlı borçlu kalır.

DOMUZ VE DİĞER MURDAR ETLER

Onlara, temiz olmayan etlerin yenmesi yasaktır, aynı şeyleri Yahudiler de pis kabul ederler, domuz yavrusundan Türkler kadar musevîler de nefret ederler ve onu yemezler, ona dokunmazlar, hattâ kunduracıları, bizimkilerin yaptıkları gibi domuz yavrusu derisini kullanmağa cesaret edemezler ve pabuçlarını güçlûkle dikerler. Onlar, kurbağa, kaplumbağa, salyangozlar ve musevîlerde yasak olan diğer hayvanlardan iğrenirler, bütün bunlardan o kadar tiksiniirler ki, dindar bir Türkü onları yemeğe mecbur etmek ona ölümden daha ağır bir ceza gibi gelir, domuz yavrusu yiyen tek bir Türk gördüm; dönmeler onları buldukları zaman memnuniyetle yerler, fakat bunlar dinsiz yahut hıristiyanlıktan ayrılmak için fırsat kollayan kişilerdir.

Köpekler de pis sayılır ve eğer geçerken bir köpek onlara tesadüfen değerse onlar pis olurlar ve yıkanmaları icap eder. Bunun içindir ki koşan bir köpek görünce, bizim attan korktuğumuz gibi korunurlar. Köpekleri hiç evlerin içinde tutmazlar, fakat onları herkesin kendi oturduğu mahallede sokaklara bırakırlar ve bu köpekler orada durmağa o kadar alışmışlardır ki, başka yerlere gitmezler ve eğer başka bir sokağa girmek için kendi sokaklarından çıkarlarsa, diğer sokağınkiler onlar üzerine saldırırlardı; çünkü her sokakta köpek bulunmaktadır ve bir kısmı kendi bulundukları yere başka köpeklerin girmesine engel olurlar.

Benim Pera'da bulunduğum sırada, frenkleri çok iyi tanıyan bir köpek vardı ve birisini gördüğü zaman önce onu takip ederdi, frenk de mahallesine kadar onu okşayarak gidebilirdi, ona biraz ekmek alabilmek için birkaç kuruş çıkartıp, orada oturan bir Türk fırıncıya uğramayı âdet edinmişti, o da önce frenke bakıyor, sonra ekmeği hazırlıyordu.

Türkler, Hz. Muhammed'in bir kedisi olduğu, bir keresinde elbisesinin kolu üzerinde uyuduğu ve namaz

vakti gelince kendisini uyandırmamak için elbisesinin kolunu kesmeği tercih ettiğini söylerek kedileri çok severler; onları seve seve okşarlar ve daima yanlarında bulundururlar; onlar çok sadık olan köpekten nefret ederek ve zâlim bir hayvan olan kaplan tabiatındaki ve ancak pek az iyi huyu olan kediyi severek tuhaf bir davranışta bulunurlar.

ŞARAP

Şarap yasağına, hiç olmazsa ondan içmeme konusundaki emre gelince, bu hususta Hz. Muhammed'in bir köyden geçerken bir düğün ziyafeti gördüğünü, orada şarap içildiğini ve herkesin neşeli olduğunu fakat akşam ve ertesi gün dönerken her tarafın kan içinde olduğunu ve bu neşeli kimselerin dvştğn ve başlarına şarap çanağı vurduklarını öğrenince, şaraptan nefret ettiğini ve müslümanlara artık şarap içmemelerini emrettiğini sylерler; bu emre rağmen, daha önce söylediğin gibi, bazıları şarap içerler ve sık sık sarhoş olurlar ve talihsizlikle elbiselerine şarap dökerler, çok sarhoş olsalar bile bütün güçleri ile bu lekeyi ıkartmağa alışurlar.

XXIX

TÜRKLERDE KANUN ADAMLARI

MÜFTÜLER

Bütün dinlerde olduğu gibi, Türklerin de inançla ilgili bir hususta şüpheye düştükleri zaman başvıracakları ve ibadetin yapılmasında önderlik eden bilgin ve devamlı Kur'an üzerinde araştıırma yapan din adamları vardır: onların din adamlarının başı mftdr ve müftüyü papa ile bir tutarlar. Mft din adamlarından meydana gelen bir meclis tarafından seçilmez, fakat hüküm-

MOLLA VE KADI

Hiç bir zaman İstanbul'da tek bir müftü oturmaz; çünkü çok geniş olan imparatorluğun bütün işlerini yapamaz ve acele çözüm bekleyen birçok işler vardır, kadileşkerler İstanbul dışında her biri kendi yargı alanında müftünün işini yaparlar, çünkü onlar medenî hukuk mevzuları olduğu kadar dinî hukuku da temsil etmektedirler. Kadileşkerlerin bulunmadığı yerlerde, kadılardan başı olan mollaya müracaat edilir ve ne kadileşker ne de molların bulunmadığı ve sadece bir kadı bulunduğu yerlerde bu kadı oradaki bütün şahısların hizmetindedir ve her mevzudaki davaya bakar.

İMAM

Camide görevli olanlara gelince, frenklerin "talis-mans"dedikleri bu kişilere danişmend adı verilir ve başları imam adını alır ve kilisedeki papazın mukabilidir; namaz vakitlerinde halka namaz kıldırır. Minarelerden halkı namaza çağıranlara ise müezzin adı verilmektedir. Ayrıca yaşlı, dürüst, Kur'an'ı iyi bilen, dünya işlerinin bilirkişisi hocalar vardır; bizim hukukçular gibidirler, onlar bazen görev yaparlar ve bazı bayramlarda yemin ettirirler, önemli işler için çok zaman bu hocalara başvurulurdu; onlar kendilerine saygı gösteren halk arasında büyük nüfuza sahiptirler.

SEMA YAPAN DERVİŞLER

Onların birçok tarikatları vardır. Bu tarikatlar arasında dervişler en alışılmış ve en medenî olanıdır. Dervişler toplu halde yaşarlar ve bizim din adamları gibi üstadları vardır, onlar çok sade giyinirler ve başlarında

aşağı yukarı bizim gece başlıkları gibi beyaz keçeden bir külâh taşırlar.

Bunlar salı ve cuma günleri oldukça hoş giden bir semâ yaparlar. Semâ yapmak zorunda oldukları günler, tekkelerinde, ortasında parmaklıkla kare şeklinde ayrılmış yer bulunan ve bunun çevresinde, bu kısımlarda bulunanlara geniş yer bırakan büyük bir salonda toplanırlar; oldukça büyük olan bu salonun kible tarafında bir basamak üzerinde ve birbirine bağlı iki vaiz kürsüsü vardır, birinde şeyh oturur ve sırtı güneye çevrilidir, onun sağ tarafında olan diğerinde ise yardımcısı oturur sonra onlarla karşı karşıya, parmaklığın dışındaki salonun diğer ucunda küçük bir yer bulunur, bunun üzerinde ney ve kudüm çalan birçok derviş yer alır, diğer dervişler ise parmaklığın kapalı kısmında bulunurlar. Seyircilerin bulunduğu yerin üzerinde müzisyenleri tanıyan bir Fransız ile birlikte oturdum. Onlar hep birarada birkaç ilâhi söyledikten sonra, şeyh Türkçe açıklaması ile birlikte biraz Kur'an okudu, sonra onun yardımcısı Kur'an'dan birkaç ayet okudu, bunlar şeyhin Türkçe söyleyeceği sözlerin girişi mahiyetindeydi.

Şeyh yeminini bitirdikten sonra, kürsüden iner yardımcısı ve diğer dervişler ile birlikte salonda iki defa dolaşır; müzisyenlerden birisi hoş bir sesle Kur'an'dan birkaç âyet okur, bundan sonra dervişler müzik eşliğinde semaya başlarlar, onlar şeyhin önünden biri diğerini takip eder vaziyette, onu alçak gönüllülikle selâmlayarak geçerler, balenin ilk adımı gibi bir sıçrama yaptıktan sonra çıplak ayaklar ile dönmeğe başlarlar, sol ayak eksen vazifesini görür, çünkü onlar yerden hiç kalkmazlar, diğer ayağı kaldırırılar, bu onların mâhir bir şekilde dönmesine yardım eder, dervişlerin ekserisi yaşlıdır ve geniş elbiseler giyerler. Bu dönüşler kudüm ve ney eşliğinde yapılır.

Onlar durdurulduktan sonra, bu dans süresince yar-

dımcısı ile birlikte büyük kürsülerinin ayakları dibinde oturan şeyh kalkar, sonra iki adım atarak kibleye doğru döner ve dervişler onun önünden geçerek onu mütevazi bir şekilde selâmlarlar ve bunu dört defa yaparlar. Rüzgârla dolmuş değirmenler gibi hızla ve daima ahenkle dönerler, dönerken kolları yana açılmış ve bazen gözleri kapalıdır, ne kadar yaklaşılırsa yaklaşınsınlar hiç bir zaman biri diğerine dokunmaz ve parmaklığı takiben dönerler, müzik biter bitmez hiçbir hatalı adım atmaksızın bulundukları yerde çok kısa bir an dururlar, yerlerini değiştirmezler.

Bu tarikatın kurucusu, onlar arasında ermiş sayılan Hazreti Mevlâna Dervîştir.

Bütün dervişler, kendilerini Allah'a adanmış kimseler olarak gösterdiklerinden ve bu arada da her türlü kötülüğü yapmaktan da geri durmadıklarından büyük şarlatanlardır.

TÜRKLERDE EVLENME

Türkler üç şekilde kadın sahibi olabilirler, onlar meşru evlenmelerle, ayrıca kebin olarak almakta ve cariyeleri almak suretiyle. Birincileri ancak evlenme merâsimi tamamlandıktan sonra görebilirler.

Şayet birisi evlenmek isterse, evlenmek istediği kızın ebeveynleri ile kızlarına verecekleri çeyizin miktarı hakkında anlaşır ve bu anlaşmada kadı, iki şahidi ile birlikte bulunur, bu kadı evlenme şartlarını ve kocanın hanımına vereceği dulluk gelirini yazar. Kadın ise çeyizini evlenme günü düğün sebebiyle odasında sergiler. Fakat bu evlenme gününden önce koca hanımını bir imamın önünde kendisine nikâhlattırır. Evlenme günü gelince, gelin kocasının evine duvakla örtülü olarak ve öndeki at veya develer üzerindeki eşyaları ile birlikte gider. Erkeğin evine gelince erkeklerin ve kadınların

kendi aralarında birlikte oldukları büyük bir ziyafet verilir ve günün kalan kısmı kukla oyunları ve müzik ile geçer, hattâ bazen yukarda bahsettiğim çingeneler de oynatılırlar.

Bu şekilde evlendikten sonra, eğer erkek ölürse kadının kocasından aldığı dulluk gelirinden başka bir kazancı yoktur, eğer kadın ölürse ve birkaç çocuk bırakırsa, çocuklar babalarını, annelerinin dulluk gelirini vermeğe zorlarlar. Türkler bu şekilde dört kadına kadar evlenebilirler ve istedikleri zaman onları boşayabilirler; böyle yaptıkları zaman bir kadının önüne giderler ve söyler derler "Ala talak'is—selâse" yani, "onu üç kere terkediyorum"; eğer bir adam karısını haksız yere boşarsa ona dulluk gelirini vermek zorundadır, fakat onu boşamak için haklı bir sebebi varsa, bu parayı ödemek zorunda değildir.

Eğer bir kadın boşanırsa hâmile olup olmadığını bilsin diye dört ay geçmeden yani boşandıktan sonra dört aya kadar başka bir adamla tekrar evlenemez ve böylece de soy sop karışmamış olur, eğer bu kadın boşayandan hâmile ise boşanmak için doğumu beklemesi lâzımdır ve baba çocuklarını beslemek zorundadır. Eğer bir adam kanunî yoldan karısını boşamamışsa ve hattâ bu ayrılma kadın tarafından bile olsa, eğer onu tekrar almak isterse, bunu onun başka bir adamla evlenmesinden önce yapamaz, bu evlenmeden sonra onu tekrar alabilir.

Kebin kadınları için bu kadar usul yoktur, bir kadın bulunarak ona böyle bir kadının alınacağı söylenir, kadına boşanırsa ödenecek miktar vaadedilir, kadın bunu yazar ve onu adama verir; adam da bundan sonra kadına istediği kadar bakar ve daha hoşlandığı birini bulursa, vaadetmiş olduğunu ona ödeyerek ve çocuklarını besleyerek onu bırakır. Bu kadınlardan istedikleri kadar alırlar. Köleler de tıpkı efendileri gibi bu işi istedikleri şekilde yaparlar, bütün bu kadınların çocukları di-

ğerlerinininki kadar kanunîdir. Türkler sekiz göbekten yakın olan akrabaları ile asla evlenemezler.

XXXI TÜRK KADINLARININ GÜZELLİKLERİ, ÂDETLERİ VE GİYİMLERİ

GÜZELLİK İHTİMAMI

Bana öyle geliyor ki, evlenme konusundan sonra Türk kadınlarından bahsetmek pek fena olmayacak, onlar için henüz bir şey söylemedim. Türkiye'de kadınlar güzel, kusursuz ve beyazdırlar, çünkü sokağa az çıkarlar ve dışarıya çıktıkları zaman da örtülüdürler, Onlar tabîî güzelliklerine sun'î ilâveler yaparlar, kendilerine çekicilik vermek için kaş ve kirpiklerini sürme dedikleri siyah renkli bir madde ile boyarlar. Tırnaklarına koyu kırmızı renkli kına dedikleri maddeyi sürerler. Türk kadınları çok temiz ve tertiplidirler, çünkü onlar haftada en az iki defa hamama giderler, vücutlarında ne kir ne de tüy bulunmaz.

ELBİSELER

Onlar hemen hemen erkekler gibi giyinirler, ilkin ayı erkekler gibi tenlerine iç don giyerler, bunlar topuklara kadar iner ve mevsime göre kadife, çuha, brokar, saten veya bezdendir. Sonra gömlekleri vardır ve üzerine pikeden jupon adını verdikleri küçük bir gömlekçik daha giyerler, en üste kaftanlarını giyerler, gümüş yaldızlı veya altın levhalar ile süslenmiş, bazen taşlarla zenginleştirilmiş kemerlerini takarlar ve kemerlere küçük bir cangiar ilâştirirler.

Sokağa çıktıkları zaman erkeklerinki gibi feraceleri vardır, bunun kolları o kadar uzundur ki ancak par-

makların ucu görünür, sokaklarda feracelerinin bir ucunu, ön tarafta biri diğeri üzerine gelecek şekilde tutarlar. Ayakkabıları erkeklerinki gibidir.

SAÇ TUVALETİ VE PEÇE

Saç tuvaletleri farklıdır, çünkü onlar saçlarından arkada böğürlerine kadar sarkan geniş bir örgü yaparlar, saçları çok kısa olanlar, örgülerini göğüslere kadar asılı olan satenden bir örtü içinde saklarlar, yahut da oldukça uzun sun'î bir örgü takarlar. Başını örtmek için evde, kırmızı çuhadan yapılmış bir başlıkları vardır, bu tıpkı bizim gece başlıkları gibidir, fakat oldukça uzundur, onun üzerine tam ortasına incileri çepeçevre dikerler. Bu başlığı kulakları tamamen örtecek şekilde giyerler ve onu alt kısmında altın ve ipek çiçekleri işlenmiş, ince bezden yapılmış güzel bir mendil ile bağlarlar, bu onlara güzel bir görünüş verir. Dışarıya çıktıkları zaman bunu kullanmazlar ve yaldızlı kartondan bir başlık takarlar; bu başlık oldukça yüksektir ve üst kısmı alt kısmından daha geniştir.

Bundan başka, sokağa çıktıkları zaman, başlarını gözlere kadar alını da örten bir çarşafıla bürünürler, gözlerin altından başlayan ve burnu ve ağzı kapayan ve başın arkasında düğümlenen bir diğeri örtü de bütün yüzden ancak gözleri dışarda bırakır ve hattâ çıplak elle dolaşmaları ayıptır, bu sebeple onlar elleri gizleyen gömlek ve ceketler giyerler; bununla beraber bazen bir sokağın köşesinde, görülmediklerine inandıkları bir sırada bir dostu veya hoşlandıkları genç bir adama görünmek için peçelerini kaldırır, bununla şereflerini tehlikeye atar ve sopayı göze alırlar.

Bu kadınlar çok güzel ve kibirlidirler, hemen hemen hepsi de, kocaları ekmeğini zor kazansa bile, brokardan elbise giymek isterler; bununla beraber bütün günü bir

divan üzerinde birşey yapmaksızın geçirecek kadar son derece tembeldirler, ancak birkaç mendil üzerine çiçekler işlerler. Kocaları biraz para verir vermez onu bir hizmetçi edinmek için kullanırlar. Bu büyük işsizlik, onları kötü huylu yapar ve bütün düşüncelerini eğlenmek için bir zemin hazırlamağa verirler.

TÜRKLERİN KADINLAR HAKKINDAKİ FİKİRLERİ

Türkler kadınların cennete gideceğine inanmazlar ve onları akıllı hayvanlar olarak kabul ederler; onları bir attâ olduğu gibi sadece hizmetlerine alırlar, fakat birçok kadına da sahiptirler ve çok zaman sekste kullanırlar, böylece terkedilmiş olduklarını gören bu zavallı kadınlar kocalarından alamadıklarına sahip olmak için gayret ederler. Onlar çok kıskançtırlar ve erkekler kadınların bu husustaki zayıflıklarını bildikleri için onların başka erkeklere görünmesine müsaade etmezler; yüzü veya sadece elleri görünen bir kadının namusu lekelenmiş olacak, sopayla döğülecektir ve bunun için onlar kadınları namaz sırasında erkeklerin dikkatini çekmesinler diye camilere göndermezler, onlar çarşıya hiç gitmezler ve hattâ kocalarının dükkânına dahi girmezler; erkek dostların evde kadınları görmesine izin verilmez, sonuç olarak onlar hemen hemen hiç dışarıya çıkmazlar, ancak hamama giderler; durumu iyi olanların da evlerinde hamamları vardır ve bu kişilerin kadınları koruyan hadımları bulunur ve bu kadınların kocaları kadar hürriyetleri yoktur.

BOŞANMA

Kadınlar kocaları gibi boşanma hakkına sahip değildirler, eğer kocası ona mecbur olduğu şeyleri ekmek,

pilâv, kahve, haftada iki defa hamama gitme parası temin edemiyorsa boşanma hakkına sahiptir; bunlardan birini ona temin edemiyorsa, kadın boşanmak için Kadı'nın önüne çıkabilir, çünkü kocasının ihtiyaçlarını karşılayacak imkânı yoktur, Kadı evine gelerek şikâyetleri haklı bulursa, kadının isteğini kabul eder. Kocasını, âdetlerin hilâfına kadından yararlanmak istediği zaman kadın boşanmak isteyebilir, bu durumda Kadı'ya gider ve hiç bir şey söylemeksizin terliğini ters çevirerek koyar; kadı bu dili anlayarak kocayı getirtmek için birini gönderir, bu suçlamadan dolayı erkeğe sopa atılır ve kadın boşanabilir.

XXXII

TÜRKLERDE ÖLÜLERE AĞLAMA ADETİ, ÖLÜLERİ GÖMME VE MEZARLIKLAR

AĞLAMA

Türkiye'de biri öldüğü zaman komşuları hemencecik bunu öğrenirler, çünkü ölü evindeki kadınlar ümidleri kırılmışcasına büyük çığlıklar atarlar: bütün dostları ve komşuları haberdar olarak hemen gelirler ve aynı havaya girerler, çünkü oradaki bu ziyaretler avutmak için değil ağlamak için yapılır. Böylece ağıt düzerek hep beraber ağlarlar, fakat bu iç karartıcı bir ağıttır, ağlayarak ölünün methini yaparlar, meselâ ölenin karısı şöyle diyecektir "O beni ne kadar da severdi, bana lâzım olan herşeyi verirdi", vs. ve diğerleri de aynı şeyi söylerler, sonra zaman zaman hep beraber çığlıklarını yükseltirler, herşey kaybolmuşa benzer, bu ağıt saatlerce devam eder. Fakat bir süre sonra hiç kimse kalmaz, ağlanmaz ve eğer birkaç kadın gelirse ağlanmaya tekrar başlanır. Bu günlerce devam eder ve bazen yılın sonunda yeniden başlarlar. Bilmeyenler ya da ağlayamayan-

lar veya bu zahmete girmek istemeyenler, para ile bu işi yapan ağlayıcılar tutarlar.

CENAZE MERASİMİ

Bütün bu ağlamaları nihayet ölüyü toprağa vermek için yapılan merasime katılma izler ve ölünün akrabaları yahut dostları onu yıkarlar, tüylerini traş ederler, çünkü Türkler vücut temizliğini o kadar severler ki, aynı şeyi ölüleri için de yaparlar. Onun etrafında günlük yakarlar, bu günlüğün vücudun etrafındaki kötü ruhları ve şeytanları korkuttuğuna inanırlar, sonra Tanrı'dan ona mağfiret dileyerek onu kefene sararlar, fakat mezarda melekler ölüyü sorguya çektikleri zaman kolayca diz çöksün diye kefenin ayak ve baş kısmını açık bırakırlar. Bizde olduğu gibi onu tabuta koyarlar; eğer ölen asker ise tabutun üstünü kırmızı ile örtmek zorundadırlar, eğer şerifse yeşil örtü olmalıdır ve eğer hiç biri değilse siyah örtü örtülür, bunun üst kısmına ortaya ölünün mesleğine göre bir sarık konulur, yeniçeri ise kırmızı bir sarık, sipahi ise kırmızı ve beyaz, şerifse yeşil, diğerlerine de beyaz sarık konur.

GÖMME

Bundan sonra mezarlığa getirilir, din adamları bazı dualar okuyarak ve sık sık Tanrı'nın ismini söyleyerek önden giderler, arkadan akraba ve dostları gelir, sonra da bütün yol boyunca sanki çıldırmış gibi hep beraber çılgınlık atan ve iki elleriyle boyun üzerinde bir mendil tutan ve bunu kâh oradan kâh buradan çeken kadınlar gelir. Nihayet ölünün gömülmesi lâzım gelen yere gelince onu tabuttan çıkarırlar ve mezara koyarlar, sonra kadınlar orada ağlayarak bırakıp giderler, eğer bu ileri gelen bir kimse ise cenaze arabasını atlar çeker.

MEZARLIKLAR VE TÜRBELER

Türk mezarları ile hıristiyanlarınkı arasındaki fark, Türklerin ly mezarı koyduktan sonra, üzerine ölünün üstünü örtecek şekilde verev tahtalar koymalarıdır. Mezarın bir kenarına bu tahtaların bir ucu konur, diğerk ucu ise karşı üst kenarına gelecek şekilde oturtulur, hıristiyan lkelerinde böyle yapılmaz, fakat ölülerini ta-butla gmmezler.

Mezar toprakla örtüldükten sonra baş tarafına ölüyü sorguya çekecek meleklerin ona daha iyi davranmaları için oturabilecekleri bir taş konulur; zenginler ise mezarlarını mermerden yaptırırlar ve bizdekiler gibi ölünün sarığının işlendiğı taş ise daha yksekedir. Bazen başa koydukları taş, ölünün portresi olacak şekilde taştan bir sarık şeklinde, ayak ucuna konanda ise kitabesi bulunmaktadır. şehirlerin havası mezarlıklardan çıkan kokular ile bozulmasın diye mezarlıklar daima şehrin dışındadır. Bu sebeple de Türk mezarlıkları ile hıristiyan mezarlıkları arasında fark vardır; ayrıca mezarlıkları, yoldan geçenler llere dua etmeleri ve hayırla anmaları için büyük yolların yanında bulunmaktadır. Ve hayrat olarak köprü ve buna benzer, halkın hizmeti için bir eser yaptıranlar umumiyetle bunu kullananların hayır dualarını almak için yaptırdıkları eserin yanına gömülürler. Bu mezarlıklarda bir şehir inşa edecek kadar çok taşın dikilmiş olduğı görülür.

Akrabaları ve dostları ölüyü gömdükten sonra merhumu siyah meleklerin işkencesinden kurtarması için bazı günler mezarın başına gelerek Tanrı'ya dua ederler; ve ona şöyle derler: "Korkma fakat onlara cesaretle cevap ver" ve kadınlar da dostları ile birlikte oraya gelerek saatlerce kalırlar, evde yaptıkları gibi yarım gün mezarı başında ölüye ağırlar. Oradan geçen ve bu

durumu gören birisi onların deli olduklarını zannetmez. Cuma günleri birçokları yiyecek ve içecek getirerek, mezarın üzerine koyarlar ve gelip geçenler de bunları serbestçe yiyip içebilirler, onlar bunu mezarın başına gelenlerin ölü için Tanrı'ya dua etmeleri maksadıyla yaparlar.

XXXIII TÜRKLERİN MİZACI

Türklerin âdetlerini uzun uzun anlattıktan sonra, burada küçük bir özet yapmak, onların huy ve âdetlerinin ana hatlarını belirtmek iyi olur.

Hıristiyanların çoğu Türklerin şeytan, barbar, imansız kişiler olduklarına inanırlar, fakat onları tanımış ve onlarla konuşmuş olanlar farklı bir düşünceye sahiptirler. zira muhakkak ki, Türkler iyi kimselerdir ve kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyi başkalarına da yapmayınız emrine çok iyi uyarlar.

Ben burada Türklerden bahsediyor isem, bunlar başka bir dinden müslümanlığa geçmiş olan, Türkiye'de oldukça fazla sayıda bulunan ve türlü kötülüğü yapabilenleri değil de gerçek Türkleri kastediyorum. Türkler, müslüman, hıristiyan yahut musevî herkes için iyi şeyler isterler.

Türkler, müslümanları olduğu kadar hıristiyanları da aldatmaya ve hırsızlık yapmaya müsaade etmezler. Frenklere niçin bu kadar hakaret ettiklerinin bana sorulabileceğini biliyorum. Fakat Doğu'daki frenkler arasında hâkim olan şeytanca bir arzu ile onları birbirine kırdırtan, onları bozan ve böylece Türkleri kırdırtan Frenklere karşı bu şekilde davranmağa sevkedenin hıristiyan ve yahudiler olduğu muhakkaktır. Tefecilik Türkler arasında büyük bir günahdır ve pek az yapılır.

TÜRKLERİN FAZİLETLERİ

Onlar çok dindar, çok yardımseverdirler, dinleri için çok gayret gösterirler, onu bütün dünyaya yaymakla vazifelidirler ve onlar bir hristiyana değer verirlerse ondan müslüman olmasını rica ederler. Hükümdarlarına çok bağlıdır, ona büyük saygı duyarlar ve körü körüne itaat ederler, Türklerin hükümdarlarına ihanet ettiği ve hristiyanların tarafına geçtiği görülmemiştir.

Onlar hiç kimseye sataşmazlar ve şehirde askerler de dahil kılıç taşımazlar yalnız hançer taşırlar. Türkler az kavga ederler, düelloyu hiç bilmezler. Bu esasen Hz. Muhammed'in akıllı politikasından ileri gelmektedir, onlar arasında kavganın iki büyük kaynağı vardır, şarap ve oyun; çünkü kendini bilen Türkler şarap içmezler ve içenlere, sarhoş eden afyon ya da balık otu çiğneyenlere de hiç değer vermezler. Oyuna gelince, kim ne kadar oynarsa oynasın bunun sonucu daima hiçtir; asla döğüşmezler, çünkü eğer aralarında bir kavga çıkarsa, ilk çıkaran uzlaşır veya şikâyetçi olan karşısındakini şahitler önünde adaletin huzuruna çağırır, o da gitmeği reddedemez ve mahkum olurdu; orada her biri kendi durumunu anlatır, haksız olan mahkum edilir ve ekseriya sopa yiyerek bu cezasını çekerdi.

Türkler kanaatkârdırlar ve etin ne miktarında ne de kalitesinde aşırı titiz değildirler; lokantacılar orada çok iş yapamazlar; ve onların yemek için yaşadıkları değil yaşamak için yedikleri söylenebilir. Bu, onlar için söylenebilen hemen hemen herşeydir.

TÜRKLERİN KUSURLARI

Kusurlarına gelince, diğer hiçbir milletle ölçülemeyecek kadar kibirlidirler; dünyanın en yiğitinin kendileri olduğunu ve dünyanın yalnız kendileri için yaratıldığını

ğını düşünürler. Türkler genellikle bütün milletleri ve bilhassa hristiyanlar ve yahudiler gibi, kendi dinlerinden olmayanları hakir görürler; hristiyanlara umumiyetle köpekler derler. Öyle boş inançları olan Türkler vardır ki, sabahleyin evlerinden çıkarken eğer ilk olarak bir hristiyan veya yahudiye rastlarsa "Euзу bil-lah minel şeytan el—racim" yani: "Tanrı bizi şeytandan korusun" diyerek hızla evlerine geri dönerler.

Halk tabakası, bir hristiyanla, bilhassa eğer bu bir frenkse, alay etmenin iyi bir hareket olduğuna inanır; bu bizim giyimimizin onlardan farklı olduğu için böyledir, onlar çok şaşırırlar ve bu kıyafetimizle bize kuyruğu olmayan maymunlar derler; fakat İstanbul'da gerek ahbap olsunlar gerek olmasınlar frenklere karşı büyük bir saygısızlık yapılmaz, çünkü eğer onlar kötü bir şey yaparlarsa derhal cezalandırılırlardı, bilhassa sarhoşluk sebebiyle daima sopa atılırdı.

Ben hiç bir zaman eziyet çekmedim, sadece İstanbul'da birgün diğer Fransızlar ile birlikteyken yeniçeriler bulunmadığı bir sırada, küçük çocuklar bize elma koçanı attılar, fakat dükkânlardan işçiler çıkıp onları kovalayınca kaçtılar. İstanbul'dan hareket etmek istediğim sırada kralın elçisi M. de la Haye'ı ziyarete gittiğim zaman hoşuma gitmeyen bir şey olup olmadığını sordu ve ben ona olmadığını, yalnız bir defa şapkamı yere attığımı (şapka görmek onları şaşırttığı için bu sık sık yapılır) söyledim; bahtiyar olduğumu ve başkalarına nazaran buradan iyi hatıralarla ayrılabildiğimi söyledi.

Türkler ilimle az uğraşırlar ve okuyup yazmayı öğrenmekten memnundurlar, umumiyetle içinde medenî ve dinî hukukun yer aldığı Kur'an üzerinde araştırma yaparlar; bazıları astroloji ile ve biraz da diğer bilimlerle uğraşırlar.

Onlar âşık olurlar fakat bu kaba bir aşktır; çünkü

lutidirler ve bu onlarda yaygın bir kusurdur, bütün şarkılarında şarap ve bu gizli aşklardan başka bir tema işlenmez, böylece onu gizlemezler. Çok cimridirler, bu sebeple dostlukları para ya da diğer hediyelerle kolaylıkla kazanılır, para karşısında çok nâzik davranırlar ve hükümdarın karşısında para ile elde edilemeyen hiç bir şey yoktur. Ancak para ile başlar uçurulabilir ve nihayet para orada her zaman olduğu gibi büyük bir kuvvettir. Alelâde kimseler içki ile satın alınabilir.

Onların âdetlerinin işte başlıcaları.

(Milletlerin psikolojisi güvenilmez bir bilgidir. Thévenot'ya göre Türklerin psikolojisi de diğerleri gibidir. O, Doğu'da yerleşmiş frenklerin olduğu kadar Fransa'daki Fransızların idealleri üzerinde söz söyleme hakkına sahiptir. Bu, iki misal ile izah edilir. Kutsal Toprağın bir dindarı "Bu güzel, kibar ve değerli şahsiyetlerin güzel niteliklerinin kısa bir özetini" ortaya koyar, bunlar Türkler, Mağripliler ve Araplardır; işte ona göre Türklerin nitelikleri: "Kibirli, şerefli, dalkavuk, kurnaz." Academie Française sözlüğünün ilk baskısındaki "Türk" maddesinde şu misal vardır: "Gerçek bir Türk: sert, katı yürekli, merhametsizdir." Thévenot'nun peşin hükümsüz kendi şahsî tecrübesine dayanarak ortaya koyduğu umumî görüş, o genellikle tek olan olumsuz yönü kadar önemli olan olumlu yönünü de ortaya koyar.)

XXXIV HÜKÜMDAR

(Halktan, Türk vatandaşından bahsettikten sonra şimdi de hükümdar anlatılacak. Onun tasviri daha klâsik, zira çizimi daha kolay. Thévenot, sultanı bir kudret ve enerji devi haline getiren eski modaya boyun eğmezse yeni Türklük modasını veremez. Eğer vezirleri

ondan daha fazla idarede söz sahibi iseler, bir Murat IV, bir Mehmed IV — Thévenot bunu tanıyor— "hükümdar çocukları, kadınları, harem ağaları, dilsizleri ve cüceleri" ile birlikte sürekli bir yalnızlık içersinde günlerini tatlılıkla geçirmekten başka bir kaygısı olmadığı" şeklinde küçültülemez (Voyage du Levant, Paris, 1624 eserin yazarı Baron de Courmenin'in fikri). Thévenot'un diğer bir orijinalligi: Hükümdar ailesinin erkeklerinin, hükümdara rakip olacak düşüncesiyle sistemli bir şekilde öldürülmesi, hükümdar açısından âdi bir cinayet değil bir siyasi müessesedir.)

Türkler, Sultan dedikleri tek bir hükümdarın tebasıdır ve diğer milletler ona büyük gücü sebebiyle Türklerin imparatoru ya da Büyük Hükümdar derler. Bu imparatorluk babadan oğula geçer ve başlangıcından beri Osmanlı hanedanının elindedir; bu aile Türkler arasında kutlu kabul edildiği için başka aileden gelen birini hükümdar yapma fikri asla yoktur.

MEHMED IV (1648–1687)

Halen hüküm süren hükümdar, Sultan Mehmed ismini taşır; Sultan İbrahim'in oğludur, ben İstanbul'da bulunduğum sırada, 1655'de, 15–16 yaşlarındaydı. Bana oldukça küçük, esmer ve melankolik gibi geldi. Sol yanağında, babasının yapmış olduğu bir yaranın izi vardı. Çünkü bir gün yarı sarhoş vaziyette oynamaya başlamış ve oğlunu kendisi ile birlikte oynamaya çağırmış, bu küçük çocuk ise babasına şu cevabı vermişti: "Oynayacak kadar deli değilim. Bu cevaba Sultan İbrahim çok kızar. "Ben deliyim" der ve aynı anda sol yanağı üzerine bir hançer darbesi vurur, eğer kadınları mâni olmasalardı onu öldürecekti. Bazıları da ona attığı bir şişe ile bu yarayı yaptığını söylerler.

Hükümdar öldüğü zaman oğlu onun yerine geçer ve

eğer oğlu yoksa erkek kardeşi yerini alırdı. Yeni hükümdar Haliç üzerindeki Eyüp Camiine deniz yoluyla giderdi. Bu camiin ortasında, mermer ayaklar üzerinde yükselmiş olan gene mermerden bir kürsü vardı. Hükümdar bu kürsüye çıkarak, biraz dua ettikten sonra müftü onun kılıcım kuşatır, sonra hükümdar bir grup süvari ile İstanbul'a girerdi. Bu süvari grubu saraya kadar onunla beraber gelirdi.

BİR İDARİ TASARRUF OLARAK KARDEŞ KATLİ

Taht'a geçen hükümdar kendisini emin hissedebilmesi için erkek çocuğu olduğu takdirde kardeşlerini öldürttü. Erkek çocukları olmadığı zaman imparatorluğu aynı aileden başka birine vermeme ve Osmanlı ailesine son verme, ki bu da büyük bir günah olacaktı, korkusu ile nadiren tahta erkek kardeşleri geçerdi. Bu defa Sultan Murad onu başka şekilde yaptı; çünkü onun ne aile ve ne de varis diye bir endişesi yoktu, çocukları da olmamıştı, şimdi hükümdar olan Sultan Mehmed'in babası Sultan İbrahim hariç bütün kardeşlerini öldürttü, bu zâlim hükümdarın yaptıklarını duyan Sultan İbrahim'in annesi onu, ölmüş göstererek saklayabildi. Erkek kardeşleri yok etmek istedikleri zaman, hanedan mensuplarının kanının dökülemeyeceği için ipekten bir ip yahut yayının kirişi ile boğdurtmak adetti. Ayrıca yukarda söylediğim gibi, yüksek mevki sahibi kişilerin nadiren başı kesilir, fakat öldürülmeğe karar verildiği zaman boğdurulurlardı. Eğer erkek kardeşlerini öldürtmek istemezlerse, onları hiçbir haber alamayacak şekilde göz altında bulundurulardı; ben İstanbul'da bulunduğum sırada hükümdarın hayatta erkek kardeşi olduğunu ve bunların sayısını bana söyleyebilen hiç kimseye rastlamadım.

Hükümdarı kardeş katline mecbur eden sebep sadece taht üzerinde hak iddia edebilecek bir kişinin bulunması değil, fakat hükümdarın birkaç kardeşi bulunduğu takdirde, hükümdar olanı hergün tedirgin eden, ona karşı gösteri yapan veya ücretlerini arttırmak isteyen askeri birliklerin içinde bulunan küstah kimselerin eline fırsat verilmemesidir; ve eğer onların isteklerini reddederse tehdide ve şöyle bağırmağa başlarlar: "Tanrı bize kardeşinizi bağışlasın" bununla, ondan memnun olmadıklarını, tahttan indirerek kardeşini hükümdar yapacaklarını ifade etmek isterler. Onlar bu temelden mahrum olurlarsa hükümdarlarına karşı saygılı davranırlar; fakat her ne kadar zarurî olursa olsun bu siyaset insanî sayılmaz.

HÜKÜMDARIN EĞLENCELERİ

Tahta geçtikten sonra hükümdar daha çok eğlence imkânları bulur ve bu işle birçok kimse vazifelidir; daîma onu eğlendiren ve bazı maharetleri olan soytarılar vardır. Haremdeki kadınlar onun eğlenmesine yardımcı olamazlar, bütün paşalar, ona en güzel kadınları bulmak zorundadırlar.

Pek çokları hükümdarın, içmek, yemek, yatmak ve bilinmesi zor benzeri şeylerle bütün gün sarayında nasıl vakit geçirdiğini uzun uzun anlatırlar. Bu hususta saraydan çıkmayan hadımlar ve bazı içoğlanlarından başka kimse bir şey bilmez. Bunlar hakkında pek özel bir şey bilmiyorum, bunlar dışarıya haber sızdırmazlardı. Yalnız saraydan yeni çıkmış olan bir içoğlandan öğrenmiş olduğumu söylemekle yetineceğim. Hükümdara yemekler porselenden daha kıymetli Çin toprağından ve zehire karşı panzehir olan kaplarla verilirdi. Ayrıca onun, altınla kaplı elli tane tabağı vardı. Bu tabak-

lar ona aslen Messinalı muhtedi Kılıç Ali Paşa tarafından Calabra'da ele geçirilen büyük ganimet arasından takdim edilmiştir.

Her ne kadar Türkler arasında altın ve gümüş takımları yemek esnasında kullanmak yasak ise de, hükümdar onları kullanmaktan vazgeçmezdi. Hükümdarın annesi Vâlîde Sultan'a da kırk gümüş tabakla servis yapılırdı. Bahçelerde veya eğlence yerlerinde yapılan fevkalâde ziyafetlerde, tıpkı elçilere, hükümdar tarafından kabul edilmeden önce divanhânede verilen ziyafette olduğu gibi porselenden ve topraktan kaplar kullanılırdı. Bu ziyafetler esnasında hükümdar hiç kimseyle konuşmaz ve kendisini iyi tanıyan dilsiz soytarıların yaptıklarıyla ilgilenirdi. Bu soytarılar, daima hükümdarı güldürebilmek için aralarında çeşitli maskaralıklar yapmakla meşguldüler.

GÜNLÜK İŞLER

Padişah devlet işleriyle devamlı ilgilenirdi ve bunların yürütülmesini tamamen vezirlerine bırakırdı. Vezirler haftanın muayyen günlerinde bu işlerin başlıcalarını ona arzederlerdi. Bazı işler vardı ki, bizzat vezirler tarafından kendi maiyetlerine yaptırılırdı. Her ne kadar eğlence düşkününü ise de, Sultan Murad işleri ile bizzat kendisi meşgul olurdu ve halen hükümdar olan Sultan Mehmed, amcası Sultan Murad'ın yolundan giderek onlarla samimiyetle ilgilenmektedir.

HÜKÜMDARIN GEZİLERİ

Hükümdar sarayında oturmaktan sıkıldığı zaman denizde ve nadiren karada gezintiye çıkardı; çünkü vezirler halkın hükümdara kendilerinden şikâyet etmesinden korkarak, onun gezintilerine mümkün mertebe mâ-

ni olmağa çalışırlardı. Zira haksızlığa uğramış olanları hükümdarın sokaktan geçmesini beklerdi ve o geçtiği zaman dilekçelerini mümkün mertebe yükseğe kaldırebildikleri bir sopanın ucuna takarlardı. Bunu gören hükümdar onu almak için adam gönderir ve onu aldırırdı. Neticede, vezirler hükümdarın, kendilerinin verdikleri bilgilerden fazlasını öğrenmesini istemezlerdi.

Birçok defalar hükümdarın gezintiye çıktığını gördüm; fakat onu gördüğüm ilk seferinde, onun sarayından bir yıldır çıkmamış olduğu bana söylendi. Karada gezintiye çıktığı zaman ya yanında çok az kimse bulunurdu veya çok şatafatlı bir alay düzenlenirdi; daha sonra anlatacağım gibi bu gezilere şahit oldum. Denizde gezintiye çıktığı zaman, daima yanında az kişi olurdu. Saltanat kayığı Galata'nın karşısındaki sahilde bulunan sarayın yakınına getirilir ve burada kayığa binerek ya Üsküdar'a ya da Karadeniz'e gezmeğe giderdi. Bu saltanat kayığı gösterişli, yaldızlı, çok sayıda fakat sahate taşlarla süslüydü. Bu kayığın her iki tarafında her biri poturlarının veya donlarının üzerine bir gömlek giymiş olan iki bostancı tarafından çekilen yirmidört küreği vardı; başlarına giydikleri serpuşlar yarım karış yüksekliğinde ve bütün bostancılarınkı gibi lâl rengindeydi: bunlar, bu fırsattan faydalanan Bostancı başının güvendiği kimselerdi.

Sağda kürek çekenler, hepsi bostancı—başılığa namzet müslümanlaştırılmış hıristiyan çocukları idi. Solda kürek çekenler ise bu göreve asla gelemeyecek olan çoğunlukla Anadolulu Türk çocukları idi. Onlar saraydan ayrılırken elde edebildikleri en büyük tazminat günde iyi bir para olan seksen kuruş idi: o halde sağda olanlar bostancı başı görevinden sonra yeniçeri ağaları veya paşalar veyahutta eyalet valileri olabiliyorlardı. Eğer bu bostancılardan biri kürek çekerken küreği kırarsa, hükümdar ona bulunduğu mevkie göre kuvvetinin kar-

şılığı olarak ya bir avuç akçe veya bir avuç altın verirdi. Sultan Süleyman zamanında bunlara üç altın veriliyordu. Bununla beraber onların kürekleri kırması kuvvetleri ile değil fakat daha ziyade hileyle oluyordu. Hükümdar saltanat kayığına binmeden önce ekseriya küreği biraz kırarlar, sonra da kürek çekerken bu kürekler kolaylıkla kırılırdı. Bu saltanat kayığının dümeni, bostancı başı tarafından idare edilirdi.

Bu gezintilerden başka hükümdar, bazen kıyafet değiştirmiş olarak, sıradan bir kişi gibi, emirlerinin tam olarak yerine getirilip getirilmediğini gözetlemek için şehirde gezerdi, şimdiki hükümdar bütün işlerinde amcası Sultan Murad'ı içten taklid ediyordu; İstanbul'da bulunduğum sırada hemen hemen her gün kıyafet değiştirmiş olarak çıkıyor ve birkaç kişi onu biraz geriden takip ediyordu ve onu takip edenler arasında bir cellât da bulunuyordu. Galata'da olduğu gibi İstanbul'da da sokakta birçoklarının başlarını kestiriyordu; bu işler daha ziyade şehrin asayışı ile görevlendirilmiş kimseler tarafından yerine getiriliyordu. Hükümdarın, bu kıyafet değiştirerek yaptığı teftişlerde hristiyanlar daha az cezaya çarptırılıyorlardı, çünkü onlar kötü davranmağa cesaret edemiyorlardı. Bazen bir fırına uğruyor ve oradan bir ekmek, ve bazen bir kasaba gidiyor oradan bir parça et satın alıyordu. Bir gün bir kasap, ona koymuş olduğu narhın üzerinde et satmak isteyince, cellâta işaret ederek derhal kasabın başını vurdurdu.

SULTAN MURAD VE TÛTÛN

Fakat daha çok tütün içme yüzünden birçok kimse'nin başı vuruluyordu. Bir gün İstanbul'un sokaklarında iki adamın başını vurdurdu, çünkü onlar tütün içiyor-

lardı. Tütün içen Türklerin bulunduğu bir sokaktan geçmeden birkaç gün önce burnuna kokusu geleceğini söyleyerek orada tütün içmeği yasaklatıyordu. Fakat yaşadığı müddetçe sigara içmeği yasaklayan amcası Sultan Murad'ı taklit etmek için bunu yaptığını zannediyorum. Bazılarını burunlarına bir çubuk geçmiş olarak, bazılarını da, boyunlarına tütün bağlı olduğu halde astırıyordu ve bu hususta kimseyi affetmiyordu. Sultan Murad'ın tütünü yasak etmesinin başlıca sebebinin, ekseriya insanların ağızda çubuk ile uyumaları, onun yatağa düşerek ateş alması veya daha önce söylediğim gibi buna benzer başka bir sebeple İstanbul'da büyük tahribata yol açan yangının çıkması olduğu kanaatindeyim.

Tütün satanları bulabilmek için şüphelendiği yerlere ve tütünün rahatlıkla satıldığı dükkânlara gidiyordu ve bir tütün yaprağı için çok miktarda altın vererek ve rica ederek onu kimseye söylemeyeceği hakkında yemin ettikten sonra tütünü alıyor ve palasını çekerek satıcının başını kesiyordu.

Bu konuda, onun hakkında oldukça hoş bir hikâyeye anlatılır. Bir gün, Üsküdar'da kıyafet değiştirmiş olduğu halde İstanbul'a geçen bir kayığa bindi; bu kayıkta çok sayıda insan vardı ve onlar arasında Anadolu'lu bir sipahi, borcunu ödemek için İstanbul'a geliyordu. Güçlülükle kayığa bindikten sonra tütün içmeğe başladı, hiç kimse ona bir şey söylemeğe cesaret edemiyordu; ancak Sultan Murad ona yaklaşarak hükümdarın yasağından korkup korkmadığını sordu. Bu sipahi üstten bakarak ona, hükümdarın da iyi vakit geçirdiğini, sarayında kadınlar ve çocuklar ile iyi eğlendiğini ve sarhoş olduğunu söyledi. Fakat kendisinin böyle bir imkâna sahip olmadığını ve tütüne de bir eklemek kadar ihtiyaç duyduğunu ilâve etti ve hükümdar da onun tütün içmesine mâni olamadı ve sonunda hükümdara tütün isteyip is-

temediğini sordu. Sultan Murad ona çok alçak sesle tütün istediğini söyledi ve sipahinin çubuğunu alarak, kimseye görünmeme endişesi ile kayığın bir köşesine gizlenerek çubuğunu içti. İstanbul'a geçtikleri zaman, biri diğerine, yapacağı işlerden bahsederek Galata'ya geçmek için her ikisi de bir kayığa bindiler. Karaya çıktıkları zaman Sultan Murad, sipahiyi iyi bildiği bir yere şarap içmek için davet etti ve sipahi de bunu kabul etti. Sultan Murad onu adamlarının kendisini bekledikleri yere götürdü (çünkü hükümdarlar kıyafet değiştirerek gezdikleri zaman adamlarına belirli bir yerde beklemelerini emrederlerdi) ve oraya oldukça yaklaştıkları zaman, çok kuvvetli olan sipahiyi tek başına zaptedebileceğine kanaat getirerek onun yakasına yapıştı.

Sipahi bu ataklıktan şaşırdı ve Sultan Murad'ın sık sık kıyafet değiştirdiğini hatırlayarak, onun hükümdar olduğundan hiç şüphesi kalmadı; bir an kendini kaybederek hemen onu kemerinden kavradı ve Sultan Murad'ın böğrü üzerine bir darbe indirdi, sonra da onu yere attı ve kaçtı. Sultan Murad bu darbeye karşılık veremediği için çok kızarak, kendisine vuran cesur kişiyi yakalamalarını, kendisine getirmelerini ve sipahiye büyük mükâfat vereceğini bildirdi. Fakat sipahi hükümdarın bu sözüne inanmadığı için bulunmadı.

XXXV

SADRAZAM VE TÜRK İMPARATORLUĞUNUN DİĞER BAŞLICA GÖREVLİLERİ

Yukarda söylediğim gibi, hükümdar devlet işleri hakkında ya az bilgi alır yahut hiç almazdı. Ancak netice bekleyen işlerle ilgilenirdi. Çünkü öteki işlerle ilgilenmenin kudretine halel getireceğine ve zararlı olacağına inandığından görüşmede hazır bulunmayı gereksiz sa-

yardı. Onun yardımcısı sadrıâzamdı. Çünkü normal olarak yedi vezir vardı ve birinci vezir bütün selâhiyeti elinde bulunduruyor ve her işi yapıyordu.

SADRIÂZAM

Elçileri görüşmek için o kabul ederdi. Elçiler vazifeleri esnasında hükümdar tarafından ancak iki defa kabul edilirdi; biri gelişlerinde, diğeri ise ayrılışlarında. Ancak bunlar merasim mahiyetinde kabullerdi ve bu kabullerde işten bahsedilmezdi. Sadrıâzam onların tekliflerini dinler ve cevap verirdi. Ordunun ihtiyaçlarını temin eden de odur. Dâvalara o bakar, suçluları mahkûm eder, şehrin âsayaşını o kontrol ederdi. Nihayet, imparatorluğun bütün işleri onun üzerindeydi; hükümdar gibi hareket ederdi fakat hükümdar ünvanını taşımazdı.

Bu görev çok yorucudur ve bir sadrıâzam kendisi için pek az zaman bulabilirdi. Onlar bütün bu işleri büyük bir şevkle yaparlar; bütün bunlara rağmen bazı sadrıâzamlar kısa bir zaman sonra da öldürülürlerdi. Sadrıâzam altı ay bu vazifede kaldığı zaman hünerli bir kişi olarak kabul edilirdi ve ekseriya bu vazifeden ayrılırlardı; çünkü bu görevi yaparken pek çok düşman kazanırlardı; bunların bazıları isteyerek bir kısmı da diğerkişilerin akraba veya dostları oldukları için düşman olurlardı. Adalet asla memnuniyetsizlikler olmaksızın uygulanamazdı. Sadrıâzam birinin gönlünü kırardı. Eğer bu memnun olmayan kişilerin hükümdarın yanında nüfuzları varsa, bu nüfuzu veziri görevden aldirtmak ve onu öldürtmek için kullanırlardı. Memnun olanlar ise onun görevde kalması için yardımcı olurlardı. Bu durum çok sefer idarede geçerli olur. Sadrıâzam bir yere gitmek için yola çıktığı zaman düşmanları daha kuvvetlenirler ve ölüm fermanını almayı başarırlardı. Hemen ona bir kapıcı gönderilir, ona yetişince ölüm fermanını gös-

terir, ölüme mahkûm edilen, hükümdarın emrini alır, onu öper, bu emre duyduğu hürmeti göstermek için başına koyar, abdestini alır, sonra duasını eder ve başını cellâda teslim ederdi. Kapıcı onu ya bizzat kendisi veya beraberinde götürdüğü adamları ile boğdurtur, sonra başını keser ve İstanbul'a götürürdü. Böylece onlar, hükümdarın emrine körü körüne itaat ederler; kapıcılar bu idam işinde ya pek az bulunurlar, ya da hiç bulunmazlardı; zira hükümdarın emri ile öldürüldükleri zaman bir savaşta düşmanların karşısında şehit düşenler gibi olacaklarına inanırlardı. Bu sırada bu kadar aptalca davranmayan pekçokları da vardır ve bana öyle geliyor ki, bir müddetten beri bu şehit olma iddiasından vazgeçmeğe başlamışlardır; onların, ölümü bu kadar sakın bir tavırla kabullenmeleri ancak masallarda görülür.

Asya'daki isyanlar ne sebeple meydana geliyordu. Bu isyanlar ancak memnun olmayan paşalar tarafından yapıyordu. Bunlar İstanbul'a geldiklerinde düşmanlarının hazırlattığı ölümle karşılaşacaklarını biliyorlardı: ancak taşraya gittikleri zaman kendilerini destekleyen büyük kalabalık buluyorlardı ve kısa zamanda büyük ordular kuruyorlar herşeyi tahrip ederek İstanbul kapılarına kadar dayanıyorlar ve bu şehre korku saçıyorlardı. Bu durumda bu âsilerin elebaşları vezir tayin edilerek silâhları ellerinden alınıyor ve kısa zaman sonra da idam ediliyorlardı; bu herkesin düştüğü bir tuzaktır; çünkü bu vazife isyancıları elde etmeğe ve onları İstanbul'a çekmeğe yarıyordu.

Türkleri uzun zaman Kandiye'de idaresi altında tutan Hüseyin Paşa vezirlik görevini hiç istemiyordu. Ona defalarca teklif edildiği halde, ordu ve halk tarafından sevildiğini, büyük gelir temin ettiği Kandiye'den uzaklaştırmak için ona bu görevi vermek istediklerini far ederek, hiçbir zaman vezirliği kabul etmedi; hükümdarın bazı kıskançlıkları olması sebebiyle bu adadan dışarıya

çıkarmaz boynunun vurulacağından şüphe etmiyordu ve bütün bu ileri görüşlerine ve senelerce bundan kaçmasına rağmen nihayet tuzağa düştü.

Fakat yeniden sadrîâzam olabilmek için büyük bir hırsla hareket ettiklerini görünce, birçok Türk'ün söylemiş olduğu gibi, onların bilhassa düşmanlarından intikam almanın tadına varmak için bunu istediklerine inanıyorum. Bu vazifeye tayin edilmesinin daha başlangıcında bir sadrîâzamanın birçok kişinin başını vurdurduğu görülmektedir; fakat kendisi de bu âkibete her an uğrayabilirdi. Saraya gittiği zaman tekrar dönüp dönmeyeceğinden şüphe ediyordu.

Bununla beraber ölen sonuncu sadrîâzam birkaç yıl vazifesini icra etti ve eceliyle öldü. Bunun için çok ihtiyatlı davranmak ve her tarafta, fakat bilhassa sarayda dost edinmek icap etmektedir. Hükümdarın annesinin, hasekilerinin ve hadım ağalarının dostluklarını kazanmak gerekmektedir; kızlar ağısı yahut diğer bazı kimselerin hükümdarın yanında itibarları oldukça büyüktür. Bütün bu dostlar, armağanlar ile elde ediliyordu.

DiĞER VAZİFELİLER

Sadrîâzamdan sonra gelen diğer vezirler Divan'ın tabii üyeleri olmalarına rağmen hemen hemen sadrîâzamanın istediği şeyleri yapabilirlerdi. Diğer başlıca vazifelilerden birisi de ordunun hâkimleri durumunda olan ve adalet cihazının başı durumunda bulunan kadileşkerlerdir, zira onlar sivil işlerde olduğu kadar askerî işlerde de adalet cihazını işletiyorlardı... Eskiden ancak iki kadileşker vardı: biri Anadolu'nun, diğeri ise Rumeli'nin; fakat Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra bir üçüncüsü, Mısır'ın kadileşkeri ortaya çıktı; onlardan sonra eskiden Fransa'daki adalet görevlilerine benzeyen kadılar vardı, çeşitli şikâyetler için onlara baş-

vurulur, onların önünde evlenilir, bir köleye onların huzurunda hürriyeti verilir ve onlar hüccet denilen senetleri veya emirleri verirlerdi. Onların tayininin hükümdar tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Kaptanpaşalık görevi de son derece önemlidir; zira Kaptanpaşa deniz kuvvetlerinin kumandanıdır, buna Deniz Beylerbeyi adı da verilmektedir. Ayrıca burada anlatılması çok uzun sürecek olan ve başlıcalarını söylediğimiz daha birçok önemli görevler de bulunmaktadır.

Bütün bu görevlere tayin edilenler sık sık değiştirilirdi ve İstanbul'da bulunduğum sekiz aylık zamanda üç müftü, üç sadrîâzam ve üç kaptan paşa değişti. Bunların çocukları, babalarının eski servetlerine hak kazanamadıkları için çok zengin değillerdir. Çünkü görevden alındıkları zaman bütün mallarına hükümdar tarafından el konuyordu.

XXXVI DİVÂN-I HÜMÂYÛN

"DİVÂN NEDİR"

Divân kelimesi sadece, daha önce bahsettiğim gibi salonların bir ucunda yer alan yarım ayak ya da bir ayak yüksekliğinde, bir halı ile örtülmüş seki değil, aynı zamanda bazı günler vezirlerin veya diğer memurların önemli işleri görüşmek için yaptıkları toplantı anlamına gelmektedir. Bu divân düzenli olarak haftanın dört günü toplanır; sarayın ikinci avlusunda bu iş için ayrılmış bir salonda cumartesi, pazar, pazartesi ve salı. Vezirler ve divânın diğer üyeleri sabahtan itibaren oradan ayrılmazlardı. Divân toplantısına katılanlar: vezirler, kadîleşkerler, beylerbeyleri, hükümdarın mührünü taşıyan ve resmi yazıları mühürleyen nişancı; defterdarlar, burada görüşülenleri zapta geçiren kâtipler; kapıcı

başı ve çavuş başı divânhanenin girişini emniyet altına alırlardı. Burada devlet işleri görüşülür ve bütün davalar son olarak görüşülüp burada hükme bağlanırdı. Çünkü hangi millet ve dinden olursa olsun herkes orada dinlenirdi. En fakir olanı bile bizzat vezire şikâyetini bildirmek ve ona dilekçesini vermek hakkına sahiptir; vezir şikâyeti dinler ve adalete uygun kararını verir. Eğer dava borç ile ilgili ise vezir bir çavuş göndererek borçluyu buraya getirttirirdi. Borç verenin en az iki şahidi olması gerekirdi. Borçlu orada borcunu ödemek zorundadır, aksi halde hapse atılır ve ödeyinceye kadar hapiste kalır. Eğer bu dava cinayet ile ilgili ise, itham edenlerin sağlam delil ve şahitleri varsa, suçlu ölüme mahkum edilirdi.

"ADALETİN SÜR'ATİ"

Bütün işler burada süratle yapılır. Bir mesele ortaya konunca, araştırılır, yargılanır ve hükme bağlanırdı. Bir dava en fazla dört veya beş gün içersinde neticelenirdi. Ancak iş çok zor olduğu zaman dava uzayabilir. Böylece taraflar birbirleri aleyhine destek bulma imkânına sahip olamazlardı. Eğer orada bazı adaletsizlikler oluyorsa kaygılanmamak lâzımdır, çünkü divânın duvarının üst kısmında tavana yakın bir yerde, siyah bir kumaş ile örtülü bir pencere vardır, buradan hükümdar istediği zaman kendisi farkedilmeden, divanda bütün yapılanları ve söylenenleri görür ve işitir; divânın üyeleri hükümdarın pencerede olup olmadığını bilmezlerdi. Onlar bir adaletsizlik yaptıklarında, eğer hükümdar bunu öğrenirse veya ona divânda geçenler doğru bir şekilde anlatılırsa, yanlış hüküm verenlerin hayatına malolurdu.

HÜKÜMDARIN BİRİNİ HUZURUNA KABULÜ

Divânın yanında, hükümdarın gelirinin saklandığı hazine dairesi bulunmaktadır. Hazine divânın toplandığı günde açılırdı. Önce çavuş başı işlerin tamam olup olmadığını kontrol ettikten sonra mührü açar ve hazineden para alındıktan veya para konduktan sonra tekrar kapatılır, sonra vezir mührünü çavuş başına verir; o da hazinenin kapısını kilitlemeğe giderdi. Divân toplandığı zaman yeniçeri ağası, kapıcı başı ve çavuş başı ile, hükümdarın huzuruna çıkarlar, bu ağa hükümdara gelişinin sebebini belirtir, sonra dönerdi. Ondan sonra aynı şekilde sipahiler ağası, sonra kadileşkerler, sonra da divanın bütün memurları ve nihayet vezirler ve eğer kabul edilecek olan elçiler varsa onlar hükümdarın huzuruna çıkarlardı; elçiler, vezirlerden sonra hükümdara takdim edilirdi. Bütün bu görevliler böylece her gün yapmış olduklarını bildirmek için divândan hükümdara giderlerdi. Onlardan hiç birisine hayatları için garanti verilemezdi, zira hükümdar ufak bir bahane ile derhal idam hükmü verebilirdi.

XXXVII ASAYİŞİN SAĞLANMASI

"TÜRKLERDE İNZİBAT"

Türkler her hususta düzeni severler ve bu düzeni sağlamak için ellerinden geleni yaparlar; zaptiye asayişi sağlayan kuvvetlerin başında gelmektedir; onlar inzibatı temin etmek için büyük bir gayret sarfederler; İstanbul'da herşey bol ve ucuzdur; orada, sebzeler ve taze meyvalar başka memleketlerde olduğu gibi ateş pahasına satılmaz, herşey daima uygun bir fiatla satılır ve meyvaları daha erken pazara getiren, diğerlerinden daha çok para kazanma imkânına sahiptir. Eğer malını

bir Türke pahalı bir fiatla satmak isteyen birisi bulunursa, ona dayak atılırdı veya yargılandıktan sonra dövülürdü ve ayrıca para cezasına çarptırılırdı. Bu sebeple malların satılmasında ölçüleri kontrol eden memurlar bulunmaktadır, onlar her gün dolaşırlar ve eğer hatalı terazi kullanan yahut mallarını pahalıya satan birine rastlarsa orada sopa atarlar ve para cezası verirlerdi. Bütün bu cezalardan korkarak satıcılar size daima istediğiniz miktardan biraz fazla verirler. Bu sebeple alış-veriş yapmayı öğrenmesi için küçük bir çocuk dahi pazara gönderilebilir, çünkü kimse onu aldatmağa cesaret edemezdi ve bazen zabıta memurları ona rastlayarak malı kaçta aldığını sorar ve onu tartar ve aldatılıp aldatılmadığını kontrol ederlerdi; eğer çocuk aldatılmışsa satıcıya ceza vermek üzere onu kendileri ile birlikte götürürlerdi.

Ben, kilosunu beş akçeye kar satan bir adama ayaklar altında nasıl sopa atıldığını gördüm, çünkü tartıda hile yapmıştı. Bir diğeri de bir çocuğa iki misli fiatla soğan satmıştı, bu çocuğa rastlayan zabıta memurları ona soğanın eksik verildiğini gördüler ve satıcıya gidecek, ona otuz değnek vurdular. Türklerin, hileli tartı kullanan satıcılar için başvurdukları daha az can yakıcı fakat cemiyet içinde onu utandırıcı olan bir başka cezaları daha vardır; onlar adamın boynuna iyice birleşen iki levha koyarlar ve bunun ortasında yuvarlak bir delik olacak şekilde oyarlar, bu delikten adamın boynuna geçirirler, bu levhalara ağır yük asarlar ve çingiraklar bağlarlar; bu adamı herkes tanısin ve kendisiyle alay etsin diye bu vaziyette şehirde dolaştırırlar.

KARIŞIKLIKLAR VE KAVGALAR

Sokaklarda meydana gelebilecek olan karışıklık ve kavgalara gelince, herkes bunlara mâni olmak zorundadır; bu hususta yürürlükte olan bir kanun herkesi aşıyla ilgilenmeğe zorlar, buna göre herhangi bir kimse eğer sokakta bir hristiyan, bir Türk ya da bir Yahudi ölüsüne rastlarsa ve onu kimin öldürdüğünü bilmezse kapısının önünde bulduğu ölünün kanını ödemek zorundadır; bir adamın kanının bedeli 500 kuruş ya da 45.000 akçedir, böylece kapısı önünde bir gürültü işiten veya hiç olmazsa bunu yapanlara dikkat eden bir kimse buna mâni olmağa çalışır; bunun için Türkler birbirini kontrol ederler; fakat hristiyanlar için daima adaletsizlikler yapılır.

İstanbul'da iken fakir bir Rum Galata'da meyhaneden çıkan Türklere rastladı; Türkler ondan elinde tuttuğu çiçekleri istediler ve birine verdikten sonra, diğerine hiç kalmadığını söyleyerek veremeyeceğini belirtince bu şahıs, ruma bir hançer darbesi vurdu ve sonra kaçtı. Bu şahıs, keşişlerin önünden geçerken, ona yardım etmek maksadıyla kaldıkları yere götürdüler, fakat rum burada öldü, bu olay Galata kadısı tarafından öğrenilince, keşişlerden ve onların karşısında oturan Fransız tâcirden bu adamın kanının bedelini istedi; fakat onlar için şans eseri bu kadı dört ya da beş gün sonra boğduruldu ve onlar daha parayı ödememişler ve korku ile oturdukları yeri terketmişlerdi.

Geceleyin bir karışıklığın çıkmaması için sokağa çıkmak yasaklanmıştı. Ramazan ayında bu yasak kalıyordu. Gece sokakta inzibatı temin etmekle vazifeli olan subaşı bütün gece sokakta dolaşır ve birine rastlarsa onu kadiya götürürdü. Kadı getirilen şahsa niçin gece sokakta dolaştığını sorardı, daha sonra da suçlu bulursa hapse atar, ertesi sabah da sopa attırırdı, ve sonra

para cezası alınırdı, eğer o bu saatte sokakta bulundu-
ğu için haklı bir sebep söyleyemezse ve aynı zamanda
değnek cezasına çarptırılmamışsa, onun gece sokakta
yakalanması haysiyet kırıcı olurdu.

PARA

Burada İstanbul'da tedavülde olan paradan bahsedeyeceğim.

Akçeler, üzerinde hükümdarın isminden başka işaret olmayan paranın küçük birimidir, onların tanesi sekiz denier değerindedir, fakat pek çok sahte olanları da vardır, buna dikkat etmek lâzımdır. Otuz santimlik bir ödeme yapmak için, her birini çeyrek saat incelemek icap eder; büyük ödemeler için ise bütün bir gün lâzımdır. Bu işi daha kolay yapmak için akçeleri tahta delikli levhalar üzerinde sayarlar; bu levhaların paralar düşmesin diye, paraların keseye doldurulmasına müsait olan bir tarafı hariç, kenarları yüksekçe çerçeveslenmiştir; buna hemen hemen benzer şeyler Fransa'da maliyeci ve bankacılar da vardır; onun üzerinde bütün iyiler seçilir ve kötüler bir tarafa ayrılır.

(Akçe sadece Osmanlı İmparatorluğu içinde kullanılan bir paradır. Uluslararası ticaret için Venedik ve bilhassa İspanyol paraları kullanılır. Thévenot'nun İstanbul'da bulunduğu senelerde Marsilyalı tüccarlar Türk pazarlarına tedavüldeki on santim değerinde olan beş santimlik Fransız paralarını soktular. Bu durum Fransız tüccarları açısından kârlı olmasına rağmen Doğu pazarlarındaki güveni sarsıyordu (Paul Masson. Histoire du commerce français dans le Levant, Paris, 1896)

Türkiye'de alışlagelen cezalar sopa atma, yahut ayak tabanına ve kalçalara vurmaktır.

Ayak tabanına vurma şöyle olur; onların, bir delikten diğer bir deliğe birbuçuk ayak genişliğinde, orta kısmına doğru iki yerinden delinmiş büyük bir değnekleri vardır, bu iki delikten bir ip geçirilir; döğölmek istenen kimse yere yatırılır ve ayaklar bu ip ile değnek arasından geçirilir ve iki adam, adamın iple değnek arasında olan ayakları hiç kılmamasın diye değneği uçlarından tutarlar. Ve sopayı iyice kaldırarak tabanları yukarı dikerler, diğer iki adam her biri küçük parmak büyüklüğünde bir sopa veya değnekle önce biri sonra diğeri örse vuran demirciler gibi kendilerine verilen emre göre ve yeter denilinceye kadar zavallının ayaklarının tabanına vururlar. İşkence edilen kimsenin gözlerinin yuvalarından fırlaması bu işkencenin zâlimane olduğunu gösterir. Bilhassa üç veya dörtyüz değnek "yedikten" sonra aylarca hiç yürüyemeyenler vardır, fakat otuz kadar sopa yiyen pek rahatsız olmaz.

Kalçaları üzerine vurulacağı zaman, karın üstü yatırılır ve külotun üzerinden, aynen ayak tabanlarına vurulduğu şekilde dövölür, bazen onlara beş veya altıyüz kadar sopa vurulur, fakat bu çoktur ve eğer bir kimseye bu şekilde muamele edildiyse, gangren olması korkusuyla öldürücü ve şişmiş olan derisini ustura ile kesmek lâzımdır; bu şekilde cezalandırılan birisi beş veya altı ay oturamaz; kadınlar da buna lâayık oldukları zaman dövölürler, fakat asla ayak tabanlarına vurulmaz.

Onlar bu cezalara sık sık başvururlar. Hafif suçlar için ve daha önce söylediğim gibi, her sopa için karşılığı ödetilir. Efendiler, hizmetkâr ve köleleri kendilerine karşı işledikleri en ufak suç için ayaklar altına sopa vurarak cezalandırırlar; onlar da bu sebeple fevkalâde iyi hizmet ederler; onların hizmetinde bütün bir gün elleri karınları üzerine bağlanmış - luvara dayalı heykeller gi

bi, efendilerinin emirlerini bekleyen ve hiç göz kırpmadan itaat eden hizmetkârlar görürsünüz. Okuldaki hocalar da öğrencilerini hristiyanların kamçılamaı yerine ayakları altına vurmak suretiyle cezalandırırlar.

"CANİLERİN İDAM TARZI"

Ölüme mahkûm edilenlerin cezalarının icrasına gelince, bunlar; asmak, kafasını kesmek, kazığa oturtmak veya çengele asmaktır; birini asılmak için götürdükleri zaman, eğer yolda bir hristiyana rastlarsa, onu celâat olarak kullanırlar ve bir keresinde bu iş için görevlendirilmiş olan bir Fransız tüccar, bundan hiçbir şekilde kaçamayarak kendisine emredilen işi yaptı; asılacak olan iki kişiyi astıktan sonra, başka olup olmadığını sordu, bundan son derece öfkelenen Türkler bu hristiyanın herkesi asmak istediğini söyleyerek onu taşıdılar, fakat adam daha sonra kurtarıldı. Baş kesme hususunda onlar çok maharetlidirler ve bir darbeye kelleyi uçururlar. Kazığa oturtma şeklinden zaten bahsedeceğim, çünkü İstanbul'da bu az uygulanır.

Çengele asmaya gelince, bu birçok yerinden tıpkı kasaplarınki gibi ucu sivri demirden çengellerin bulunduğu bir ceza aletidir. Üst kısmına suçlu palanga ile konduktan sonra, düşmeğe bırakılır ve düşerken asılır, eğer bu asma işi vücudun orta yerinden ise kötü birşey yoktur, çünkü bir seferde ölür, fakat eğer çengel başka bir taraftan tutuyorsa bazen orada üç gün eziyet çekmeğe devam eder ve nihayet acıkmış ve susamış hâlde acıdan kıvranarak ölür. Bu işkence o kadar zâlimanedir ki, Türkler bunu pek nadir tatbik ederler.

Onlar tekrar hristiyan olan dönmeleri, boyunlarına barut dolu bir çanta ve başları üzerine de ziftlenmiş bir başlık koyarak yakarlar. Fakat islâm dinine karşı kötü birşey yapan ya da söyleyen veya bir Türk kadını ile

münasebette bulunan veya bir camiye giren hristiyanlar kazığa oturtulurlar; bununla beraber hristiyanların belirli saatlerde girebildikleri bazı câmiler vardır. Hristiyanların eğer müslüman olmazlarsa öldürttükleri pek çok haller vardır, çünkü bir hristiyan yapmış olduğu bazı cinayetlerden müslüman olmak suretiyle hayatını tekrar kazanabilir, fakat Türkler hayatlarını kurtarmak için hiçbir çareye sahip değillerdir.

XXXVIII HÜKÜMDARIN ORDUSU

Hükümdardan ve onun başlıca görevlilerinden bahsettikten sonra, ona bu kadar büyük bir güç kazandıran ve komşularının masraflarını her gün arttıran askerî kuvvetlerinin neler olduğunu söylemek lâzımdır. Hükümdar ordusunu gerek barışta gerek savaşta daima hazır tutar ve ıki ayda bir onların maaşları ödenir, onun piyade ve süvarisi vardır. Piyadenin pek çok sınıfları vardır:

PİYADE

Hükümdarın sarayını koruyan ve okçu olan kapıcılardan bahsetmek lâzımdır; kapıcı "Kapı" kelimesinden gelir. Kapıcılar sarayın kapılarını korurlar ve hükümdar birisini kabul ettiği zaman onun yanında olurlar ve başka kimseleri hükümdarın huzuruna çıkaranlar da bizzat bunlardır. Hükümdar İstanbul dışında olan birinin başını istediği zaman onu almak üzere bir kapıcı gönderir; kapıcıların sayısı üçbin kadardır ve kumandanlarına kapıcı başı denir. Bazen hükümdarın isteğine göre sayıları artabilir; onlar başlarına koni şeklinde, yarım ayak uzunluğunda bir başlık giyerler.

Solaklar da piyadedirler, ordunun okçu grubunu teşkil ederler. Hükümdar şehre gittiği zaman onun etrafında bulunurlar. Solaklar merasime katılırken kollu, önü işlemeli, kemerli, gömlekleri görünecek şekilde, daima temiz ve güzel bir ceket giyerler; başlıkları güzel bir kumaştan olup ucu sivridir, buna ibik şeklinde tüyler tutturulmuştur. Onlar omuzlarında yay ve sağ omuzlarında ihtivaç duyulduğunda hemen çekmeğe hazır olan oklarla dolu bir sadak bulunmaktadır. onlara solaklar denilir, çünkü hükümdarın sağ tarafında bulunanlar oklarını çekmek zorunda oldukları zaman, hükümdara arkalarını dönmek için yayın kirişini sol elleri ile çekerler.

YENİÇERİLER

Yaya ordusunun esasını yeniçeriler teşkil eder. Bunlar kısmen haraç karşılığında toplanan çocuklardır, onlar İstanbul'a götürülür ve saraylarda yedi yıl müddetle iyi bir dinî eğitim görürler; burada birçok şeyler öğrenirler, cesaret ve zekâlarına göre vazifelerinde ilerlerler, fakat en güçlü kuvvetli olanlar arasından yeniçeriler, acemioğlanlar ya da bostancılar seçilir. Bu toplama beş yıldan beş yıla yapılır. O halde yeniçeriler haraç karşılığı toplanan çocuklardan, kendi arzuları ile müslümanlığı kabul edenlerden (büyük ekseriyetle) az sayıda Türk asıllılardan meydana gelir. Bu ordu, ilk defa birinci Osmanlı hükümdarı Ertuğrul'un oğlu Osman tarafından kurulmuştur. (1)

(1)Yeniçeriler teşkilâtı ilk olarak Sultan I.Murat tarafından kurulmuştur. (Çevirenin notu)

Yeniçeriler gerek sayıları (İstanbul'da bulunan oniki bin yeniçeriden başka imparatorluğun çeşitli eyaletlerinde de çok sayıda yeniçeri bulunmaktadır), gerekse onlara verilen imtiyazlar sebebiyle oldukça kudretlidirler. Onların büyük topluluğu kardeşler diye adlandırılır ve kendilerini korumak hususunda asla zorluk çekmezler; her istediklerini yaparlar ve subaylarından hiç biri onlara el kaldırmağa cesaret edemez; dünyada yeniçeriler kadar saygı gören hiçbir ordu tanımıyorum; bir yeniçeriye dövmüş olan bir kimsenin hayatını kurtarabilecek hiçbir imkânı yoktur.

Herkese adalet icabı dayak atılabildiği halde onlara kimse dokunmağa cesaret edemez, elçilerin ve konsolosların, önlerinde yürüyen ve evlerinde kalan birkaç tane yeniçerileri vardır. Bir frenk şehre veya kıra, bir kötülük gelmesinden korkmaksızın gitmek istiyorsa, yanına elçiden bir yeniçeri alır ve bu yabancı, dönüşünde yeniçeriye birkaç akçe öder. Yeniçeri de elinde bir değnekle onun önünde gider, bununla frenke bakmağa cesaret edenlere vururdu.

Yeniçerilerin giyi nişi diğer Türklerinkinden farklı değildir, fakat onların saç şekli ayrıdır. Onların saçları kazak yeni gibi yapılmış olup arkaya sarmaktadır; bunun gayesi hem başı örtmesi hem de başlık gibi omuzlara kadar inmesidir. Başlarına yarım ayak uzunluğunda ve bu saça bağlı olan koni şekilli bir külâh giyerler, bu kısmı yaldızlı gümüşten dir ve sahte taşlarla süslenmiştir. Bu külâha zerkülâh adı verilir ve bunu merasimlerde giyerler; fakat diğer zamanlarda yeniçerilere has bir nişan olan yünden bir başlık taşırlar.

Ücretleri günde 2,3,4,5 veya 6 akçedir, hepsinin ücreti eşit değildir, ayrıca her yıl onlara bir miktar kumaş verilir. Bir hükümdar tahta çıktığı zaman onların ücretleri bir akçe daha arttırılırdı. Söylemiş olduğum gibi sayıları onikibin olan kapı yeniçerileri 160 odalı iki

kışlada kalırlar; her odada 30, 40 ya da 50 kişi otururdu. Başka yerde kalmak isteyenler kalabilir, fakat onların kaldıkları yerler aynı tarzdadır; kaldıkları yerlere oda adını verirler ve her odada üç subay, bir oda başı vardır. Yeniçeri ağası bütün yeniçerilerin kumandanı ve müteferrikasıdır; yeniçeri ağası, kendi dairesinde birisine ceza verme hakkına sahip değildir, ancak bir yeniçeri hakkında ona bir şikâyet olduğu zaman, onun hangi odada kaldığını soruşturur, sonra onun oda başını çağırır ve şikâyeti ona bildirir, o da odasına götürür ve orada geceleyin cezalandırırdı. Çünkü askerlere herkesin önünde dövme ve ölüm cezası verilemezdi; eğer ölümü hak etmemişse onun ayakları altına sopa vurulur ve eğer ölümü hak etmişse geceleyin boğulur, sonra bir sandığa konularak denize atılırdı. Bütün askerlere bu tarzda ceza verilirdi.

Yaya birlikleri arasında istihkâm hizmeti gören azaplar bulunmaktadır; bunlar yeniçerilerin önünde bulunmakta ve onlardan üstün sayılmaktadırlar; bunlardan başka: cebeciler, topçular veya başka birçok yaya birlikleri daha vardır...

SÜVARI

Ordunun esas kısımlarından bahsettikten sonra süvariler ve ilk olarak nöbet görevinden muaf olan çavuşlar üzerinde duracağım. onların görevleri çok itibarlıdır, çünkü hükümdarın ve paşaların bütün emirlerini onlar yaparlar ve yabancı hükümdarlar nezdine elçi olarak gönderilirler; çavuşlar bir ayak uzunluğundan daha geniş çaplı fakat tamamen yuvarlak olmayan, uzun ve üst kısmı düz olan başlıklar giyerler. Bu çeşit başlıklar yüksek mevkideki kişilerin, hatta hükümdar ve paşaların merasim başlıklarıdır; kumandanlarına çavuşbaşı denilmektedir.

Müteferrikaların hepsi de kıymetli kişilerdir ve bunlar parasız çalışırlardı; çünkü onlar hükümdar bizzat göndermezse savaşa gitmek zorunda değillerdi. O, müteferrikaların başıdır, bir yerin idaresine tayin olmak için müteferrika olmak icap eder.

Bütün bunlardan başka, basit süvariler veya hafif atlılar durumunda olan sipahiler vardır. Onlar iki sınıftır, çünkü bir kısmı, diğer askerler gibi ücretlerini iki ayda bir alırlar ve bu ücret 15, 20, 40 akçe olup biri diğerinden fazla veya eksik olabilir. Sipahiler altı alaya bölünmüşlerdir ve her birinin farklı renkte bir bayrağı ve bölük ağası adı verilen kumandanları vardır; diğerleri aylık alacak yerde, arpalık gibi, bir timara sahiptirler; çünkü timar onlara fethedilen topraklar üzerinden bir gelir sağlar ve bu kişilere timarlı sipahi adı verilmektedir: onların pek azı şehirlerde oturur, ekserisi timarlarına dağılmışlardır; kendilerine verilen timarlarının değerine göre az ya da çok süvari ile hükümdarın hizmetinde bulunmak zorundadırlar.

Sipahilerin bütün malları ve genellikle aylık alanlardan çocuksuz ölenlerinki hükümdara kalır, fakat eğer kız çocukları kalmışsa mirasın ancak yarısını alır ve oğlunun yerine ölenin halefi olur.

SİLAH ALTINA ALMA VE ORDUNUN İAŞESİ

Yukarda bahsettiklerimden, hükümdarın iki veya üç-yüzbin kişilik bir orduyu kısa zamanda nasıl teşkil ettiği anlaşılabilir. Hükümdar savaşa gitmek istediği zaman ancak kendisinden maaş alan herkese savaşa katılmaları için emir verir, bu emri alanlar da kendilerinden istenen şeyi yapmağa hazırlanmak zorundadırlar: bu daha önce de herkesçe yapılyordu; çünkü hükümdardan ay-

lık alanlar büyük çoğunlukta idi.

Bundan başka hükümdar, paşalara veya eyalet valilerine sefere katılmaları için emir gönderir; onlar zaten askerlere yakışan büyük bir sadakatle mümkün olduğu kadar çabuk sefere katılırlar ve bazen emirleri altındaki askerin bir kısmını sefere gönderirlerdi. Sancaklar, timarlı sipahileri ile birlikte sefere katılırlar; süvarilerin büyük bir kısmı sefere uşakları ile beraber gelirler; bunlar hristiyan ordularında olduğu gibi maiyetinde bulundukları adama iyi hizmet ederlerdi.

Onları sefere sevk etmek ve iâşelerini temin etmek kendileri için kolaydır, çünkü beraberlerinde çok az eşyaları bulunur ve yorgunluktan fazla şikâyetçi olmazlardı. Onlar pek az şeyle yaşarlar; biraz pirinç, ekmek, su, kahve ve tütüne sahip olunca memnun olurlar ve bunlardan biri eksik olursa sabrederler ve şarapları biten hristiyanların yaptıkları gibi sefere katılmamazlık etmezlerdi; Türklerin orduları da açlıktan hiçbir zaman yok olmaz; onlara her taraftan her çeşit yiyecekler gelirdi. Çünkü aldıkları yiyeceğin karşılığını derhal öderlerdi. Hiçbir karışıklığa meydan verilmez ve seferde hırsızlık yapılmazdı. Bir pazarda imiş gibi herşey sefere getirilirdi. Hatta Türkler İranlılara karşı savaşta iken bile mallar, soygun tehlikesi olmaksızın bir ülkeden diğerine bir ordudan diğer orduya emniyetle geçerdi.

Sultan Murad Bağdat seferine altı ya da yediyüzbin kişilik bir ordu ile gitti; bazılarına göre ise bu ordunun süvari ve piyade olarak sayısı dokuzyüzbin kişidir. Çöllerden geçmek icâbeti ve bununla beraber ordu aynı intizamla yürüyüşüne devam etti. Hükümdar için ordunun savaş zamanındaki masrafı, barış zamanındaki masrafından çok olmuyordu, çünkü o sadece kendi kapıkulu askerinin iâşesini temin ediyordu. Paşalar ve diğerleri ise kendi maiyetindekilerin ihtiyaçlarını gide-

riyorlardı, fakat onlara bu kadar savaşlar kazandıran ve şehirler fethettiren sadece bu özellik değildir, aynı zamanda karşılarında kim olursa olsun savaşmak için devamlı hazır olan, yorgunluk sebebiyle asla savaş meydanını terketmeyen bu birliklerin değeri ve kuvvetini de hesaba katmak lâzımdır; savaş meydanında düşmanları kendilerinden fazla da olsa gerilemezler ve aslanlar gibi dövüşürler.

ORDUNUN MORALİ

Onların bu kadar cesaret sahibi olmaları sahip oldukları imandan ileri gelmektedir, zira onlar ölümü rahatlıkla kabul etmekte olup evlerindeki gibi savaş meydanında ölümü kolaylıkla benimsemektedirler ve eğer ömürleri bitmemiş ise yüzbin adam bile onların hayatlarına son veremez, çünkü Kur'an, insanın vaktinden önce ölemeyeceğini ve hiç kimsenin de onu geciktiremeyeceğini belirtir: Kur'an'da yazılanı kabul ederek hayatın uzamayacağına inanırlar, bu hususta onların

bir atasözü vardır; alna yazılan başa gelecektir: çünkü onlar her birimizin kaderinin alnımızda yazılı olduğunu söylerler. Bu inanç onları vebadan korkmaksızın karşı koymaya sevkeder, bu inanç onların felâketlerden korkmalarını da engeller; o şekilde ki bir vebalıya yaklaşmaktan, ona dokunmaktan, öldüğü zaman elbiselemini giymekten çekinmezler.

Onların cesur olmalarını sağlayan başka bir husus da dinleri için gösterdikleri gayrettir, çünkü onlar dinleri için düşmana karşı dövüşürken ölürlerse şehit olacaklarına, Peygamberin onlara ölümden sonra vaad ettiği zevkleri tadacaklarına inanarak, bu dinin müdafaa ve yayılışı için hayatlarını seve seve fedâ etmekte gayret gösterirler, ayrıca onlar hükümdarlarına körü körüne itaat ederler ve döneceklerinden emin olmasalar bile

gönderdiği yere giderler. Bütün bunlar onları ziyafete gider gibi neşe ile savaşın en büyük tehlikelerine atılmağa sevkeder.

Sultan Murad kalabalık bir ordu ile Bağdad önünde birkaç gün düşmana karşı hiçbir üstünlük sağlayamadı; kendisine mukavemet edildiğini görünce öfkeleni ve utanç verici bir şekilde kuşatmayı kaldırmaktan korkarak, bütün ordusunu topladı ve hiçbir şey yapmaksızın oradan çekilmenin utancını askerlerine anlatarak, bu utanç ile memleketine dönmektense, onlarla birlikte orada yok olmak istediğini açıkladı, ertesi gün genel bir hücum yapılmasını emretti ve şehrin alınmasından önceki hücumdan kaçanları bizzat kendi eliyle öldürdü; ertesi günü hücum yapıldı, herkes biliyordu ki, Sultan Murad da icra adamı idi, herkes, askerler kadar subaylar da düşmanla omuza omuza dövüştü ve çoğu öldüler, fakat nihayet şehri hücumla elde ettiler.

SİLAHLANMA

Türkler, büyük ve cesur bir orduya sahip olmaları dışında iyi silâhlanmaları ve silahlarını kullanmaktaki maharetleri ile de üstünlük sağlıyorlardı; çünkü hristiyanlar üzerindeki üstünlüklerini hangi durumda olurlarsa olsunlar özellikle giyimleri, binek hayvanları, silâhları ve koşum takımlarının ihtişamında gösterirlerdi. Günde dört akçe alabilen fakir bir yeniçeri elli ekü biriktirince bunu iyi bir fitilli tüfek ya da güzel bir kılıç satın almak için kullanacaktır; bu fitilli tüfekler büyüktürler, bazen kırk, elli veya altmış kilo ağırlığındadırlar. Ben bunlardan seksenlik bir tanesini gördüm; onlar tüfeğe önce barut koyarlar, bunun üzerine demirden bir sopa ile kurşun doldururlar; sonra sağ omuza dayadıkları fitilli tüfeği sağ elle tutarlar, sol elle de fitilli tüfeğin ortasındaki halkaya ve tüfek dipçığının yakınındaki halka-

ya bağı olan deriden bir bandı tutarlar ve bununla, fitilli tüfeği hafif bir tüfekle yapılabildiği gibi ateşlerler.

Ben, Kahire'deki Fransız konsolosluğunda fitilli tüfeğini iyi doldurduktan sonra bunu bir ağacın üzerindeki iki kumruya atan ve kumrulardan birini başından, diğerini de karnından vuran bir yeniçeri hatırlıyorum.

Onların süvarileri için, bu ülkede kalınmış olan birkaç Fransız ne derse desinler, onlar ata iyi binerler. Üzenikleri çok kısadır, fakat iri görünürler ve at üzerinde sanki çivilenmiş gibi dik dururlar; bir gün Fransız mahallesinde sarhoş bir sipahi gördüm, o kadar sarhoştur ki, desteksiz duramıyordu ve atına bindiği zaman sallanmazsınız yüz çark yaptı: onlar atlarına iyi bakmağa çok itina ederler. Atı için yulaftı, onu tımar etmek için gerekli takımı, onun başına gelecek kazaya karşı ilâç olabilecek malzemesi hazır olmayan hiçbir süvari yoktur. Sabah olur olmaz kalkar ve onu tımar eder. Bütün bunlardan sonra, onların karada bu kadar kuvvetli olmalarına ve giriştikleri herşeyin sonunu getirmelerine şaşmamak lâzımdır.

XXXIX

TÜRKLERİN DENİZCİLİKTE ZAYIFLIĞI

Türkler kara savaşlarında başarılı olmalarına rağmen, denizde aynı başarıyı sürdüremiyorlardı, daima kaybediyorlar ve bire karşı altı kişi olsalar bile asla üstünlük sağlayamıyorlardı; bu durum denizcilikten anlayan kumandanların eksikliğinden meydana geliyordu; ben devamlı olarak akınlar yapan ve meslekleri denizcilik olan çoğu Fransız, İtalyan, İngiliz, Felemenk dönmesi Berberilerin denizcilik tecrübesinden yoksun olabileceklerini kimseden duymadım.

Türkler iyi gemi yapmayı da bilmiyorlardı. Bu işte hristiyan köleleri çalıştırmalarına rağmen yine de iyi

gemi inşa edemiyorlar ve bu gemiler iki yıldan fazla kullanılamıyordu. Kayıklar ve yük taşımada kullanılan diğer gemiler oldukça iyi yapılmaktadır; fakat savaş için yapılanlar oldukça acemicedir; pek beğenmedikleri halde Venedik çektirilerini taklit etmekten başka birşey de yapamazlar, fakat burada iyi netice elde edemiyorlardı, çünkü mavna diye isimlendirdikleri onların çektirileri ancak biraz geliştirilmiş kadırgalardır; bu değiştirilmiş gemi yahut kaptan kadırgası bir yıl kullanıldıktan sonra ertesi yıl mavna oluyordu.

Bir gemiyi yeniden inşa ettikleri ve onu denize indirecekleri zaman, diğer bütün gemiler ve kadırgalar orada bulunurlar ve denize indirilecek olan gemi sancaklarla süslenir ve içinde müzisyenler bulunurdu; liman halkın bindiği kayıklarla doludur. Herşey hazır olunca, yeni geminin üzerinde birçok kurban kesilir ve etleri fakirlere verilir ve bundan sonra müzik eşliğinde marşlar çalarak gemi denize indirilir ve herkes defalarca "Allah" diye bağırdı; gemi denize inince bütün kadırgalar top atışları ile onu selâmlarlardı.

Ben İstanbul'a varışında bir kaptan kadırganın denize indirildiğini gördüm, fakat İstanbul'a gelişimden az önce böyle bir merasim felâketle sonuçlanmış, zira denize indirilecek olan yeni gemi büyüktü ve içinde çok kimse bulunuyordu, denize indirilir indirilmez batmağa başladı ve geminin ön tarafına su girdi, orada pek çok kimse boğuldu, onu selâmlamak için gelmiş olan gemiler ve kadırgalar dönmek zorunda kaldılar.

Türkler gemilerine çok sayıda asker ve hatta yeniçeri koyarlar; fakat karada savaşa gitmek var dönmek yok olduğunu bildikleri halde denizde para vererek muaf olabiliyorlardı.

Böyle sefere katılan herkese seferlu denmektedir. Ordunun hareketinden önceki son üç gün içinde bu askerler, ellerinde bir balta ile rastladıkları bütün hristiyan

ve yahudilerden ve hatta ve bazen de Türklerden para isteyerek sokaklarda dolaşırlar ve eğer para vermeyen olursa, hiç tereddüt etmeden balta ile ona vururlardı. Bu üç günlük müddet içinde hristiyanların ve yahudilerin sokaklarda bulunmaları kendileri için iyi değildir. Bu sırada bütün meyhaneler, askerlerin sarhoş olarak sokaklarda büyük çılgınlıklar yapmasını önlemek maksadıyla vezirin emri ile kapatılmıştır.

Fakat İstanbul'da bulunduğum esnada Çanakkale'de yapılan savaş hakkında birşeyler söylemekten kendimi alamıyorum; bu savaşta hristiyanlar ve Venedikliler büyük başarı ve üstünlük elde ettiler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'DA BEKLENMEDİK BAZI OLAYLAR

XL

ÇANAKKALE SAVAŞI (1656)

(Onaltı yıldan beri Türkler ve Venedikliler Kandiye'ye (Girit) sahip olmak için savaş yapmaktadırlar. Mazarin tarafından girişilen aracılık teşebbüsleri başarısızlığa uğramıştır. Bu sebeptendir ki, Venedik donanması Boğazlar önünde görünür.

Thévenot İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında yapılan Çanakkale deniz savaşından bahsederken Türk denizciliğinin tasvirini de yapıyor. Bu kısımda, başşehir halkının bu yeni bozgun karşısındaki reaksiyonu, sonra da büyük şehrin hayatının diğer olayları yer almaktadır.)

Venedik ordusunun Çanakkale önüne geldiği haberi İstanbul'a eriştiğinde, onları karşılamak için Türkler hazırlıklarını süratlendirdiler.

Herşey hazır olunca Türk ordusu İstanbul limanından Haziranın onyedisine rastlayan Cumartesi günü sabahın onunda hareket etti. Bu sırada kaldığım evin balkonunda idim ve oradan bütün limanı görebiliyordum, çıkmak üzere olan bütün gemileri kolaylıkla sayabiliyordum.

Bundan altı ya da yedi gün sonra, Ramazanın ilk günü, müftü, sadriâzam ve bütün halk orduya yardım etmesi için Tanrıya dua ettiler... Fakat onların duaları bir netice vermedi, çünkü yirmidokuz Haziran akşamı Perşembe günü, İstanbul'a iki ordunun yirmialtı Haziran'da savaşa giriştiği ve Türk ordusunun mağlup olduğu haberi geldi, birkaç gün sonra, bu savaşta bulunmuş ve oradan kaçmış olan bir yeniçeri, bana savaşın bütün teferruatını anlattı.

(Deniz savaşından bahseden bu kısım savaşla ilgili haberler üzerine İstanbul'da hüküm süren havayı belirtmesi bakımından çok enteresandır. Gene enteresan olan başka bir husus da, Thévenot'nun Türklerden yana her zaman memnuniyetle ortaya koyduğu sempatiden, bu kriz anında vazgeçmesi ve Türklerin yabancılara karşı olan reaksiyonlarından korunmak ve hristiyan donanmasını zaferinin sevincini paylaşmak için, şehrin Frenk toplumu ile yek vücut olmasıdır.)

Bu bozgun o kadar büyük oldu ki, bütün Türkler buna çok üzüldüler ve Venediklilerin hâkimiyeti altına gireceklerini zannederek korkuya kapıldılar. Hükümdar bu bozguna kalpten üzüldü, bir gün boyunca hiç yemek yemedi, hiçbir teselli ona tesir etmedi, çok ağladı ve gelen hiçbir haberi dinlemedi; Berberi, Türk Ordusunun bozguna uğradığı haberini ona söylediği zaman onu derhal öldürttü. Bu mağlubiyet haberinin doğru olduğunu kesinlikle öğrenince bütün adalara ve Venedikli-

lerin çıkartma yapabileceğinden korktuğu yerlere acele olarak asker gönderilmesini emretti. Çünkü o, Venediklilerin İstanbul'a gelmelerinden kaygılanıyordu. Surların üzerindeki evleri yıktırttı, zira bu evler şehrin yanmasını kolaylaştırıyorlar ve müdafaaya mani oluyorlardı. Venedikliler göründükleri zaman, Türklerin İstanbul'u terkedeceklerini tahmin ediyorum; hükümdarın derhal Asya'ya geçeceği kesindir ve onlar arasında, İstanbul'dan Üsküdar'a geçmek için bir kayıkta yer bulabilmek amacıyla bir sekin verilebileceği zamanının geleceğini bir şeyi veya imanın haber verdiği söylentileri dolaşıyordu. Bu bozgun birçok Türk tarafından önceden tahmin ediliyordu.

Altı Ağustos Pazar günü akşamı, hiçbir hareket olmadığı sırada, ordudan arta kalanların bir kısmı olan yedi Türk kadırgası ve bir mavna sessizce, bayraksız, direksiz fakat sadece trinketa ile İstanbul limanına girdiler. Biz diğer Frenkler bundan gizlice seviniyorduk, fakat bu sevincimizi açığa vurmaktan uzaktık. Hristiyanlar için bu kadar üstünlük sağlayan bir başarı karşısında Türklerin acılarını anlayışla karşılamak icap ediyordu.

Kaybedilmiş olan bu savaştan itibaren, Türkler hristiyanlara karşı büyük bir kin ve hırs duyuyorlardı, bir Frenki gördükleri zaman bunu muhakkak hatırlıyorlardı; hatta Galata'da frenk tüccarların geçtiğini görenler yüksek sesle "Bayram olunca bu şapkalara olacakları göreceğiz" diye söylenirlerdi. Bu sözleri işiteuler birbirlerine, bayram günü bütün Frenklerin bir katliama maruz kalacaklarından endişe ederek, duyduklarını birbirlerine söylüyorlardı. Hatta bir gece bir sürü yeniçerinin Galata'da kayığa bindikleri öğrenildi; bu bizi şüpheye düşürüyordu, zira bilhassa sarhoş oldukları zaman kabalıkları ile korku verici olurlardı. Limanda olan İngiliz gemileri elçilerinin emri ile geceleyin denize açılıyor ve burada emniyet içinde kalıyorlardı. Nihayet yir-

midört Temmuza rastlayan bayram geçince kendimizi yeniden biraz emniyette hissettik.

Fakat yirmisekiz Temmuz Cuma günü akşam saat onda Fransız elçisine ilk korkumuzu bildiren bir mektup geldi. Bu mektup hükümdarın sarayının yakınındaki bir başka sarayda yaşayan içoğlan tarafından Türkçe yazılmıştı. Birinci tercümanın gelmesi için haber gönderdi ve ona bu mektubu okutturdu; bu mektupta Türklerin bayramda bütün Frenklere karşı harekete geçmedikleri, fakat kısa zaman sonra bunu yapacakları belirtiliyordu. Elçi bu mektubu içoğlanların ağasına gönderdi, o da bahsedilen mektubu gördükten sonra, bunu niçin yazdığını söylemeyen gence ikiyüz sopa vurdurdu; öyle ki, çığlıklar elçinin evinden duyuluyordu.

XLI
1655 YILINDA İSTANBUL'DA
ORTAYA ÇIKAN AYAKLANMA

YENİÇERİLERİN SEBEP OLDUĞU
KARIŞIKLIKLAR

Türklerin ordusundan kâfi derecede bahsettiğimi zannediyorum; burada yeniçerilerin ayaklanması hakkında birşeyler söyleyeceğim. Yeniçeriler hükümdara itaat ettikleri zaman o, Dünyanın en kudretli hükümdarlarından biri haline gelir. Aynı kişiler ona duydukları bağlılığı kaybedince hükümdarın kudreti zayıflar. Bu tip davranışlar oldukça sık olur ve onların harekete geçmesi bir insan kalabalığından çok, hızla büyüyen bir sele benzer; onlar karşlarına çıkan herşeyi, hiçbir üstünlük tanımadan tahrip ederler, gizledikleri bütün ihtiraslarını açığa vururlar.

Onlar birçok hükümdarı ve diğerleri arasında, kendi-

lerinden şüphe ettiği için Sultan Osman'ı böylece boğmuşlardır; çünkü bu hükümdar onların güçlü olmasıyla kendi kudretinin zayıflayacağını biliyor, onların karşısında zayıf olduğuna, onları ortadan kaldırmazsa hiçbir netice elde edemeyeceğine inanıyordu. Fakat onların farkedemeyeceği kadar gizli olan bu tasarısını gerçekleştiremedi; bunun içindir ki, zorla sarayına girdiler, onu küçük düşürücü bir şekilde Yedikule'ye götürdüler. Yolda ona binbir hakaretle pek çok kötü şeyler yaptılar; Yedikule'ye gelince onu boğdular ve yerine amcası Mustafa'yı geçirdiler.

Onlar kısa zaman sonra Osman'ın kardeşi, başta bulunan hükümdarın babası Sultan İbrahim'i öldürttüler; onu saraydan alarak boğdukları Yedikule'ye götürdüler ve yerine hâlen hükümdar olan onun oğlu Sultan Mehmed'i tahta geçirdiler.

Neye teşebbüs ederlerse etsinler, onlar hükümdarlarının kanına saygı duyarlardı ve imparatorluğunu yok etmediği düşünmedikleri ilk hükümdar Osman'ın ailesine büyük bir saygı duyarlardı.

1655 İSYANLARI

İstanbul'da bulunduğum sırada Yeniçeriler, hükümdarı korkutan bir isyan çıkardılar. Hadiseler şu şekilde oldu. 28 Şubat 1655 Pazartesi günü, hükümdar kendilerine Kandiye'de iken hiçbir yardım gönderilmediği için şikâyetle bulunan Ömer Paşa ve diğer subayların şikâyetlerini dinledikten sonra, müftüyü, sadrîâzamı, kadîleşkerleri, yeniçeri ağasını, altı bölük ve ağaları ya da süvari kumandanlarını çağırdı, hepsi huzuruna çıkınca sadrazama Kandiye şehrinin fethedilmesini istediğini söyledi. Sadrîâzam ona şu cevabı verdi: "Hükümdarım iradeniz yerine getirilecek". Hükümdar ondan mührü istedi ve hemen aldı, çünkü sadrîâzam onu dai-

ma üzerinde taşıyordu. Sarayın muhafız kumandanı durumundaki kapıcılar kethüdasını çağırttı; mührü ona vererek Kandiye'deki Türk ordusunun kumandanı Hüseyin Paşa'ya götürmesini emretti, zira hükümdar bu görevle onu İstanbul'a çekmeği, sonra da onun başını uçurmayı düşünüyordu.

Bunun için aynı gün Sadrıâzam Süleyman Paşa görevinden azledildi ve Zurnazen Mustafa Paşa da Hüseyin Paşa gelinceye kadar sadrıâzam vekilliğine tayin edildi. Bu sırada Hüseyin Paşa sadrıâzam olma ümidi ile Girit'ten hareket etti ve kısa zaman sonra sarayına varır varmaz kapıcılar kethüdasına mektuplar gönderildi. Bu mektuplar ile ona önceden verilen emirlere göre hareket etmesi bildiriliyordu; fakat kapıcılar kethüdası bu emirleri hesaba katmaksızın, bunların hükümdarın emri olarak değil de ancak kallesçe davranışlar olmasından şüphe ederek kendi düşüncesine göre hareket etti.

Mart ayının ilk gününe rastlayan Salı günü, alması gereken ücret ve kumaşı kabul etmeksizin beş veya altı yıl orduda kaldıktan sonra ikiyüz yeniçeri ile Kandiye'den geldi. İstanbul'a gelince, onları kara ordusunun vekili olan Kâhya Bey'e gönderen Yeniçeri Ağasına şikâyetlerini bildirdiler. Onlar bahsedilen Kâhya Beyi bulmağa gittiler ve ona hizmet ettikleri zamanı bildirince hakları olan ücret ve kumaşı istediler; aralarında yarıdan fazlasının artık vazifesinden azledildiğini söyleyerek Kâhya Bey onlara şöyle dedi: "Reziller gidiniz, buradan çekilin, sizin hepinizi boğdurtacağım ve denize attıracağım; meyhanelerden çıkmıyorsunuz ve karşıma gelip bu çeşit şikâyetlerde balunuyorsunuz, siz de geceleri zavallıların kapılarını geceleyin kıran hırsızlarsınız, çekilin gidin, sizi pişman edeceğim."

Bu zavallılar bu nutuklardan şaşırarak ne yapacaklarını bilemediler ve Atmeydanı'na gittiler, orada çok sayıda cebeciler ve topçulara rastladılar, onlar da kendile-

rine verilen ücretten memnun değillerdi ve bunların sayıları da dörtyüz civarında idi. Fakat dört Mart Cuma günü öğleden sonra Atmeydanı'nda yeniçeriler, sipahiler, topçular ve cebeciler dahil beşbin kişi bulunuyordu. Orada kendilerine yapılan haksızlıktan intikam almağa yemin ettiler.

Beş Mart Cumartesi günü aynı yerde onbinden fazlası toplandı; onların arasında ücreti ancak altı akçe olan Celep Hasan Ağa adlı bir sipahi de vardı; akıllı bir adamdı, iyi konuşuyordu ve bir topluluğun başı olmakta çok hünerliydi, kısa zaman sonra Ehamlu Mehmed Ağa ve Enden--Zâde Mehmed Ağa adlı sipahiler gruba katıldıklarını açıkladılar ve Lepsi hükümdarı bir ayak divanı tertiplenmeğe mecbur etmeğe karar verdiler.

Kızlar ağası ve sarayın diğer hadım ağaları bu toplantıdan haberdar olarak, emirlerin başı olan nazin Eşref'i bu adamların niyetinin ne olduğunu öğrenmek için görevlendirdiler; bu adam gelerek onlarla konuştu; onlar da aükümdara sunulmak üzere isteklerini yazılı olarak ona verdiler, onların isteklerine göre hareket etmek üzere saraya dönen kızlar ağası, bunların hükümdarın kulağına gitmesini istemeyerek ona şöyle dedi: "Ne istiyorsun? Sen mazulsun" ve onu yakaladı ve sonra Nişancı Paşa'yı bu kişilerin niyetlerini açıklamaları için ricaya gönderdi. Onların çekilmeleri halinde, yeniçerilere ücretlerinin ve kumaşlarının ödeneceğini vaad etti. Fakat ona taş atmaları üzerine sesini zorlukla duyurabiliyordu ve hükümdar tarafından değil hadım ağaları tarafından gönderildiğini bildiklerini söyleyerek onu bir odaya kapatmak istediler. Bununla beraber Celep Hasan Ağa onun öldürülmesine mâni oldu. Âsiler onun yakalanmasından memnundular. Nişancı Paşa'nın yakalandığını öğrenen kızlar ağası, Tavukçu Mustafa Paşa'yı hükümdardan getirdiğini söylediği bir Aht--

şerif ile birlikte gönderdi, bu mektupta onlara hizmetinde bulundukları zaman yedikleri ekmek ve tuzun hakkı için Allah'a dua ettiğini ve çekilmeleri için yalvardığını bildiriyordu; onları memnun etmek için işlerini yeniçeri ağası ve Kâhya Bey gibi onlara zararı dokunan kimselere vermemiştir.

Asiler, hepsi bir ağızdan bunun yeterli olmadığını ayrıca onları öldürtmek istediklerini, bundan başka hükümdarın bir ayak divanı toplamasını istediklerini yoksa pişman olacağını, çünkü hükümdarın bütün parasını çalan hırsızların kimler olduğunu ve niçin ücretlerinde bu kadar çok sahte akçe bulunduğunu bildiklerini (onların ayaklanmalarının esas sebebi olan) bağırıyorlardı. Kısacası, mademki o hükümdarlarıdır, onu görmek ve isteklerini bizzat ona bildirmek istiyorlardı.

Aynı gün ikindiden sonra Atmeydanı'na gelmiş olan altı bölük ağası bu göreve yeniden geçmiş olan Kâhya Bey ile birlikte bütün çorbacılar, odabaşılar ve Ocak ağalarının da refakati ile buraya gelerek bütün topluluğun karşısında bir Kur'an, bir kılıç, ekmek, tuz getirttiler ve yeniçerinin bir tüyüne birşey olursa, hepsinin başlarının uçacağını ihtar ettiler, Yeniçeriler derhal sipahiler ile birlikte hareket edeceklerine yemin ettiler. Yemin tamamlanınca ve dua yapılıncı Koca Yusuf Paşa, Nişancı Paşa, Celep Hasan Ağa, Enden—Zâde Mehmed Ağa, Turnacıbaşı, altı bölük ağalar ve altı sipahi kâhyası ile birlikte yapacakları işleri çözümlemek ve teşebbüslerine son vermek üzere ertesi günü sabahına kadar bütün gece odalara çekildiler.

Altı Mart Pazar günü, şafakla beraber, kendilerine teslimini istedikleri altmış kadar kişinin listesini yaptılar; bana söylendiğine göre bu listeye hükümdarın annesi de dahil edilmişti; fakat para kuvveti ile listeden çıkarıldı. Görevi tamamladıktan sonra aynı şekilde, onların tatmin edici birşey vermediklerini ve başka

şekilde elde edemediklerine kuvvet yolu ile sahip olmanın icap ettiğini görerek et satılan bir meydan olan Etmeydanından Atmeydanı'na gitmek üzere yola çıktılar: sabahın saat onunda Atmeydanı'na geldiler ve ilkin üç defa "Allah" diye bağıldılar. Hükümdar bu gürültüyü duyunca çok şaşırdı ve yapılabilecek şeyleri bildiğinden, kızlar ağasını çağırttı, o da hükümdara kendisinin, annesinin ve en iyi hizmetkârlarının başlarının istendiğini söyledi. Hükümdar buna hayret etti ve derhal, kendisine ayaklanmış gibi görünen halkının niyetinin ne olduğunu bilmek için ve eğer kendisinden birşeyler istiyorlarsa Ayasofya'nın önündeki sarayın bir bölümü olan Alay Köşküne gelmelerini ve onları memnun edeceğini kendilerine bildirmesi için, bir Aht-ı Şerif gönderdi. Bu sırada Kara Abdullah at üzerinde onlara gitti ve şefleri olduğunu bildirerek tehditkâr bazı sözler söyledi, fakat hemen vurularak öldürüldü. Bundan sonra bütün topluluk "Allah" diye bağırarak, kalabalık halinde öğleden sonra köşkün altına gittiler. Burada bir cebeci kalabalıktan sıkışarak öldü ve yağma olur ümidi ile kalabalığa karışan bir yahudi bu kalabalıkta sıkıştı ve yahudi olduğu anlaşıldı ise de, müslüman olduğunu bildirerek hayatını güçlükle kurtardı.

HÜKÜMDAR İLE ÂSİLERİN GÖRÜŞMESİ

Bu köşkün önüne gelmelerinden önce Bostancıbaşı onlarla konuştu; fakat hepsi de hükümdarla konuşmak istediklerini söyleyince, hükümdar bir taht üzerinde oturmuş, hemen arkasındaki perdenin gerisinde annesi, yanında müftü, kadileşkerler ve yedi vezir, sol tarafında ise Kaymakam Zurnezen Mustafa Paşa ve önünde de Bostancıbaşı olduğu halde göründüler.

Hükümdar ile konuşmak üzere gelen sözcüler ilerle-

yince, hükümdar onlara niçin toplandıklarını, isteklerinin ne olduğunu sordu, onlar da kötülük istemediklerini, bilâkis saadeti için Allah'a dua ettiklerini, üç günden beri kendisinin değil, hadım ağalarının söz sahibi olduklarını, ülkenin her tarafının tahrip edildiğini, hiçbir yeniçeri ve sipahinin dışardan gelen hırsızlar sebebiyle evlerinde oturmağa cesaret edemediklerini kendisine bildirmek için toplandıklarını söylediler. Hükümdar bunları dinleyerek onlara şöyle dedi: "Biraz sabırlı olun ve istediğiniz şeyleri bana söyleyin."

Derhal isteklerini yazdıkları kâğıdı çıkardılar ve çok şaşırılmış ve ancak cevap verebilecek durumda olan hükümdara okumağa başladılar. Bu defa hükümdar böyle bir olayın eskiden yapıp yapılmadığını müftüye sormak gerekliliğini onlara bildirdi. Müftü, buna benzer bir hadisenin olmadığını ve şimdi de böyle bir harekete girişilmemesini söyledi. Bunu duyanlar bu müftünün hükümdarın değil hadım ağalarının müftüsü olduğunu ve başka bir müftü istediklerini hep bir ağızdan bağırdılar. Hükümdar onu derhal azlederek yerine Hocasâdeyi tayin etti.

Sonra onlara şöyle dedi: "Kullarım, istediğinizi söyleyiniz ve eğer benden başka şey de istiyorsanız size vereceğim, listenizi gene okuyunuz, isteklerinizi dinliyorum" Bunu da yaptıktan sonra, öncekinden daha da şaşırılmış olarak oturdu ve onlara şöyle dedi: "Sizin, hükümdarınız olan bana teşekkür ediniz, hiç acımadan gözdelelerinden birinin hayatını size verdiğim için bana teşekkür ediniz". Annesi ve Kaymakam onun hemen hemen ağlayarak söylediği bu sözleri ona telkin ediyorlardı.

BAZI İDAMLAR

Fakat bunun,onları sadece üstün duruma getirdiğini

görerek, ikindiden sonra bostancıbaşıya orada bulunanları boğdurmak için gitmesini emretti. Bostancıbaşı derhal emri yerine getirmek için gitti ve yarım saat sonra, köşkün penceresinden kızlar ağası, az sonra da kapı ağası boğulmuş olarak atıldılar. Asiler bundan sonra idamlara devam edilmediğini görerek hükümdara bağırdılar: "Hükümdarımız, diğerlerini de attırt." Bunun üzerine hükümdar tahtından kalkarak, orada sadece iki kişi bulunduğuna dair din, Kur'an ve Hz. Muhammed üzerine yemin etti. Asiler başlarını önlerine eğdiler, hükümdar onları başından savdı ve onlar hükümdara dua ettikten sonra beraberlerinde bu iki ceset olduğu halde oradan ayrıldılar, Atmeydanı'na kadar cesetleri ayaklarından tutarak sürüdüler ve burada camiin önündeki karaağaca onları ayaklarından astılar.

Bütün gece bostancıbaşı diğerlerini aradı ve yedi Mart Pazartesi günü sabahleyin önceden yaptıkları gibi Atmeydanı'na gelindi, orada bir rum vardı, eğer yağma varsa katılsın diye onlar arasına girmişti tanınmayacağını zannetti ise de Hristiyan olduğu kısa zamanda anlaşıldı ve derhal öldürüldü; oradan Atmeydanı'na gittiler, diğer istediklerinin hepsi de boğulmuş olarak buraya getirildiler. Diğerleri gibi asılmış olanların üçünün Hisul Ağa, İbrahim Ağa ve Has Odabaşı olduğu anlaşıldı. Bütün bunları başlatan Kâhya Bey de aynı gün boğuldu.

Martın sekizinci Salı günü Çavuşbaşı Mehmed getirildi.

Çarşamba günü, boğulduktan sonra boynuna kadar bir çuvala konulan ve diğerleri gibi asılan, Şaban Kalfanın hanımı Mülklü Kadın getirildi. Onun Valide Sultan'dan büyük bir servet edindiği söylenir. Aynı gün büyük maliyeci Habidci Oğlu da, Pazar günü hapsedildiği Yedikule'de öldürüldü.

On Mart Perşembe günü Siyavuş Paşa vezir oldu ve

derhal saraya götürüldü. Kendi evine yakın bir evde gizlenmiş olan Gümrükçü Hasan Ağaya güvendiği kölesi ihanet etti. Hükümdar onu kurtaramadı, bu ihanetin karşılığı olarak köleye hak ettiği ücreti vermedi. Gümrükçünün cesedi diğerleri ile birlikte Atmeydanı'na götürülmedi. O, Türk fakirlerine olduğu kadar hristiyan fakirlere de acır ve onlara yardım ederdi. Büyük masraflarla çeşmeler, yollar ve bunlara benzer diğer kamu menfaatine işler yaptırmıştır. Aslen Ermeni olup ihtida etmişti.

Onbir Mart Cuma günü Bilâl Ağa ve Şaban Kalfa boğuldu.

Oniki Mart Cumartesi günü öğleden sonra bütün bu cesetler toprağa verildi.

Yirmialtı Nisan Çarşamba günü Sadrıâzam Siyavuş Paşa ateşli bir hastalıktan öldü. Bana söylendiğine göre, sıhhati iyi iken, birkaç kişi onun elli günden fazla yaşamayacağını söylemişti ve gerçekten de vezirliğinin kırksekizinci gününde öldü, fakat ben bunun zehirlenme olduğunu zannediyorum, çünkü, bana ölümdünden sonra tamamen mavi renk aldığı söylendi. Beş yıl önce bir kere daha vezirlik yapmıştı ve bu sırada iki ay içerisinde hükümdarın büyük annesini ve pek çok yüksek şahsiyeti öldürtmüştü, bundan sonra da azledildi.

AYAKLANMANIN SONU

Sekiz Mayıs Pazartesi günü hükümdardan, Anadolu' da isyan çıkaran ve Üsküdar'a kadar ilerleyen Seydi Ahmed Paşa'ya karşı tuğ (Sancak-ı Şerif) çıkarması istendi. Tuğ bir mızrağın ucuna tutturulmuş at kuyruğudur. Bu, son derece ihtiyaç duyulduğu zaman çıkartılır ve bu durumda bütün ordu sefere çıkar. Böylece, pek çok koyun kurban edildi, sonra dokuz Mayıs

Salı günü tuğ çıkarıldı ve Cebe Hâne yakınında, sarayın birinci avlusunda dikildi, fakat Divân'ı toplayan hü-

Salı günü tuğ çıkarıldı ve Cebe Hâne yakınında, sarayın birinci avlusunda dikildi, fakat Divân'ı toplayan hükümdara bazı kimseler tarafından orduyu iyi bir duruma getirmek için büyük para sarfetmeden Venediklilerin Çanakkale'ye geldikleri ve onlara karşı gönderilecek kimsenin bulunmadığı bir sırada Seydi Ahmed Paşa ile çarpışmağa gidilemeyeceği arzedilmiştir. Bunun içindir ki hükümdâr çok kızdı, tuğ çıkarmayı kimin ileri sürdüğünü sorunca ve birinin bunun Celep Hasan Ağa olduğunu söyleyince onu derhal öldürttü ve daha önce hiç yapılmamış olduğu halde, tuğ utanç verici bir şekilde saklandı. Ertesi gece elli veya altmış kadar yeniçeri boğularak denize atıldı, onların denize atıldığı sırada atılan top seslerini biz duyduk. On Mayıs Çarşamba günü, hükümdarı odasının önünde Anadolu Beylerbeyi Rıdvan'ın başı kesildi.

Kendisinden bahsetmiş olduğumuz bu Celep Hasan Ağanın, çoğunu kısa zamanda her taraftan ve bilhassa her gün hükümdarın annesinden aldığı dörtyüzbin eküden fazla armağan toplayarak edindiği iyi bir serveti vardı. Bu ayaklanmayı müteakip birçok paşanın büyük bir itaatle sarayında onun çevresini aldığı görülür, fakat o bu büyük fırsatı değerlendirmesini bilmedi.

Bu hâdiseyi geniş bir şekilde anlatmak istedim, maiyetimde olan bir Fransız dönmesi her gün cereyan eden olayları, askeri birlikler ayaklandığı zaman hükümdarın hemen hemen hiçbir şey yapmadığını göstermek için bana anlatmağa geliyordu.

XLII

HÜKÜMDARIN TEBASI HİRİSTİYANLAR VE YAHUDİLER

DİNİ AZINLIKLARIN ELBİSELERİ

Hükümdarın müslüman olmayan tebası hristiyan ve yahudilerdir. Hristiyanların en büyük grubu ne başlarında ne de ellerinde kullanmağa cesaret edemedikleri bazı renkler hariç, Türklerle aynı tip elbiseleri giyen Rumlardır, yalnız onlar değil, fakat aynı zamanda genellikle bütün Türk olmayanlar da, ister hristiyan ister yahudi, ister hükümdarın tebası olsun ya da olmasınlar ne başlarına giydikleri serpuşlarda ne de elbiselerinde yeşil kullanmağa cesaret edemezler ve eğer çok az da olsa bir parça yeşil renk kullanan bazı hristiyan ya da

Yahudiler bulunursa, müslümanlar için yeşil kutsal olduğundan onlara sopa atılır ve para cezası verilir.

Hristiyanlar beyaz bir sarık takmağa da cesaret edemezlerdi ve eğer bunu yapan bir hristiyan yakalanırsa, hükümdarın tebas olup olmamasına bakılmaksızın ona ölüm cezası verilir; bu cezadan ancak müslüman olmakla kurtulurdu.

Fakat onlar yeşilin dışında diğer bütün renkleri kullanabilirler; kırmızı veya sarı kullanmaları da onlar için tehlikelidir, çünkü askerler bu renklere düşkündürler.

Hükümdarın tebası olan hristiyanlar sarı pabuçlar giymeğe de cesaret edemezlerdi.

Sopa atılma korkusu vardı, fakat sadece kırmızı giyerlerdi. Yabancılar ise aynı rengi giyebilirlerdi.

Rum papaz ve rahipleri daima siyah renkte elbise giyerlerdi, siyah bir başlıkları vardır, bunun çevresinde ise beyaz bezden bir şerit bulunur ve sırt üzerinde asılmış olan siyah bir kumaş parçası başlığı tutturulmuştur. Uzun saçları vardır..

R U M L A R I N M E Z H E B İ

Onların mezheplerini Roma kilisesinden ayıran başlıca nokta, onların Ruh'ul-Kudüs'ün Baba ile Oğuldan değil, yalnız Babadan geldiğini kabul etmeleridir. Onlar kilisenin başı olarak papayı tanımazlar; onların kiliselerinin başı olarak eşit hak ve selahiyetlere sahip olan dört patrikleri vardır.

Bunların birincisi İstanbul, ikincisi Antakya, üçüncüsü İskenderiye ve dördüncüsü de Kudüs patriğidir.

Bu dördü de hükümdar veya hiç değilse onun maiyeti tarafından resmen kabul edilmişlerdir.

İstanbul patriği sadrıâzam, diğerleri ise o bölgenin

paşaları tarafından tanınmıyor; onların patrikliğe geldikleri gün bir kaftan verilerek bu vazifeleri resmen tanınırdı.

Onlar pürgatuarı (1) kabul etmezler, fakat bununla beraber Kıyamet gününde olmasını istedikleri üçüncü bir yer kabul ederler ve azizlerin şimdi Cennette olduklarına inanmasalar da Kıyamet gününde Cennete gireceklerini söylerler ve onlara Tanrı katında kendilerine şefaet etmeleri için dua ederler.

Ayinde, bizim her zaman yediğimiz ekmeği şarapla kutsallaştırırlar, rahipler ile diğerleri ve erkekler kadar kadın ve çocuklar, her iki cins de birarada şaraplı ekmeği yerler.

Onların dört büyük perhizleri vardır.

Birincisine Paskalyadan altı hafta önce başlarlar ve Paskalyaya kadar devam ederler.

İkincisi onbeş gün, Saint—Pierre ve Saint Paul bayramından önce başlar ve bu bayrama kadar sürer.

Üçüncüsü 1 Ağustos'la başlar ve 15 gün devam eder.

Dördüncüsü Avent'in ilk pazarından başlar Noel'e kadar devam eder. Bütün perhizler onların eski takvimine göre düzenlenir. Bu son üç perhiz boyunca onlar balık ve zeytinyağı yerler, fakat büyük perhiz esnasında ne balık ne de zeytinyağı veya kanı olan başka herhangi birşey yemezler, fakat sadece sebzeler, kabuklu deniz hayvanları ve ceppia adını verdikleri, kanı mürekkep gibi siyah olan balığı yerler. Babequius'un, rumların hiçbir zaman istiridye yemediğini söylemesi gerçeğe uygun değildir, çünkü onlar perhizde hemen he-

— — — — —

(1)Hristiyanlıkta günahlarından arınmak için ruhların kaldığı yer.

men başka hiçbir şey yemezler, diğer zamanlarda ise çok balık yiyen kişilerdir. Ermenilerin perhizi rumlarınkinden çok daha serttir; çünkü onlar perhizleri sırasında kesinlikle hiçbir balık türünü ne kabukluları, ne de istiridyeyi yemezler, şarap içmezler, sadece ekmek, su, sebzeler ile yaşarlar.

Rumlara dönecek olursak, onların kiliseleri bizimkiler gibidir, ancak Maître Autel kısmı kilisenin diğer kısmından tahta bir perde ile ayrılmıştır. Burada üç kapı vardır ve bu bir Sancta sanctorum durumundadır: Onların kabartma şeklinde olmayan aziz resimleri vardır. Rumlar kilisede Hz. İsa dahi ayağa kalksa diz çökmezler, fakat hepsi birer anıl üzerine dayanırlar ve bu sebeple rum kiliselerinde her zaman erzak vardır.

Rumlarda eğer bir kişi otuz yaşını doldurmamışsa rahip olamaz, rahipleri hayatlarında ancak bir defa ve bir bakire ile evlenebilirler, rahip oldukları müddetçe hanımlarından ayrılmazlar ve hanımları ölünce bir başkasını alamazlar. Keşişler asla evlenmezler ve asla et yemezler.

Esası bizimki ile aynı olan âyinleri burada izah etmek pek hoşuma gitmemektedir, ben artık papazlarının giydiği eloiselerden, Teslis'i ifade eden üç kollu şamdanlarından ve Hz. İsa'nın ilâhi ve beşerî tabiatını ifade eden ikili şamdanlarından bahsetmeyeceğim, herkes onların istavroz çıkardıklarını bilir ve bunu bizimkinin aksine sağdan sola yaparlar.

Onların evlenmeleri hakkında da birşeyler söyleyelim.

Kızlar evlenmeden önce gösterilmezler, sonra da uzun zaman saklı tutulurlar, akrabalarını görmeğe izin verilmez, görülme korkusu ile kiliseye gitmezler, ben Rodos'ta henüz evlenmemiş iki kız kardeşi olan bir kızın evlendiğini gördüm, onlar ne merasime ne de düğün şenliklerine görülme korkusu ile gelmediler. Rumlar ev-

lendiği zaman, tıpkı bizimki gibi bir rahibin huzuruna çıkarlar ve aynı yüzüğü takarlar, fakat bundan başka bizde hiç olmayan bazı şeyler de vardır; çünkü onlar bir vaftiz babası ve bir vaftiz annesi edinirler ve ona işlenmiş birkaç mendil hediye ederler, bir keresinde ben vaftiz babası seçildiğim zaman bana böyle bir mendil hediye edildi, vaftiz babası ve annesi papazın önünde zevc ve zevce ile birlikte bulunurlar ve papaz bazı duaları söylediği zaman vaftiz babası ve annesi, evlilerin başı üzerine birbirine geçmiş, altın yaldızlı gibi parlayan yapraklardan bir taç ve üstlerinde de bir örtü tutarlar; bahsedilen dualardan sonra, evli çift el—ele tutuşarak defalarca dönerler, bu sırada vaftiz babası ve annesi onları arkalarından tutar, sonra bir bardak şarap verilir, damat bundan biraz içer, sonra gelin onu takip eder, sonra damat ikinci bir defa daha içer ve gelin de bunu aynen yapar, sonra da ondan kalanını rahibe verirler, o da bunu neşe ile içer, daha sonra da "kocasını karısının bakireliğini de böyle kırabilsin" diyerek bardak kırılır; evlenme merasiminin kalan kısmı katoliklerde olduğu gibi yapılır.

TÜRK İMPARATORLUĞUNDAKİ RUMLARIN ÂDETLERİ

Onların âdet ve yaşama tarzları hemen hemen Türklerinki gibidir, fakat onlar daha aşağılıktır. Rumlar, cimri, kalleş ve hain, homoseksüel ve sonuna kadar öç güdücü, en azından boş inançları olan kişilerdir; Türkler de onları bu şekilde tahkir ederler; müslüman olan bir Rumu bir Türkle aynı seviyede görmezler. Onlar katolıklere Türklerden daha çok düşmandırlar.

Kadınları güzeldir, fakat biraz şişman ve gösterişlidirler.

Türkiye'deki Yahudiler, Türkler gibi giyinirler, ancak yeşil ve beyaz elbise giymeğe ve beyaz sarık takmağa cesaret edemezler; onlar mor renkli elbiseler giyerler, fakat mecbur oldukları için aynen bir şapka gibi yapılmış ve aynı yükseklikte olan mor bir başlık taşırlar ve sarık bağlama durumunda olanlar bunu şapkalarının alt kısmına çepeçevre sararlar. Onlar ayrıca mor renkli ceketler ve pabuçlar giymek zorundadırlar.

Tevrat ve Talmud'da uzun uzadıya bahsedilen dinleri hakkında hiçbir şey söylemeyeceğim. Âdetleri ise her yerde olduğu gibidir yani İtalya'da olduğu kadar Türkiye'de de kalleştirler ve bütün düşüncelerini birkaç hristiyan ya da birkaç Türk'ü aldatmak için kanunî olmayan yoldan faiz alma veya kalleşlik yapmanın yollarını bulmak için kullanırlar. Onlar her yerde herkesçe hor görülür ve kendilerine kötü davranılır.

Türk İmparatorluğunun her yerinde, hükümdara bağlı olan bütün hristiyan ve yahudi tebası her yıl, insan başına dörtbuçuk kuruşluk bir vergi olan haraç öderler; dokuz yaşından itibaren bu vergiyi ödemek zorundadırlar; fakat hristiyan rahip ve din adamları ve yahudi hahamları bu vergiden muaftırlar; bu vergiyi kadınlar da ödemezler. Haraç, hükümdar için büyük bir gelirdir ve sık sık yerini değiştiren bir gayrimüslim bundan muaf tutulamaz, çünkü onlar seyahat ettikleri zaman vardıkları her yerde kendilerine haraç sorulur. Eğer onlar bunu bu yıl için ödemişlerse makbuzu gösterirler ve başka yerlere gitme müsaadesi alabilirler. Bu vergiyi ödeyen hükümdarın tebası yahudilere karşılık başka bir ülkeden gelen yahudiler bundan muaftırlar ve bunu ödemek zorunda olmadıklarını göstermek için başlarında bir şapka taşırlar ve başka bir ülkenin vatan-daşı olduklarını belirten konsolostan aldıkları bir vesi-

kaya sahiptirler.

XLIII HİNT ELÇİSİNİN İSTANBUL'A GELİŞİ VE KABUL EDİLİŞİ

Mayıs ayında İstanbul'a bir Hind (1) elçisi geldi, memleketinden çıkalı yirmiiki ay olmuştu ve Kızıl Deniz yoluyla gelmişti; müsait olmayan rüzgârlar sebebiyle çok gecikmişti, ayrıca üç ya da dört ay Mekke'de ve diğer başka yerlerde kalmıştı; bir kısmı oralarda hastalandıklarından İstanbul'a seksen kişi getiremedi ve bunların çoğu sadece mahrem yerlerini örten kumaş parçaları dışında çıplaktı. İstanbul'a girişlerinde büyük bir merasim yapılmadı. Hükümdar onbeş Mayıs Pazartesi günü, limanın üzerindeki deniz köşkünde özel ve gizli olarak onu kabul etti.

Bu kabul töreninde hükümdara çok kıymetli hediyeler sunulduğu bana söylendi; bunlar arasında tamamen elmasla kaplı bir kemer, aynı şekilde bir tesbih ve değerinin beşyüz kese yahut ikiyüzellibin kuruş olduğu, sap kısmında sekiz Venedik altını ağırlığında bir elmasın bulunduğu bir hançer de bulunmaktadır; bu hediyeler arasında ancak hükümdar tarafından açılabilir ve içinde elmasların saklı olduğu bir kutuyu da sayabiliriz, fakat bu kesin değildir. Her ne olursa olsun bu hediyein değeri bir milyon kuruş olarak tahmin edilebilir; hükümdar da ona bir kürk verdirtti.

MERASİME KATILMANIN GÜÇLÜĞÜ

Onaltı Mayıs Salı günü ona bir resmi kabul verilmesi kararlaştırıldı. Onun saraya girişini ve hediyesini görmeyi arzu ediyordum, fakat bana, oraya giremeyeceğim söylendi, çünkü ancak Frenk elçilerinin kabulünde

(1) *Hindistan Timurlu hükümdarı Şah Cihan'ın Kaim Bey adlı elçisidir.*

Frenkler içeri alınıyor ve diğer elçiler kabul edildiğinde ise giremiyorlardı. Bununla beraber denemek istedim ve bunun için sabah erkenden bir yeniçeri ve bir sipahi ile birlikte saraya gittim. Uzun yıllardan beri Polonya sarayında oturmuş ve Polonya kralı tarafından geçici elçi olarak İstanbul'a gönderilmiş olan M. Mesguin adlı bir Fransızla beraberdim; sarayın kapısına yaklaşınca, kapının, ister Türk ister hristiyan olsun içeri girmek isteyenlerin eline sopa ile vuran kapıcılar tarafından iyice korunduğunu gördük.

Orada bir müddet kaldıktan sonra, yeniçerimiz dönmek zorunda olduğumuzu söyledi, sipahim giremeyeceğimizin kesin olduğunu ilave etti. Bununla beraber kapıcılardan biri ile Türkçe konuşan bu kibar Fransız kaba davranılmadı, sadece ona bizim giremeyeceğimiz söylendi; bu da bizi girebileceğimiz hakkında ümitlendirdi; iki kelimeyi güçlkle biraraya getiren ben, bu kapıcı ile Türkçe konuşmağa başladım, ona yabancı olduğumu, bu merasimi görmeği çok arzu ettiğimi söyledim. O ise her defasında bana asla giremeyeceğimi söylüyor ve bazen benim varlığımdan tedirgin olarak biraz hidletleniyordu. Fakat bana sopa atmağa kalkmadığından vazgeçmiyordum. Kızdığı zaman benimle konuşmuyor, ben de fakirlerin sadaka istedikleri zaman yaptıkları tarzda davranıyordum. Nihayet bana, elçinin gelmesini beklemem gerektiğini ve ancak onunla girebileceğimi söylediği zaman ona bir hristiyan ve Fransız olarak kalabalık tarafından kötü muameleye maruz kalacağımдан korktuğumu bildirdim.

Nihayet benimle konuşan Türkün kafasını, şu kelimelerle şişirdim: "Tanrı aşkına, Allah'ı seversen bizi bırak!" O da arkadaşlarından birisini pek yakında olan kumandanlarına, bizim içeriye bırakılmamız için izin istemek üzere gönderdi. Kumandan bunu kabul etti. Bizim yanımızda olmayan sipahi giremedi. Birinci avluya

girdiğimiz zaman oldukça sevinçliydik, fakat fena davranılması ve kendimize fazla güvenimizden dolayı cezalandırılmamız korkusuyla, ikinci avlunun kapısına gelmeğe cesaret edemedik, bu sebeple Hint hükümdarının elçisini beklemeyi tercih ettik ve onun adamları ile birlikte girdik.

ELÇİNİN ALAYI

Çavuşlar sabahleyin elçiye saraya giderken refakat etmek üzere kaldığı eve gitmişlerdi. Kısa zaman bekledik, ilk olarak atlı kırk ya da elli çavuş görüldü. Sonra bahsedilen elçinin hizmetkârlarından bazıları da atlı olarak geliyorlardı. Diğer hizmetkârlar, onyedi katır ile birlikte dört güzel at getiriyorlardı. Çünkü hiçbir elçi saraya hediyesiz gitmezdi. Bütün bunlardan sonra elçi gösterişli, fakat oldukça sâde bir şekilde giyinmiş olarak, solundaki çavuşbaşı ile birlikte geliyordu. İkinci avlunun kapısında attan indiler ve hepsiyle birlikte ben de bu avluya girdim.

İkinci avluda sağ tarafta bulunan üç bin yeniçeri öyle sıralanmışlar ve öyle bir sessizlik içerisindeydiler ki, adeta heykelden farkları yoktu. Hediyelerin yüklü olduğu katırlar sol tarafa götürüldü ve orada yükleri indirildi. Bu sırada, elçi yemek yenecek olan divan salonuna götürüldü. Hükümdarın kabulünden önce elçilere yemek vermek âdeti olduğu için orada vezirlerle birlikte yemek yenildi. Bu sırada getirilen hediyeler, hükümdarın önünden geçirildi. Hükümdar bunları görmekten memnundu. Elçinin hizmetkârlarına da yemek verildi, bunlar hediyelerin yanında avluda bulunuyorlardı, hediyeler Divanın yirmi—otuz adım ötesine serilen örtü altına kapıcılar tarafından kondu. Kapıcıların her birine hediyeleri iyi taşımaları ve herkese göstermeleri için para veriliyordu.

Orada ikiyüzaltmış paket içinde ambalajlanmış ikibinikiyüz parçalık bu hediyeleri taşıyan ikiyüzyetmişdört kapıcı vardı. İlk olarak peşlerinde çektikleri dört at ile geçtiler, sonra kapıcılar pek çok sarık, her çeşit Kumaş, altın, gümüş ile işlenmiş ipekten ve yüzlerce ekü değerinde işçiliğe sahip mendiller getirdiler; her biri beşbin kuruş olan ipekten dört halı ve dört kapıcının taşıdığı dört tane koyu kırmızı kadife çantadaki diğer eşyalar bunları takip etti; her çantada bir kantar ağırlığında sarı sabır vardı, sonra iki kapıcı tarafından taşınan iki küçük sandık ak amber; her sandıkta yarım kantar ak amber vardı. Bütün bunlar bazen on ya da oniki kapıcı tarafından taşınarak hemen götürülüyordu; bu bazen yarım çeyrek saat sürüyordu.

GEÇİT TÖRENİ

Bu arada elçi, İstanbul'da bulunan orduyu göstermek için birkaç gün bekletildi ve bu beklemenin masrafı karşılandı. Orduya ödenecek 1400 kese vardı. Bunun yediyüzelli kesesi yeniçerilere aitti. Çorbacının

çağırıldığı zaman Divanın kapısının önüne gelişi, orada dağıtımın yapılması, onun bölüğünün bütün askerlerini çağırması, onların da çorbacıdan sonra para keselerini almağa koşarak gelmeleri ve aynı şekilde koşarak dönmeleri, yerlerine güçlkle gitmeleri, bir an içerisinde sıraya girerek kımıldamadan durmaları görülmeğe değer güzel bir hareketti; sonra ikinci bölük bunu takip ediyordu ve böylece sona kadar gidiyordu. Oradaki otuz kese çavuşlar için, sekseni sipahiler, ellisi silâhtarlar, kalanı da cebeciler, topçular, bostancılar ve diğer benzerleri içindi.

Hükümdara getirilen hediyelerin değeri altı milyon kuruş olarak tahmin edildi, fakat nihayet Bedesten'deki tüccarlar onun üç milyon kuruş değerinde olduğun-

da birleştiler. Bu rakam Hint hükümdarının zenginliklerini bilenler için hiç de şaşırtıcı değildir. Elçi yemek yedikten sonra, kabul için götürüldü, orada az kaldıktan sonra omuzlarında altın brokar bir ceketle çıktı ve otuz kadar adamının her birinin de aynı şekilde bir kafa-tanı ya da  eketi vardı; çünkü elçilerin kabule kendileri ile birlikte istedikleri gözde kişileri götürmeleri âdeti vardı ve onların da her biri, hükümdarın önüne çıkma-dan önce, el ininki gibi brokar bir ceket giyerlerdi.

Biz, pek düzenli olmayan, fakat oldukça güzel olan elçinin maiyet alayını ve iyi, zengin giyimli vezirleri ve Divanın diğer bütün üyelerini görmek için birinci avlu-ya tekrar çıktık.

Birkaç gün sonra, kaymakam bu elçiye yemek verdi ve yemekten sonra İranlılar ve Hintliler için alıřıl原因e- miş bir eğlence olan ve onlarsız bir eğlence yapıla-mayan  ingeneleri getirtti. kiy zotuz t lban,bin akçe verdirtti, bunların değeri ikibinaltıy z kuruş civarında- dır. Sonra bütün vezirler tarafından Üsküdar'da dostça karşılandı, orada her biri sıra ile onu çok sayıda müzik aleti  alanların bulunduğu yelkenliye çıkardılar; ve o da hükümdardan pek çok hediyeler aldı ve bunlar ara- sında en güzel atlar vardı.

Bana söylendiğine göre, elçinin üzerinde durduğu konu İran şahının büyük düşmanı olan Hint hüküm- darının İran'a savaş ilân ettiği zaman Osmanlı hüküm- darının da İran şahına karşı savaşa girmesini sağlamak idi.

XLIV HÜKÜMDARIN MERASİME  IKIşI

Hükümdar ihtişamını Hint elçisine göstermek iste- diğinden şehre merasimle gitmeğe karar verdi. Ben onu birçok defalar ve bunlar arasında, Hz. Muhammed'in

doğumunun kutlandığı gecenin ertesi günü yirmi süvari ile birlikte Yeni Camiye giderken gördüm. Ten rengi satenden bir doliman ve hemen hemen aynı renkte bir kaftan giymişti, sarığında biri yukarıya diğeri aşağıya doğru, elmaslarla süslü iki tane tuğu vardı; onun önünde ve arkasında zengince giyimli hadım ağaları ve biri solda, diğeri sağda yaya yürüyen mirahurlar; sonra biraz arkada, biri sağ diğeri solda hükümdarın kılıç, yay ve sadağını taşıyan sarıklı iki genç vardı. Bunların arkasında kızlar ağası ve kapı ağası bulunuyordu ve nihayet biri su ile diğeri ise şerbetle dolu gümüş bir kap taşıyan iki kişi ve arkada da diğer athlar ve onları peykler ve yaya bostancılar takip ediyordu. Yeniçeriler yol boyunca dizilmişlerdi.

Hükümdar camide namazını kıldıktan sonra kaftanını değiştirdi ve samur kürkünü giydi; sonra sırtında altın işlemeli örtüsü olan, kıymetli taşlarla süslü eğer takımlı güzel bir ata bindi ve zengin elbiseli yüz süvarinin, ayrıca birçok hadım ağasının ve onunla giden askerlerin refakatinde saraya döndü.

Ben onu böyle merasimlerde pek çok defa gördüm. Saraydan çıktığı zaman ona ancak saraya mensup kişiler eşlik ediyordu: Hint elçisi için yapılan merasim gibi benzer durumlarda da muhteşem törenler düzenleniyordu. Önce hükümdarın geçeceği saraydan Sultan Mehmed (Fatih) camiine kadar giden yol, kum ile kaplanıyordu. Hükümdarın merasimle saraydan bir yere giderken herkes evinin önündeki yolu kumla örterdi ve böylece sokağın ortasında üç veya dört ayak genişliğinde, oldukça kalın kumdan bir yol meydana geliyordu, bunun üzerinde de hükümdar bütün maiyeti ile geçerdii. Yeniçeriler sokağın her iki tarafında, süvari alayının geçeceği yol boyunca bir çit gibi sıralanıyorlardı.

Büyük subaşı, yanında bu işlerle görevli bir zât ve bir miktar yeniçeri olduğu halde merasimi başlattı. Bu ilk birliğin arkasından hükümdarın av köpeklerinin ba-

kıcıları ve merasim elbiselerini giymiş asayiş kuvvetleri geliyor; onları da başlarında alt kısmında tüyleri ile gümüş yaldızlı başlık giyinmiş olan çorbacıları ile birlikte yeniçeriler takip ediyordu; arkada yeniçeri ağası, önünde otuziki çorbacı ile yürüyordu. Yeniçerilerden sonra altı kumandanları ile birlikte sipahiler, sonra da elliden fazla, merasim kıyafetli, yanlarında kılıcı bulunan ve sağ elinde topuzları bulunan muhafız çavuşları geliyordu; sonra da gene at üzerinde, iyi bir düzen içerisinde müteferrikalar.

Bunlardan sonra, hükümdar, saray dışında yemek yediği zaman onun yemek takımlarını taşıyan atlı askerler geliyordu onları atlı hadım ağaları ve dilsizler takip ediyordu. Sonra vezirler, sadrîâzam olmadığı zaman onun vekili (Kaymakam); sonra başlarında hemen hemen Yahudilerinki ile aynı şekilde yapılmış, fakat gümüş yaldızlı merasim başlıkları ile yaya olan hükümdarın peykleri veya hizmetkârları; onların arkasında merasim kıyafetiyle kumandanları bulunuyordu, onu da, at üzerinde ve içinde hükümdarın giyeceği elbiselerin bulunduğu sandığı taşıyan kişi takip ediyordu.

Bütün bu merasime katılanlardan sonra, iyi koşumlu, her tarafı kıymetli taşlarla süslü, üzengilerinin bir kısmı gümüşten, bir kısmı da altından, eğrinin ön tarafı gümüş yaldızlı iri bir kütle halinde olan, diğer tarafta ise kolun yarısından daha uzun ve oldukça geniş, tamamen kıymetli taşlarla süslü bir bıçak bulunan, onbir at geliyordu. Bu atlar, merasim kıyafetli sipahiler tarafından elle çekilerek götürülüyordu.

Bu atlardan sonra, sayıları beşyüzden fazla, dolimanları kemer üzerinde kalkık, kolları geriye sarkmış, başlarında çorbacılarıinki gibi tüylü başlığı olan ellerinde yay, sırtta oklarla dolu bir sadak taşıyan yaya solaklar geliyordu. Bu solakların ortasında sayısız kıymetli taşlarla süslenmiş bir at üzerinde hükümdar bulunuyordu;

koyu kırmızı kadife bir kaftan giymiş ve başlığında iki parmaktan daha uzun, iri taşlarla süslü, biri sağda ve diğerinin ise ucu aşağıya doğru eğilmiş iki tane siyah tuğ; atın sağında ve solunda yaya iki kişi bulunuyordu. Halkı daima elini göğsüne koyarak bir taraftan diğer tarafa doğru eğilerek selâmlıyordu ve halk da buna karşılık olarak ona alçak sesle ve saygılı bir şekilde binlerce iyi temennilerde bulunuyordu. Hükümdardan sonra atlı olarak, hükümdarın kılıcını, yayını ve sadağını taşıyan ve solunda elinde hükümdarın tülbanını taşıyan silâhtar ağa geliyordu; sonra kızlar ağası, kapı ağası ve gene atlı, hükümdara susadığı zaman su vermek ya da abdest almasını sağlamak için su dolu gümüş kaplar taşıyan diğer iki kişi. Bu sonuncular saraya mensup kişilerdi ve iyi giyinmişlerdi.

Namaz bittikten sonra, hükümdar sadece kaftanını değiştirerek ve ateş renginde bir saten giymiş olarak, aynı merasimle sarayına dönerdi. Yoldan geçerken bir Rus köle müslüman olacağını bağırdı. Bunu duyan hükümdar da kapıcıya derhal onun saraya getirilmesi için emir verdi. Bu gibi kişilerin pek çoğu müslüman olmayı isteyerek, hükümdar onlara bahşiş versin diye, onun önünde islâm dinini kabul etmek için hükümdarın geçmesini beklerdi.

BEŞİNCİ KISIM

TÜRK İMPARATORLUĞUNDA:
ANADOLU VE EGE ADALARINDA SEYÂHAT

XLV BURSA ŞEHİRİ

(Thévenot, dokuz ay İstanbul'da kaldıktan sonra seyahatine Doğunun başlıca limanlarından olan İzmir istikametinde devam etti. İstanbul ve Mudanya arasındaki Marmarayı geçtikten sonra, bir kervanla kuzeybatı Anadolu yolunu katetti. Onun ilk durağı Bursa idi.)

1656 yılının otuz Ağustos Çarşamba günü İstanbul'dan yüz mil uzaklıkta olan Mudanya'ya kadar gitmek için kiralamış olduğum kayıkla hareket ettim. Sabah erkenden Tophane'den kayığa bindim ve havanın kötü olması sebebiyle aynı gün Mudanya'ya varamadım ve eşyalarımızın çalınması korkusu ile karaya elli adım mesafede çapayı attıktan sonra, geceyi kayıkta geçirdim. Perşembe günü erken saatte seyahatimize devam ettik ve saat üç civarında Mudanya'ya geldik. Burada pek fazla bir şey olmadığını düşünerek hiç durmadım,

Mudanya'ya aşığı yukarı onsekiz mil uzaklıkta olan Bursa'ya gitmek için binek hayvanlan aldım. Aynı gün akşamın dört ya da beşinde Bursa'ya vardım ve bir hana giderek oda kiraladım.

Eskilerin Prusea olarak isimlendirdikleri, eski Bitinya krallarının başşehri olan Bursa, milâdî 1326, Hicrî ise 726 yılında ilk Sultan Osman'ın oğlu Orhan tarafından alındıktan sonra Türk imparatorluğunun ilk başkenti oldu. Sonra Timur, Bayezid'i bozguna uğrattıp esir aldıktan sonra burayı Türklerden aldı. Sonra Bayezid'in oğlu İsa tarafından Timur'dan geri alındı.

ŞEHRİN GÜZELLİKLERİ

Bu şehir Uludağ'dan sadece on mil kadar uzaklıktadır. Yeri son derece elverişlidir. Burada su o kadar boldur ki, şehirde oturanlar evlerine, hanlarına su getirtebilirler, suyu nakletmek için kolaylıkla bacak kalınlığında borular yaparlar. Böylece su bütün pisliklerden korunur. Abdest almak için kapla su taşımak zorunda kalmazlar, zira şehirde pek çok çeşme vardır. Bu suların başka, şehrin içinde rahatlıkla yumurtanın pişebileceği pek çok sıcak su kaynağı vardır.

Onlar çeşitli hastalıkların tedavisine yarayan bu sıcak su kaynaklarının bulunduğu yerlere çevreden yüzbinin üzerinde kişinin banyo yapmak için geldiği birçok hamam yapmışlardır. Ben oraya merakla gittim ve tamamen mermerle kaplı güzel bir hamama girdim. Terlemek için gidilen en büyük salonun ortasında dokuz ayak civarında derinliği olan, soğuk ve sıcak suların karıştığı büyük bir havuz vardı; isteyen herkes oraya banyo yapmağa geliyordu; hatta birçokları yüzerek eğleniyorlardı. Oraya inmek ve oradan istenildiği kadar su almak için merdivenler vardı. Buraya 2/3 oranında soğuk su ilâve ediyorlardı, gene de o kadar sıcaktı ki, ilk

girişte yandığımı hissediyordum.

Bu şehirde birçok güzel yapı bulunmaktadır. Bunlar arasında ikiyüzden fazla güzel cami sayılabilir. Bunlardan biri olan Dervişler Camii bana gösterildiği; onun arkasında da, küçük bir türbe içerisinde, kısa zaman önce bu şehirde hükümdarın boğdurduğu müftüye ait olduğu söylenen bir mezar gördüm. Ayrıca çok sayıda han vardır, hepsi çok muhteşemdir ve içlerinde devamlı kalmaktadır. Çünkü bu şehir pek çok istikamete giden kervan yolları üzerindedir. İlk hükümdarlarının, onların sultanlarının ve bunlar arasında Fransız asıllı bir sultanın mezarlarını görmeği unutmamak icap eder; fakat bütün Avrupalıları Frenk diye isimlendirerek, Fransızları diğer Frenkler ile karıştırırlar. Onun son derece güzel bir Fransız prensesi olduğunu, denizde esir edilerek hükümdara takdim edildiğini ve hükümdarın da onu istediği dinde alabileceğini belirtecek kadar sevdiğini, Hristiyan olmasına rağmen her zaman onunla yattığını, onun imanını hiçbir zaman bozmadığını ve doğduğundan itibaren aynı din ve inançla yaşayıp öldüğünü söylerler. Öldüğü zaman, bu şehirde yaşayan hristiyanlar, hükümdardan onu hristiyan âdetlerine göre gömme iznini istediler ve izin vermesi için para teklif ettiler. Fakat hükümdar onları reddetti ve diğer sultanlar gibi gömüldü. Mezarı, kemerli, duvarlarla çevrili küçük bir türbenin içindedir ve ızgaralı pencerelerden içerisi görülür. Oraya girebilmek ve şüphesiz bir ithaf kitabesi olan ve mezarının ucuna iliştilmiş olduğunu gördüğüm bir kâğıdı okuyabilmek için kapıyı açık bulmayı temenni ettim; çünkü diğer sultanların mezarlarında ithaf kitabesinin taş üzerinde yazılmış olduğunu, bunun ise öyle olmadığını farkettim, fakat bu beni memnun etmedi.

Bu şehir yarım fersahtan fazla uzundur ve etrafı surlarla çevrilmemiştir. Sözü edilen şehrin ortasında küçük bir tepe üzerinde, hemen hemen şehrin diğer kıs-

mı büyüklüğünde bir kale vardır, duvarlarla çevrilmiştir ve burada herhangi bir hristiyanın oturmasına izin verilmemektedir. Bu kale müstahkemdir ve şehrin her tarafının görülebildiği bir burcu vardır. Ele geçirilemez gibi görünmektedir. Kaleye girmeden önce, buradan geçerek şehre giden su kesilebilir. Hristiyanlar tarafından müdafaa edilen bu yeri Türkler muhasara ettiler ve alamayacaklarını görerek hristiyanları teslim olmağa zorlamak için suyu kestiler. Böylece hristiyanlar bu kaleyi kaybettiler. Bu kalede bir zamanlar Osmanlıların ilk sultanlarının sarayı bulunuyordu. Fakat şimdi tamamen tahrip olmuş ve bu gösterişli binanın büyük kalıntıları görülmektedir.

BİR TÜRK MASALI

Ülkenin halkı bu kale hakkında, benim burada anlatmak istediğim bir masal oluşturmuşlardır. Onlar bir zamanlar bir imparatorun cüzzamlı bir kızı bulunduğunu, bu yüzden de kızın çok çirkin, buna karşılık çok faziletli olduğunu ve Allah'a büyük bir iman duyduğunu söylerler; cüzzamlı olduğu için kimsenin istemediğinden babasının onu evlendirememekten dolayı büyük ızdırap duyduğunu görerek, babasının bu sıkıntısını ortadan kaldırmak için, Allah'ın kendisine yardım edeceğini ümit ederek, fakir zavallı biri gibi herkesle birlikte yaşamasına babasının izin vermesini istedi. Kendisini çok seven babasından büyük bir zorlukla bu izni aldıktan ve uzun bir yolculuktan sonra bahsettiğimiz sıcak su kaynağının bulunduğu yere geldi. Burada her gün birkaç defa Allah'a dua ediyordu; cüzzamlı bir domuz yavrusunun geldiğini, bu sıcak suya girdiğini ve birkaç gün buna devam edince iyileştiğini gördü. Bu kız, domuz yavrusunun Allah tarafından onu iyileştirmek için buraya gönderildiğine inanarak, kendisi de bu sıcak su

ya girdi ve birkaç gün banyo yaptı, sonunda tamamen iyileşti.

Allah'a şükretmeyi bırakmadı ve sıhhatini kazandığı bu yerde yerleşti; bu sebeple babasına burada bir dinlenme yeri inşa etmek üzere kendisine gereken malzeme ve adamları göndermesini rica ederek, iyileştiğini bildirdi. İsteklerinin tamamını babası yerine getirince, o da halen mevcut olan Bursa kalesini yaptırdı. Arapların buraya devamlı akın yapmaları üzerine babasından yardım istedi. Babası ona çok kuvvetli, sağlam ve yiğit bir kişi olan Roland veya Orland idaresinde yardım gönderdi ve o da Araplara büyük kayıplar verdirdi. Şehrin hemen yakınında bulunan dağın tepesinde bir Türk dervişinin yaşadığı bir tekke vardır; bu tekke duvarlar ve demir kapı ile kapatılmıştır. Fakat dervişe birkaç kuruş verince, içeriye girmeme izin verdi ve bana yedi parmakdan daha geniş olan Roland'ın kılıcını gösterdi; bu kılıç dört ayak uzunluğundaydı, ben sadece namluyu farkettim, çünkü yalnız kabzası bir ayak uzunluğundaydı ve onlar bunun sadece namlunun yarısı olduğunu ve diğer yarısının ise hükümdarın hazinesinde bulunduğunu söylerler ki, bu durumda onun çok ağır olması icap eder. Halbuki bu kılıç tek elle kullanılabilmelidir. Bu kılıcın yanında gene Roland'a ait pek çok silâh vardır. Baş parmakdan iki misli büyük olan ve iki ayak uzunluğunda demirden bir topuz. Bunun tutulacak kısmı bakırla kaplıdır ve onu daha iri gösterir, topuzun ucunda bakırdan iri bir arslan başı vardır. Bu tekkede her biri siyah kadife ile örtülü ve her birinin ucunda bir tülbent bulunan iki tabut bulunmaktadır; bu tabutlarda Roland'ın ve oğlunun cesetlerinin olduğunu söylerler ve inançlarına göre her ikisi de müslüman olarak ölmüşlerdir. Onlar bu mezarların hemen önündeki bir masanın üzerine kılıç ve diğer silâhları koymuşlardır. Bu dağın tepesi ormanlarla kaplı küçük bir düzlük ha-

lindedir. Çok güzel olan buraya Türkler eğlenmek için sık sık giderler.

XLVI BURSA'DAN İZMİR'E SEYAHAT

KERVANIN HAREKETİ

Her Perşembe Bursa'dan İzmir'e giden kervanla yola çıkmağı tasarladım, fakat perşembe günü gelmiş olduğumdan sekiz gün beklemem icap ediyordu. Bu arada yol erzakımı temin ettim, yolda sudan başka birşey bulunmadığı için bu şekilde hazırlanmağa mecburdum. Yolculuk esnasında vatmak için acılır kapandır koltuklar taşımak gerekiyordu, ekmek bozulduğu için peksimet, etli börek; içmek isterseniz şarap, bir tulumda içerisinde sirke, yağ, tuz, mum ve her çeşit âletler, nihayet biraz rahat etmek isteniyorsa şamdana kadar herşeyi götürmek lâzımdır. Türkler bu konuda titizdirler. Çünkü kendilerine lâzım olan şeyleri beklemeksizin bulabilmek için hiç sıkılmadan yanlarında taşırlar ve arazide evlerindeki kadar rahatlıkla yemek pişirirler.

Kervanla ilk defa gittiğim için bu tip hazırlıklar bana fevkalâde değişik geliyordu. Kervanlar, yolu kesmek ihtimali olan hırsızlara karşı birlikte mukavemet edebilmek için yolcuların gitmek istedikleri bazı yerlere eşyaları ile birlikte gitmek için teşkil ettikleri gruplardır. Bu kervanlar hiçbir zaman şehir veya köy evlerinde kalmazlar, fakat ya kırdan ya da eğer varsa uzunlukları genişliklerinden fazla olan kervansaraylarda kalırlardı. Bu binaların ortasında, atların katırların, develerin ve kervana ait diğer hayvanların barındığı büyük bir kısım vardır, bu kısım üç ayak yüksekliğinde küçük bir duvarla çevrilmiş ve diğer büyük bir duvara bağlanmıştır. Bu duvarın üstü düz ve altı ayak genişliğindedir. Bu çe-

şıt duvarlara Türkler mastaba adını vermektedirler, Türkler bunun üzerine odalarını, salonlarını, iş yerlerini ve mutfaklarını yerleştirmişlerdir. Kervansaraylardan bazılarında bir tarafta hayvanların bağlandıkları, yemlerini yedikleri ahırlar, diğer tarafta ise insanların dinlendikleri, yemek yedikleri ve yattıkları mastabalar bulunmaktadır. Birçok küçük mastabası olan kervansaraylar da bulunmaktadır. Bu yol üzerinde hayvanlar için bir ahır ve insanlar için kalabilecekleri bir yer bulunan kervansaray azdır.

Çarşamba günü kervanın reisinden, benim ve hizmet-kârım için iki at ve eşyam için de bir katır temin ettim ve ertesi günü, yedi Eylül Perşembe günü öğleden sonra saat ikide kervanla birlikte Bursa'dan yola çıktım.

Kazasız, bir hafta süren bir yolculuktan sonra, yolcular eşkiyanın talan ettiği söylenilen Akhisar bölgesine vardılar. Onlar Gelenbe ve Palamut kasabalarından geçtiler.

Çarşamba günü sabah saat beşte Gelenbe'den hareketle, saat onbirde Palamut adlı köye geldik. Burada kalmabilecek bir kervansaray bulunmasına rağmen rastlamaktan korktuğumuz hırsızların baskınına uğramamak için kalmadan geçtik ve dinlenmek ve binek hayvanlarımıza nefes aldirmek için iki mil mesafede bir düzlükte durduk.

Yol üzerinde pekçok soyguncu vardı. Bunlar Çanak-kale savaşından kaçmış şahıslardı; çoğu dağlarda yaşıyorlardı. Bunlar yağmacılığın yanında adam da öldürüyorlardı. Bunun için gerekli tedbirleri alıyor ve sık sık silâhlarımızı kontrol ediyorduk. Kervanbaşı kervanı baskınlardan kormak için bizimle birlikte süvariler almıştı. Bu yolculukta baskınla ilgili bazı haberler aldık ise de herhangi bir şey olmadı. Öğleden sonra saat iki-

de atlarımıza tekrar bindik ve saat beşte küçük bir köye geldik ve buraya yakın bir yerde yıldızlı güzel bir havada geceledik. Buraya kadar daima kervansaraylarda kalmıştık.

Orada ağzının tadını bilen Türkler için bol ve ucuz bir yiyecek olan kavundan çokça alıp yemek mümkün oldu.

Perşembe sabahı saat beşte buradan ayrıldık ve saat sekizde Manisa adlı büyük bir şehre geldik. Burada büyük bir kervansarayda kaldık ve bu şehirde bize lâzım olan herşeyi bulduk, şarabı bile; çünkü pek çok Rum vardı. Bu şehirde iki tam gün kaldıktan sonra, onaltı Eylül Cumartesi günü sabah altıda hareket ettik ve aynı gün öğle civarında İzmir'e vardık.

XLVII İZMİR ŞEHİRİ

İonya'nın önemli şehri olan İzmir, Tantalos tarafından kuruldu ve Anadolu'yu istilâ eden ve bu şehri alan Amazonlar'dan birinin adıyla (Symirna) anılmağa başladı. Uzun zaman sonra bir zelzele sonucu tahrip oldu ve limana elverişli olması sebebiyle Marcus Antonius tarafından denize yakın bir yerde tekrar kuruldu. Burası şair Homeros'un doğum yeridir. Türkler ona şimdi İzmir derler. Bu şehir büyüktür ve içinde hristiyanlar kadar Türkler de oturmaktadır.

Şehrin hâkim bir yerinde bulunan kaleye güçlükle çıkılmaktadır; bu kale oldukça tahrip olmuştur ve iyi muhafaza edilmemiştir. Orada tamamen kayaya oyulmuş, beş ağız ve birçok kanalları olan büyük bir sarnıç görülür. Kalenin altında, bir Rum kilisesi olan Sainte — Venerande'a doğru giderken, Saint—Jean'ın sadık adamlarından İzmir piskoposu Saint Polycarpe'ın öldürüldüğü büyük bir anfiteatr

görülmektedir... O çok yüksektir. En tepede hâkimlerin oturma yerleri olan beş niş vardır. Anfiteatrdan biraz uzakta Saint—Jean katedralinin kalıntıları görülür. Burası çok büyüktü ve pek çok şapel vardı. Onlardan birinin içinde, bir mezar vardır. Rumlar bunun Saint Polycarpe'a, diğerleri ise birkaç Türke ait olduğunu söylerler. Aşağıda, deniz boyunca uzanan halen meskûn bir kale daha vardır. Kapının üzerinde Roma kilisesinin armaları yer alır; belki de bütün bu sahillerin olduğu gibi İzmir'in de sahibi olan Cenevizliler tarafından inşa edilmişti.

Bu kale küçük olan limanı kapar ve yabancı gemiler buraya asla giremezler. Emin ve güvenilir bir yer olması sebebiyle gemiler burada demir atarlar, buradan çıkmak oldukça zordur. İzmir'den ayrıldıktan sonra limana girmelerine mani olamadıkları ve buradan istedikleri gibi şehri döven, kısa zamanda da alabilen Venediklilere Çanakkale savaşından sonra güvenememeleri sebebiyle, kendi istedikleri gibi giriş ve çıkışı kontrol etmeleri için, bu limanın ağzına bir kale inşa ettiler.

Şehrin limanı boyunca gümrükler ve çoğunun limana kapıları olan konsolosluklar ve Frenk tüccarların evleri bulunmaktadır.

(Bu "Konsolosluk ve Frenk satıcılarının evleri" batıya gidişin ana damarı ve İzmir alış—verişinin merkezi olan "Frenkler Sokağı"nı çevirir. Thévenot'nun Frenklerin sokağındaki bu evlere işaret etmeksizin bahsettiği "arka kapı" doğrudan doğruya kıyıya açılır ve limanın memurlarının gözünden kaçırmak istenen malların boşaltılması ya da yüklenmesine elverişlidir. XVII. yüzyıl ortasında doksanbin kişinin oturduğu İzmir, Batı—Doğu ticaretinin önemli merkezidir. Anadolu'nun başlıca limanı olup İran'dan gelen mallar için Halep'le rekabet etmektedir.)

Bu şehirde, adaleti temin eden bir kadı vardır ; İzmir' de Türkler ve Rumlar, Ermeniler, İtalyanlar gibi hristiyanlar oturmaktadır. Rumların orada bir başpiskoposu ve iki kiliseleri vardır. Bunlardan Sainte Venerande adı verilende arşevек, Sainte Georges kilisesinde ise keşişler bulunmaktadır. Ermenilerin iki, İtalyanların da Fransız konsolosluğunun karşısında bulunan kiliseleri vardır. Cizvitlerin içinde kilisesi olan güzel bir evleri bulunmaktadır.

İzmir çevresindeki toprak bilhassa zeytinciliğe elverişli çok verimli bir ovadır ve bu şehre güzellik veren bahçeler ile doludur. Herşey oraya bol bol gelir ; burada yapılan şarap kalite itibariyle Kanarya şarabından sonra en mükemmel şaraptır. İzmir şarabından daha güzel bir şarap içmedim. Frenkler şehirden küfeler dolusu üzüm alarak evlerinde kendileri şarap yaparlar ; keklik sadece çifti iki veya üç akçe değerindedir ve iyi de olsa beş akçeye çıkınca pahalı sayılır. Neticede İzmir' de herşey iyi ve ucuzdur.

Fakat bu şehirde sık sık deprem olur ve bu sebeple defalarca yıkıntıya maruz kalmıştır ve durumunun elverişliliği sebebiyle de her seferinde yeniden inşa edilmiştir ; depremsiz yıl geçmiyordu, birkaç yıl önce kırk gün devam eden ve yarım saatlik aralıklarla hissedilen bir depremin meydana geldiği ve limanda demirlemiş gemilerin, suların yükselmesi sebebiyle kalkamadığı bana anlatıldı.

Rüzgâr esmediği takdirde bu şehirde yazın sıcaklardan herkes sıkıntı çeker ; yazın her gün kuzeyden esen ve havayı oldukça serinleten rüzgâr bu şehir için çok önemlidir.

Bu şehirde bütün Anadolu'nun ve hristiyan âleminin mallarının ticareti yapılır.

EFES'E GERÇEKLEŞMEYEN SEYAHAT

İzmir'de bulunduğum sırada, eskiden Saint—Jean'ın Apokalipsini meydana getirdiği ve içinde öldüğü kiliseyi ve dünyanın yedi harikasından biri olan Artemis tapınağının kalıntılarını görmek arzusunda idim.

Beni üç veya dört günlük bir seyahate sevkeden Efes'de daha birçok şey bulunmaktadır. Aynı zamanda İzmir Efes'e ancak kırk mil uzaklıktadır; fakat Fransız Konsolosu M. du Puy bu ülkedeki bütün güzellikleri bana anlatarak, yol üzerinde bulunan hırsızların ve bilhas-sa hristiyanlara iyi davranmayan Çanakkale bozgunundan kaçanların bulunması sebebiyle beni bu seyahatten vazgeçirmek istiyordu.

Fakat nihayet benim bunu çok istediğimi görerek benim yanımda gitmek üzere iki yeniçeri bulmağa çaba gösterdi. Bunlardan birisi yıllarca önce hırsız olup beni sağ salım bu hırsızlardan koruyarak Efes'e götürmeğe söz verdi. Atları önceden hazırlattım ve ertesi sabah hareket etmeği düşünüyordum, fakat akşamleyin ateşlenmem bu seyahati önledi; çünkü yedi ve sekiz gün sonra ayağa kalkınca, bu hafif hastalığın bana bir ihtar olduğu söylendi ve nihayet onların tehlikeli olduğuna inanarak beni bu seyahatten vazgeçirmek için söyledikleri ikna edici sözlere teslim oldum.

XLVIII SAKIZ ADASI

(Thévenot, Türk İmparatorluğuna tâbi olan Ege takımadalarından bazılarını ziyaret etmek için İzmir'den denize açıldı. Önce manzaralarının güzelliği ve insanların sıcaklığı ile bilinen Sakız Adasında durdu: Sakız kırkbin kişinin yaşadığı (yirmibeşbin Rum, sekizbin İtalyan ve sadece altıbin Türk) bir adadır. Buranın limanı Selânik, İstanbul ve İzmir'den gelen gemiler için bir

durak yeridir.)

"SAKIZ ŞEHİRİ"

Oniki Ekim Perşembe günü, akşam geç saatte Sakız'ın limanına geldik. Kalmak için Fransız konsolos yardımcısı M. Mille'nin evine gittim, çünkü burası İzmir'deki konsolosluga bağlı idi. Sakız şehri küçüktür, kalabalıktır ve oturanların çoğu hristiyanlardır (Rumlar veya İtalyanlar). Her grubun bir piskoposu ve kiliseleri vardır, fakat Rumlar İtalyanlardan daha çok papaz ve kiliseye sahiptirler, çünkü onların papazlarından her birinin kilisesi vardır. Her kilisede günde bir defadan fazla ayin yapılması iyi karşılanmazdı.

Onların pek çok manastırları da vardır, bunlar bizimkiler gibi iyi korunmuyorlardı. Burada bir manastıra girdiğimi, bunun içinde hristiyanları ve Türkleri gördüğümü, nihayet odaya rahibelerden birinin girdiğini hatırlıyorum. Onun hristiyan iyilikseverliğinin sınırlarını aşan iyiliklerde bulunduğunu farkettim. Buraya giren din adamları odalarını satın alırlar, canları isteyince çıkarlar, isteyince manastırı terkederler. Onlar altın yaldız, gümüş ve ipek işlemeciliği yaparlar. Bu işte Rum kadınları çok başarılı olur. Mendiller, keseler ve benzeri eşyalar üzerine yaldızla güzel çiçekler işlerler.

İtalyanların şehirde beş kilisesi vardır, birinci piskoposluga ait olup güzel ve büyüktür, çok eski değildir, Türkler Sakız'ı ele geçirdikleri yıllarda inşa edilmiştir, çünkü kilise ve piskoposluk dairesi şatodadır ve Türkler kiliseyi camiye çevirince şehirde Fransa kralı ile sultan arasında yapılan anlaşmaya bağlı kalarak aynı büyüklükte bir kilise inşa etmesi için piskoposa izin verdiler; yapılan bu anlaşmaya göre Türkler hristiyanların kiliselerini tahrip etmeyecekler, onları yok etmeğe çalışmayacaklardı, fakat hristiyanlar tamamen hür

olacak ve kiliseleri yıkılınca yahut yıktırılınca onları ne tamir edebilecek ve ne de yenilerini inşa edebileceklerdi. Bu izni alan piskopos şehirde bir yer satın aldı, burada kilisesini ve evini inşa ettirdi; İzmir konsolosu, Marsilya'lı Jean du Puy'un satın alarak Fransızlara vermiş olduğu ve Sakız'da ölen Fransızların gömüldüğü mezarlık bu kilisenin içersindeydi. Kapuçinlerin büyük ve güzel olan evleri ve kiliseleri şehirdeydi. Kapuçinlerin bu evleri özel olarak inşa edilmişti. Büyük bir bahçesi vardı fakat su yoktu. Bu iyiliksever râhipler oraya okumağa gelen çocuklara sosyal bilimleri ve hristiyanlığı öğretiyorlardı. Cizvitlerin de orada bir kilisesi ve bir koleji vardı; Sakız'da oturan bütün Cizvitler yerliydiler ve onların üç tane tarikat topluluğu vardı. Burada, ayrıca, güzel kiliseleri olan Yakobenler ve Kordeliyeler de bulunmaktaydı.

Köylerde ya piskopos ya da bu dindarlara ait olan katolik İtalyanların pek çok kiliseleri vardır. Bütün adada olduğu gibi orada burada dağılmış pek çok Rum kilisesi bulunmaktadır, bunların otuzdan fazlası İtalyanlara, beşyüzü de Rumlara aitti. Hepsi iyi çalışmaktadı ve dinî hizmet hristiyanlığın merkezinde olduğu gibi bütün merasimleri ile burada da yapılmaktaydı. Türkler herkese kendi dinlerine göre ibadet hürriyeti tanımışlardır; âyin herkesin önünde yapılıyor ve şaraplı ekmek yortusunda hiçbir korku duyulmadan ve Türkler tarafından hiçbir saygısızlığa maruz kalınmadan, bir gölge-lik altında şaraplı ekmek (Saint—Sacrement)i sokaklarda gezdirirlerdi. Hz. İsa'nın heykeli de önde bir fenerle taşınmaktaydı.

Bu şehir, bütün adada olduğu gibi Türklerin idaresi altında önemli olmayan bütün işlerinde serbestçe hareket etme imkânına sahipti ve, hristiyanlar tarafından yönetiliyordu. Görevde oldukları müddetçe bütün işlere itina etsinler diye idarecilerin yarısını Rumlardan, yarı-

sını da İtalyanlardan seçerlerdi.

SAKIZ AĞAÇLARI

(Bunlar bugün için de Sakız adasının başlıca ürünü olan reçinenin elde edildiği Sakız ağaçlarıdır. Ürün alınan bölge Kalimassia'nın (Thevenot'nun "Calimacha'sı") çevresidir. Sakız ağacı bilhassa mahallî bir likörün imalinde kullanılır.)

Bu adadan başka bir yerde bulunmayan sakız ağaçlarını merak ederek görmeğe niyetlendim, gümrükten bir yeniçeri aldım ve şehrin başlıca köylerinden biri olan Calimacha'ya konsolos yardımcısı ile birlikte gittim.

Oraya iki kapıdan girilir ve inşa edileli dörtyüz yıl olan bugün dahi iyi durumda bulunan bir kule görülür; bugün için kullanılmaz ve daima açıktır. Bu köyde altı ve çevrede de otuz Rum kilisesi ve bir manastır vardır. Burası kalabalıktır ve ben oraya gittiğim zaman bana, hepsi evli üçyüzkırkseki kişinin haraç ödedikleri söylendi. Çünkü evli olmayanlar orada haraç ödemezler.

Bu köyün yakınında, görmeğe gittiğim altmış sakız ağacı bulunmaktadır; bunlar üzüm kütükleri gibi toprak üzerinde uzanıyorlardı. Dioscorides pek çok yerde sakız ağacının bulunduğunu fakat bunların en iyisinin Sakız Adasında olduğunu söyler.

Sakız elde etmek için ağaçlar Ağustos ve Eylül aylarında delinirler, zamk yapılan sakız bu deliklerden çıkar, ağacın gövdesi boyunca toprağa doğru akar ve orada levhalar halinde dondurulur. Bunlar birkaç gün sonra toplanır, sonra da güneşte kurutulur, daha sonra toz kısmı ayrılırsın diye elekten geçirilir, elenirken bu işi

yapanın yüzüne yapışır, bunlar ancak yağ ile temizlenebilir.

Sakız ağacı olan yirmüki köy vardır ve onların hepsi yüzbin sakız ağacına sahiptirler. Her yıl bunlardan üçbin sandığını hükümdara vermek zorundadırlar, bu da yirmiyedibin okka yapar. Sandığı doksan okkadır. Her okka dört yüz dirhem eder. Bu sakızı toplamak için, vergi vermek zorunda olan bu köylerin her biri sahip oldukları ağaç sayısına göre vergiyi öderler, çünkü bir ağaçtan tahminen ne kadar sakız elde edileceği bilinmektedir ve her yıl bu ağaçların bulunduğu semtlerde elde edilen ürün aynı değildir. Çok elde edenler az elde edenlerin vergilerine yardım ederler, zira bunlar mümkün olduğu nisbette birbirini desteklerler; ayrıca onlar gümrükçüye iki kuruş satış parası ödemeğe mecbur tutulurlar.

Bundan sonra kalanını gümrükçüye okkası altmış akçeden satarlar. Bununla gümrükçü onların işlerini yürütür, çünkü onların gümrükçüden başkasına satmalarına izin verilmemiştir. Sonra gümrükçü sakızın okkasını yüzseksen akçeye satar. Bu satış ancak Sakız Adasında yapılabilir, çünkü bu mal hükümdara âittir ve gene aynı sebeple onlar bütün caddelerde yerler tutmuşlardır, buralarda bu ağaçlar ve kesinlikle bu iş için yapılmış küçük evlerde muhafızlar vardır. Bu muhafızlar sakızların götürölüp götürölmediğini görmek için çevreyi dolaşırlar, bu işi o kadar sağlam yaparlar ki, yeniçerinin bana anlattığına göre, bir keresinde bir kadında en gizli yerlerine sakladığı halde büyük bir parça bulmuşlardı. Sakızı gümrükçüye götürmeden bu şekilde satmak isteyenler müsamaha edilmeksizin cezalandırılırlardı.

Bu sakız beyaz ve güzel kokulu bir zamktır; pek çok merhemin yapımında kullanılır, fakat Rumlar onun büyük bir kısmını çiğnerler, kadınlar ve kızlar pek çok kullanır, ağızlarında sakız bulunmadık anları yoktur. Bu

sakız çok tükürük yapar ve dişleri beyazlattığı söylenir ve ağızdaki pis kokuları giderir. Daha lezzetli olmasını temin etmek için ekmeğin içine de koyarlar. Sakız Adasından hareketimde yiyecek içersine bundan bir parça konmuştu.

NİAMONİ MANASTIRI (NEA MONİ)

Sakızları gördükten sonra Calimacha'dan birkaç mil uzaktaki Rum keşişlerinin bulunduğu Niamoni manastırının yolunu tuttum; yol çok kötü idi, çünkü bütün adada inip çıkmak icap ediyordu ve bu manastır ise ormanlar ve kayalıklar arasındaydı. Oraya varınca ilkin büyük, güzel ve Rumcada halk arasında "yalnız bakire" anlamına gelen Niamoni'ye ithraf edilmiş olan kiliseye gittik.

Bu kilisede geçen pek çok mucize anlatırlar. Ben onlardan sadece birini anlatacağım. Bir gün bu kilisenin bayramının kutlandığını ve bütün sunakların mümkün mertebe en iyi şekilde temizlenip hazırlandığını söylerler. Oraya, sunağın işlemeli mihrap örtüsünü çalmak isteyerek Maures'ler girmişler ve kimse olmadığı bir saatte ona yaklaştırmışlar, içlerinden birisi döşemeye bir demir parçası düşürdüğü zaman burada büyük bir ateş meydana gelir ve onları orada kül haline getirir. Onlar bana döşemede küçük bir delik gösterdiler ve bu demir parçasının onu açtığını söylediler.

Bu manastırda bir başpapaz tarafından yönetilen ikiyüz keşiş bulunmaktadır.

Bu manastır hükümdara yılda beşyüz kuruş öder, fakat altmışbin kuruştan fazla yıllık geliri ve bir milyondan fazla altının bulunduğu bir hazineleri vardır. Bizzat onlar bana adanın üçte ikisine sahip olduklarını itiraf ettiler, çünkü ada sâkinlerinden ölenlerin çoğu evlerini, arazilerini, paralarını onlara bırakırlar, bu da bize evlere

ve ailelere sahip olan din adamlarının yalnız hristiyanlıkta olmadığını göstermektedir. Onların bu manastırda iki büyük çanları vardır, onların sesleri beni biraz sevin-dirdi, çünkü uzun zamandan beri çan sesi işitmemiş-tim; Türkler bu konuda hristiyanlara izin vermezler.

HOMEROS BURADA DOĞDU

Başka bir gün Sakız'a bir mil kadar uzaklıkta, deniz kıyısındaki Homeros Okulunu görmeğe gittim. Burası biraz yüksek bir kaya üzerinde idi. Bunun üzerinde aynı kayada oyulmuş, üç ayak civarında yüksekliği olan kare şeklinde tasvir edilmiş birkaç hayvan motifi vardı, ben orada bir öküz, bir kurt ve benzer hayvanları gördüm ve Homeros'un Okulu olarak isimlenen yer burasıdır. Oradan az uzaklıkta Ananato adı verilen bir köy vardır. Burada kömür ve zift yapılır, yüzelli kişi kadar oturmaktadır. Sakızlılar Homeros'un doğduğu köyün burası olduğunu söylerler, buraya yakın bir yerde üzümünden güzel şarap yapılan bir bağ vardır ki, buna Homeros'un bağı denilir. Bazıları bu bağın iyi bir limanı olan denizden iki mil içerde ve buraya on mil uzaklıkta bulunan Cardamila adlı köyün yakınında olduğunu söylerler.

ADANIN ÖZELLİKLERİ

Türkler tarafından Sakız Adası denilen Kios, Ege adalarının ünlü bir adasıdır. Bu ada eskiden Cenova senyörleri Giustiniani'lere aitti, fakat 1566 yılında Kaptan-ı Derya Piyale Paşa tarafından alındı ve Türklerin hâkimiyetine geçti.

Kalabalık bir nüfus barındıran Sakız Adasının çevresi doksan mil kadardır. Bir şehir ve altmış kadar köyü vardır. Burada oturanların çoğu hristiyanlardır. Ada

küçük çiftlikler ve köşkler ile doludur, bunlar küçük bir arazi üzerinde iki veya üç odalı basit kulelerdir; bunlar tıpkı Marsilya'nın çevresindeki tarım yerleşmelerine benzer.

Sakız Adasında çok zelzele olur. Eğer bu kadar taşlık olmasaydı ve biraz suyu olsaydı daha verimli olacaktı, fakat çok az yağış olduğu için her yıl baharda yağmur yağması için dua etmek gerekir ilkin Türkler, sonra Rumlar, İtalyanlar daha sonra da Yahudiler kendi usullerince dua ederler. Türkler pek az zahmete katlanırlar. Bütün bu dualar onların istedikleri şeye sahip olmak için yapılmaktadır. Fakat ada kurak ve dağlık olduğundan herşeye yeterince sahip olmağa imkân vermez. Buğday ve şarap elde edilir. Buğdayı çok iri tanelidir. Ada pek çok kimsenin hoşuna gitmez, çünkü başka içecek ve yiyecekler bulunmamaktadır.

Ora'da herşey çok ucuzdur, keklik çok iyi olsa bile hemen hemen bedava denecek bir fiyata yenilir, fakat bu kuşların Sakız'da nasıl beslendiğini görmek ilgi çekicidir. Çünkü köylülerin ortak çobanları vardır, köylüler bunlara keklikleri beslesinler diye birşeyler verirler. Çobanlar her sabah bir ıslıkla keklikleri etraflarına toplayarak Hint horozlarında olduğu gibi kırlara götürürler ve tepeciklerden biri üzerine gelir gelmez onları bırakırlar, her biri kendi yiyeceğini bulmağa gider, akşam olunca aynı tepe üzerine dönerler ve çoban kuvvetlice ıslık çalar; bütün keklikler gelirler ve onun etrafında toplanırlar ve bundan sonra her biri, içlerinde eksik olmaksızın kendi evine gider. Keklikler çobanın ıslığına o kadar alışmıştır ki bir başkasının ıslık sesine gitmezler. Sakız'a geçtiğimde zamanımın kısalığı sebebiyle, bu eğlenceleri göremedim. Tavuklardan daha evcil ve şahısların malı olan keklikleri gördüm, bu keklikler yanlarına ilk yaklaşanlardan kaçmıyorlar ve onların kendilerini okşamalarından ürkmüyorlardı.

Bu ada, Türkler arasında hürriyetini korumuş olan tek adadır. Sâkinleri diledikleri gibi, yaşarlar, dinlerini hür olarak icra ederler; ismen Türklere tâbidirler ve onlara vergi öderler; onlara hiçbir şekilde eziyet edilmemiştir zorla birşey kabul ettirilmemiştir. Sakızlıların hemen hemen hepsi hristiyandır ve Türk pek azdır. Bu hristiyanlar arasında çoğu katoliktir, diğerleri ise ortodoks kilisesine bağlıdır. Bütün bu şahıslar İtalyanlar ve Rumlar, bir zamanlar kendilerini idare etmiş olan Cenevizlilerin hayat tarzlarını benimsemişlerdir. Bu adada Justinianus hanedanına mensup olduğu söylenilen pek çok aile vardır; zira sayıları oldukça çok olan kibar kişiler ile esnaf arasında ayırım yaparlar. Sakızlılar, Cenevizliler gibi giyinirler. Onlar çirkindirler ve boyları her ne kadar uzunsa da, yüzleri insana korku verir, çok kibirlidirler. Bazen kibar kişiler diğerleri gibi serbestçe kasaba ve pazara ihtiyaçlarını almağa giderler ve aldıkları eşyaları çekinmeden kendileri taşırlar. Fransızları sevmezler; İspanyolları gönülden severler ve hristiyanların yerine Türk hâkimiyetini tercih ederler.

Sakızlılar damaskos, saten, tafta ve benzeri diğer şeyleri işlerler ve çeşitli yerlere ticarî maksatla gemileri ile gidip gelirler.

Çalışmayanlar ve dışarıya çıkmayanlar birlikte konuşmak için bir yerde ağaçların altında oturarak günlerini geçirirler. Öğrenimleri için bu ülkede okula gitmezler; onlar arasında büyük bir cahillik hâkimdir, bununla beraber uyanık bir zekâyâ sahiptirler, onlar o kadar kalleştirler ki, kendileri ile bir iş yaparken çok gözü açık olmak icap eder. Zevklerine düşkündürler ve nihayet Rum ırkındandırlar.

KADINLARIN GÜZELLİĞİ

Kadınlar çok güzeldirler; devamlı başlarına taktıkları yaseminler kadar beyaz tenlidirler ve kadınları bu kadar güzel yüzlü olan diğer bir ülke görmedim; ben yüzden bahsediyorum, çünkü göğüsleri güneşte yanmıştır ve esmerleşmiştir; göğüslerini yüzleri kadar saklamak istememeleri beni her zaman şaşırtmıştır. Bazan kendimi onlara laf atmaktan alıkoyamazdım. Çünkü çok açık saçık giyinirlerdi. Bundan daha iyisi olmaz.

Onların elbiseleri güzel görünmelerine yardımcı olmaktadır, çünkü onlar her zaman çok temiz giyinirler, saçlarını beyaz bir örtü ile örtmektedirler; bütün bu süslerin yanında daha çekici olan onların esprisidir; bu nesheli ve şen espri onları yeryüzünün en hoş kişileri yapar. Onlar çok güzeldirler, ancak bu cinse mahsus bir kusur olan kibirleri de fazladır. Bu kadınlar sahip olabildikleri en güzel elbiseleri giyinmek isterler; bununla beraber bunun fiatı eskiden olduğu gibi değildir. Zira beş veya altı ekü tutan güzel kadife ayakkabılar, altından kolye ve bilezikler ve yüzükler almak için bir işçi hanımının, fakir bir kimsenin parası yoktur. Fakat bir gün bütün bu ziynetleri daha pahalıya alırlardı.

Saint—Jean kilisesi, Sakız şehrinin dışında ve denizden bir kurşun menzilinde bulunmaktadır. Bu kilisede Saint—Jean'ın uyanış toplantısı yapılır, bütün ada halkı orada bulunur ve kadınlar ve kızlar imkânları nisbetinde süslenirler; bu gün gelince onlar sahip oldukları en güzel ve en değerli şeyleri bulmak için bütün sandıklarını boşaltırlar ve hiçbir süs eşyası olmayanlar dostlarından ödünç alırlar. Onlar iyice süslenerek yemekten sonra Saint—Jean'a giderler; bu kiliseye gitmek için çıkılması icap eden kapının yanında bir kule vardır, onun üst kısmında onların geçtiğini görerek gururlanan kapitan paşa bulunur. Bu merasim bitince herkes döner ve

zevkle onları seyreder paşanın bulunduğu kulenin önünde dansetmeğe başlarlar; ertesi gün bu paşa hükümdarın gelişi için yapılacak hazırlıklara sarfetmek gayesiyle şehir zenginlerinden yüzbin kuruş istedi. Onlar ise hiç paraları olmadığını söyleyerek af dilediler, fakat onların kadın ve kızlarını altınla süslemek için para bulduklarını söyleyerek ağızlarını kapadı ve ellibin kuruş ödeyerek kaptan paşa ile anlaştılar. Bu hadiseden sonra İtalyanlar kadar Rumlar da papazlarının vasıtasıyla, kadınlarına afaroz edileceğini söyleyerek ne altın ne de gümüş herhangi bir mücevher takmağı yasaklattılar, fakat bu, kadınların mücevherleri edinmelerine mani olamadı, onlar papanın bir afarozu gelinceye kadar bununla alay ettiler. Bu andan itibaren mücevher takamadılar.

Sakız kadınları da Sakız erkekleri kadar dansı severler, her pazar ve bayramlarda erkekler ve kadınlar herkes, şehirlerde olduğu kadar köylerde de akşamdan başlayarak bütün gece dans ederler ve yeni gelmiş, hiç kimseyi tanımayan bir yabancı diğerleri gibi serbestçe buna katılabilir ve bizim Fransa köylerinde olduğu gibi hiçbir skandal olmaksızın en güzel olanının elinden tutabilir.

Sakızlılar ile Cenevizliler arasında bu yönden fark bulmuyorum; birinciler kıskanç değillerdi zira her ne olursa olsun, bir memlekette eğer bir kadın ahlâken düşmüş bir kadın olmak istemiyorsa, bir erkeği serbestçe görmeğe cesaret edemezdi; bununla beraber bu adanın kadınları, şehirlerde olduğu kadar köylerde de hürriyetlerine sahiptirler; kızlar günlerini ve akşamlarını komşularıyla konuşarak ve oynayarak ve gelip geçenlere bakarak ve şarkı söyleyerek kapılarının önünde geçirirler. Onları daha önce görmemiş olan bir yabancıнын hoşuna gidenle konuşmak için durması asla skandal ol-

mazdı, kız onunla sanki uzun yıllardan beri tanışıyor-
muş gibi konuşur ve gülerdi. Fakat bu eğlenceyi sürdü-
rebilmek için basit Rumcayı biraz bozuk bir şekilde
konuşabilmek lâzımdır; çünkü orada pek çok İtalyanca
bilen varsa da, onların dilleri edebî Grekçenin bozul-
muş şeklinden başka birşey olmayan Rumcadır.

Sakızlı bir Cizvit, "Voyages par lettres" adlı eserine sa-
hip olduğumuz Pietro Della Valle adlı İtalyalı bir asilin
Sakız'dan geçerken köleliği ve eğlenceyi birlikte gör-
mekten hayret ettiğini bana söyledi. Köleliğin isminden
başka yerlerine nazaran orada köleliğin daha az olduğu
muhtemeldir. Eğlenceye gelince kadınların hiçbir hür-
riyete sahip olmadığı bir ülkeden gelen İtalyan asilza-
desine bahsedilen eğlencenin tuhaf gelmesine hayret et-
miyorum, bu ülkede kadın, erkeklerin bütün isteklerini
yapmağa ikna edilmiştir.

TÜRKLERİN ADAYI ZAPTI

Oradan geçtiğim sırada Sakız'da çok eğlendikleri
doğrudur; çünkü Çanakale savaşından itibaren bütün
Venediklilerden korkuyorlardı. Onların arkasından kı-
sa zaman sonra oraya gelmiş dört paşa vardı. Bunlar
kendileri ve adamları Türklerin yerini tutmak için fırsat
kollayan şehrin ileri gelenlerinin evlerine yerleştiler. Bu
paşaların dördüncüsü ben orada iken Sakız'a geldi ve
şehir sâkinleri ona ve adamlarına oturması için bir ma-
halle verdiler; evleri Türklere ayrılanlar kapılarını onla-
ra açmakta güçlük çıkardılar, çünkü onlar bundan mu-
af tutulacaklarını umuyorlardı. Türkler kendilerine ve-
rilen evlerin kapılarını baltalarla kırarak açıyorlardı ve
bütün bu mahallenin her tarafından, balta sesleri ile ev-
lerde olan kadınların çığlıkları karışmış korkunç gü-
rültü—patırdılar işitiliyordu. Dik kafalı rahipler malla-
rını dostlarına götürmek hususunda direniyorlardı.

*Pietro Della Valle (1582—1652) 1650'de Roma'da Doğudaki seyahatine
ait yazılarının ilk cildini yayınladı. *Viaggi descritti in lettere familiere
al suo amico Mario Schipano.*

Çünkü onlara sâdece boş bir ev vermek zorundaydılar. Fakat bu, nereye yerleşeceklerini bizzat bilmeyen, hiç tanımadıkları kişilere evlerini terketmeğe mecbur olan kimselerin görünen acınacak bir manzarası idi ve bu baskı altında bir şehrin görüntüsü gibi geliyordu. Bizim konsolos yardımcısının evi iyi dostları olduğu için böyle bir ev sahipliğinden muaf tutuldu.

Bu paşanın gelişinin ertesi günü, şehrin konsolosları ona, iki sepet ekmek, beyaz balmumundan orta kalınlıkta mum, beş parça şeker, üç kap bal, üç kap portakal suyu, iki sepet nar, iki limon, iki su kavunu, iki mezingianes veya mor şalgam, üzüm, ot, yarım düzine güvercin, bir düzine tavuk ve üç koyundan ibaret olan, alışlagelmiş hediye gönderdiler. Ertesi günü kâhyasına da buna benzer şeylerden ibaret olan hediyeler götürüldü, fakat bu ancak onun yarısı kadardı.

Kısa zaman içersinde diğer iki paşa daha bekleniyordu; bütün bu paşalar eğer kötü huy sahibi iseler, sokaklardan geçerken ekseriye sopa attırırlardı, fakat bütün bunlara rağmen başlangıçta arzu ettikleri gibi bir yere yaklaşmıyorlardı.

L

EGE TAKIM ADALARI

NIXIA (—NAKSOS) HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Nixia (—Naksos) halkı, ölünceye kadar birbirleriyle konuşmayacak derecede büyük nefretlere sahiptirler, fakat kadınlar erkeklerden daha dikkatlidirler, başkasının işlerine karışırlar. Bu kadınlar yürüyemeyecek şekilde üstüste ondan fazla elbise giyerler ve ayakkabıları o kadar dardır ki ayak zorlukla girer; fakat oldukça namuslu kadınlardır.

PAROS (–PÂRA) VE DELOS

Nixia'dan altı mil kadar uzaklıkta, bir zamanlar Paros (–Pâra) adını taşıyan, üç şatosu, pek çok köyü olan her çeşit gemilere elverişli güzel bir limana sahip, güzel kiliseleri, çok sayıda Rum rahip ve papazı bulunan çevresi elli mil uzunlukta Paros adası yer alır. Burada altıbin civarında insan yaşar. Bu adada, diğer adalarda ve bilhassa bugün Sdrille adını alan, bir zamanlar Apollon'un kehanet merkeziyle meşhur olan ve eskiden pek çok tanrı heykelinin bulunduğu Delos adasında, bir İngiliz soylu kişinin alıp götürmüş olduğu pek çok heykel, mermer sandıklar ve diğer antik kalıntılar bulunmaktadır; şimdi ise ancak yere yatmış, bir kadını temsil eden, oldukça büyük, başı elleri arasında ve tek koldan başka bir yeri kırık olmayan bir heykelden başka hiçbir şey yoktur. Bu adanın çevresi kırk mildir, bu küçük adaların çevresinde ancak ada tavşanlarının bulunduğu pekçok liman vardır; korsanlar oradan çekilmişlerdir.

MYKONOS (MOKERE)

Biraz daha uzakta, bir zamanlar Myconus adını taşıyan, epeyce kalabalık, fakat bugün Türklerin büyük mezâlimi sebebiyle oldukça terkedilmiş durumda bulunan Mykonos (–Mokere) adası yer alır. Bunun çevresi otuz mildir.

TINOS (İSTENDİL)

Bu ada ile karşı karşıya, bir zamanlar Tenes adını alan, Venedikliler'e âit, kalabalık, yüksek bir kaya üzerinde kurulmuş sağlam bir şatosu bulunan, evleri, biri diğeri üzerine gelecek şekilde yapılmış Tinos (İstendil)

adası vardır. Bu adanın çevresi kırk mildir. Yiyecek ve ipek boldur, fakat o kadar kalabalıktır ki, pek çokları hayatlarını kazanmak için Sakız Adasına yahut İzmir'e gitmeğe mecbur olmuşlardır. Orada bir İtalyan piskoposu bulunmaktadır. Kadınları çok naziktir.

SANTORİN VE VOLKANI

Bu ada bir cehenneme benzer, zira liman ve sahil tamamen siyah ve yanmış bir şekilde görülür. Altmış yıldan beri görülen deniz seviyesindeki bir kaya parçasından, halâ derin bir ağızdan büyük alev çıkmaktadır; eğer oraya bir taş atılırsa onun düştüğü işitilmez. Ben bunu çeşitli yerlerde, birçok kimselerden öğrenmiş olduğum şekilde anlatacağım. Onsekiz yıl kadar önce bir pazar günü geceleyin Santorin limanında çok büyük bir gürültü oldu ve bu ikiyüz milden daha uzakta olan Sakız'dan bile duyuldu; fakat Sakız'da bu sesin Türklere karşı döğüşen Venedik ordusundan geldiği zannedildi, bu ses duyulur duyulmaz sabahleyin herkes ne olduğunu görebilmek için en yüksek yerlere çıktılar, Sakız'daki kapuçinlerin başkanı olan rahip Bernard'm diğerleri gibi yanılmış olduğunu bana anlattığını hatırlıyorum: çünkü o da diğerleri gibi pek çok top sesi işittiğini zannetti, bununla beraber onlar hiçbir şey görmediler ve neticede bu sesin Santorin limanının dibinden fışkıran ateş sebebiyle olduğu anlaşıldı ve orada sabahtan akşama kadar denizin dibinden yükseklerle büyük bir gürültü ve hızla fışkıran sesi top sesine benzetilen, havayı etkileyen pek çok sünger taşları fırladı ve Santorin adasında pek çok kişi öldü, pek çok ada gözden kayboldu; bunlar ancak birkaç gün sonra tekrar ortaya çıktılar; lâvların çıkardığı koku daha önce sesin duyulduğu yerlere yayıldı. Sadece bu adada değil, fakat Sakız

ve İzmir'de de ister sandıkta ister cepte olsun bütün paralar kırmızı renk aldı ve burada oturan dindarlarımız bana kilisedeki çanakların kırmızılaştığını söylediler. Birkaç günün sonunda bu koku kayboldu ve paralar eski rengine döndü. Oradan çıkan sünger taşları adanın denizini öylesine kapladılar ki, bazı rüzgârların estiği esnada limanın ağzı küçük de olsa hiçbir kayığın çıkmayacağı şekilde dolmuştu; burada olanlar bu sünger taşları arasından yol bulup çıkamadılar, bunlardan bütün Akdeniz'de pek az görülmektedir, küçük miktarda oraya buraya dağılmışlardır. Seneca mektuplarından birinde Santorin'in, kükürt madenleri üzerinde kurulduğunu anlatır.

SAMOS (—SİSAM) DA:

BİR "KAPUT"UN SATIN ALINMASI

Benim ve yardımcım için kaput dahil hiçbir şeyi unutmaksızın ihtiyaçlarımı temin ettim. Kaput kadın gömleği şeklinde yapılmış, dizlere kadar inen, kollu, buna iliştirilmiş bir kapşonu olan, aynı kumaştan iki kat yapılmış bir çeşit savaş elbisesidir. Bütün denizcilerin kaputları vardır ve bu elbiseye yalnız denizciler değil, deniz üzerinde seyahat eden herkesin ihtiyacı vardır; aksi halde uzun bir yolculuğun nasıl geçeceğini bilmiyorum. O, hem yatak hem de yorgan vazifesini görmektedir; bir kaput ile bulunduğunuz yerde hem oturabilirsiniz ve hem de yatabilirsiniz ve eğer yağmur ya da rüzgâr varsa palto olmaksızın, bütün elbiseleriniz sırlı sıkılam olur. Kaputunuz ile açık havaya çıkabilirsiniz ve bir kaputun altında ne sudan ne de soğuktan korkmazsınız. Bu elbiseyi çok rahat buldum ve çok işime yaradı.

NİCARİA (—NİKARYA)

Daidalos'un oğlu Icaros'un ismine göre bir zamanlar Icaria adını almış olan Nicaria Adası Samos'a çok yakın ve onunla karşı karşıyadır. Şekli uzundur; toprağı çok kurudur ve yüksek kayalıklar vardır; bu kayalıklarda çok fakir ve kötü giyimli olan üçbin kişinin evleri bulunmaktadır. Bunlar iyi yüzerler, geçimlerini deniz dibinden sünger toplamakla ve batan gemilerin mallarını çıkarmakla sağlarlar. Bu adada hiç olmazsa sekiz kulaç yüzmesini bilmeyen erkekler evlendirilmezler ve buna şâhit lâzımdır. Bir papaz ya da adanın en zenginlerinden biri kızını evlendirmek istediğinde en iyi yüzücüye kızını vereceğini vaad eder, aynı gün bütün erkek çocuklar herkesin önünde soyunurlar; kız da orada bulunur ve suya atlarlar, suyun altında en fazla kalabilen kızın kocası olur, buradaki kişiler insandan çok balığa benzerler.

GARİP BİR OLAY

Samos'u düşünerek ve bana bir mum imiş gibi gelen topraktaki aydınlığı görerek duyuyordum; kendisiyle dostluk kurmuş olduğum bir İtalyan katoliğinden Sakızlı bir adamdan, bilgi alıyordum. O, bana bu ışığın her gece aynı yerde görüldüğünü ve geceleyin on, oniki defa geçtiğini söyledi. O her zaman görünüyordu, bu defa hiçbir ev ve ağaç yoktu ve pek çok kişi bu ışığı aramak için pek çok defalar gitmişlerdi; onu uzaktan görerek fakat yaklaşır yaklaşmaz kaybederek hiçbir zaman bulamadılar ve bu ışığın görüldüğü yerin civarında tamamen tahrip olmuş, hristiyanların eski bir kilisesinin bulunması bu ışığın bazı esrarlar gizlediğini ortaya koyar. Bu adam bütün bunları bana söylediği zaman benimle alay ettiğini sandım, her ne kadar Türk olsa da

kaptanın odasına giderek ondan aynı şeyi sordum. O da bana yelkenlinin sahibi ve Rum olan Sakızlı adamın anlattıklarını tekrarladı; daha dikkatlice bu ışığı baktım, bir saat boyunca onu düşündüm, o bana Nacaria ya da Nicaria adasının karşısındaki batıya bakan adanın bir kısmı üzerinde toprağa ikiyüz adım uzaklıkta imiş gibi geldi. Onun bir mum alevi gibi yükselip alçaldığını görüyordum, Sakız Adasının Niamoni din adamlarının kendi kiliselerinin kuruluşu hakkında bana anlattıkları çok benzer hikâyeyi hatırladım.

Bu ışığı düşündükten sonra, saat onbirde yatmağa gittim, rüzgâr gece yarısı daha serindi, o kadar karanlıktı ki, altı adım ötesi gözüküyordu; buna karşılık çok tehlikeli bir yerdeydik, burası Samos ve Nicaria arasındaydı; yelkenlinin bu iki adadan birine bindirmesinden korkuyorduk, daha sonra şiddetli bir şekilde yağmur başladı. Denizcileri rahatsız eden ve çok şiddetli olan fırtınalar, bu adalar arasında korkunç bir şekilde çınlayan gök gürültüleri, dalgaların gürültüsü ile birlikte dehşet saçıyordu. Bununla beraber sintineye su doluyordu, bu da zaten işi çok olan denizcileri oldukça meşgul ediyordu; başka bir tehlike ile de karşı karşıya idik; çünkü kayık, yelkenlinin pupasına bağlanmış olarak bırakılmıştı ve dalgaların şiddeti ile itiliyordu; yelkenliye onun pruvası vuruyordu; bu da yelkenlide delik açabiliirdi ve batabilirdi; limanda olsa bile pek çok gemi bu şekilde kaybolmuştu, fakat onu tekrar çekmek mümkün değildi, o kadar çok çarptı ki bütün pruva kırıldı; yelkenlinin üzeri çok kaygandı, her defasında gemiciler düşüyorlardı, her seferinde üçü denize düşüyordu, fakat onlara ipler atılarak derhal yukarıya çekiliyorlardı, nihayet, gün kalın bir sis tabakasıyla beraber başladı ve üç saatten fazla bir zaman hiç karayı görmeden yolumuza devam ettik. Bundn sonra sabahın onunda Sakız'ı gördük ve onyeddi Kasım'a rastlayan aynı gün öğleden

sonra limana girdik.

BODRUM AÇIKLARINDA FIRTINA

Bizi büyük ölçüde sarsan keşişleme rüzgârına karşı kendimizi emniyete almak için dört tane çapa attık,bütün bu çapalara rağmen bu rüzgârdan gene de çok etkilendik. Ben şahsen fena halde kustum, bu sıkıntılardan sonra da her tarafım ağrıyordu, öleceğimi zannediyordum, ızdırabıma rağmen sıkıntılar sebebiyle seyahatten hoşnut olmayanları ve en ufak hastalıktan şikâyet edenleri ayıplamaktan kendimi alamadım. Benim hastalığım acımış olan bir Türk, bana çiğnemek üzere afyon verdi. Ben bunun ne olduğunu bilmiyordum, onu yuttum fakat bana bunu tekrarlatmak isteyince,bunun ne olduğunu ona sordum ve o da bana cevap verdi:"Ye, bu iyidir; bu afyondur", bu durumda bunun beni zehirlediğini söyledim ve biraz gayret sarfettikten sonra kustum. Yalnız hasta olan ben değildim, herkes çok ızdırıp çekiyordu, rüzgâr devamlı olarak çok kuvvetli olduğundan ve her gece yağmur yağdığından çapaları pek çok defa kaldırdık ve Bodrum'a gitmek için imkân aradık, fakat boşuna, keşişleme bize hep mâni oluyordu.

RODOS ÖNÜNDE

Rodos limanında onüç gün kaldık, bu zaman zarfında mümkün olduğu kadar burasını inceledim; bununla beraber orayı çok dikkatli bir şekilde inceleyemedim, çünkü durur durmaz Türkler bana bakıyordu ve aynı zamanda benimle birlikte olan bir soylu Sakız'lı bilhassa bu zamanda benim üzerime dikkati çekme yönünden zararlıydı, çünkü bütün Türk adalarında Venediklilerin oraya baskın yapmasından korkuluyordu.

Rodos şehrinde yalnız Türkler ve Yahudiler oturuyordu; her ne kadar hristiyanların Rodos'ta dükkânları var ise de onlara burada oturma izni verilmemişti, şenirde kalamayacakları için geceyi köylerde geçirmeleri icap ediyordu.

(Rodos, Türk ve barbar korsanlarının denizde elde ettikleri hristiyan kölelerini ve yükleri düşük fiata sattıkları bir sığınaktır ve onlar kapütülâsyonlar gereğince hristiyan konsolosların bulunduğu limanlarda bu malları satamazlardı.

LI BİR FRANSIZ KORSANINA RASTLAMA

(Thévenot'nun Kutsal Toprak ve diğer doğu memleketlerine gitmek için Türkiye'den ayrıldığında başına gelen son kaza, bir korsan vatandaşına rastlamasıdır. Bu karşılaşma, Türklerin insanların en korkuncu olmadıkları konusunda onun inancını kuvvetlendirdi.

...Carmel tepesini ve kısa zaman sonra da Akka'yı farkederek iki saat sonra orada olacağımızı tahmin ediyorduk; bu sırada deniz üzerinde gemi yolculuğu yapan herkesin karşılaştığı bedbahtlıkların bir örneğini farketmeğe başlamıştık.

Oraya kadar denizde hiçbir kötü rastlantı ile karşılaşmamıştım; ve bu zamandan itibaren ise denizde kötü bir rastlantı olmaksızın hiçbir seyahat yapmadım; Tanrı benim üzerinden koruyuculuğunu kaldırmıştı.

Denize çıkıntı halinde olan Carmel tepesi yakınında uç kısmın karşı tarafında ilkin karaya yakın bir yerde çapa atmış, birkaç kayık zannettiğimiz gemi direğinin tepesini görmüştük. Fakat sonradan, oradan bize doğru insan dolu bir kayığın geldiğini görünce Türk olan reisi-

miz bunların hıristiyanlar olduğunu söyledi ve derhal kayığına bindi ve bizi çağıran atlı ve yaya Arapların yanına karaya doğru gitti. Karaya o kadar yakındık ki, onların bize Arapça bağırıklarını kolayca işittik. "Geliniz! Bu bir Malta korsanıdır!" Bu defa gerçeği söylüyorlardı. Araplar onlar üzerine ateş ediyorlardı, bu da onların bize yaklaşmalarına mâni olmadı.

Bunların gerçekten hıristiyan olduklarını farkedince, her ne kadar onların dostlarımız olduğuna inanıyorsam da karaya ayak basar basmaz reisimizi soyan bu Araplar tarafından soyulmamak için karaya çıkmak istemeyerek, orada kalmış olan ve bizi onlara götürmek için dümeni tutan Rumu ikna ettim. Hiç silâhımız yoktu; ve eğer silâhımız olmuş olsaydı, dost zannettiğimiz kimselere karşı kendimizi korumuş olacaktık. Her ne kadar herkes şerefle ölmeği arzu ederse de bu esnada saklanacak bir yer aramaktan da geri durmazdı. Fakat korkak görünmek endişesiyle, hiç kimse de gizlenmek istemiyordu. Az zaman sonra bu adamlar geldiler. Her ne kadar grubumuzdaki bir rahip, onlara bizim Fransız olduğumuzu ve yanaşarak kayıkta hiç kimseyi sıkıştırmamalarını söyledi ise de, onlar dolu olan bir topu gemimize yöneltmekten geri durmadılar.

Haysiyet kırıcı tutumu ile bu şövalyeyi hep hatırlayacağım. Onun şerefini korumak için adını burada ağızıma almayacağım. Kötü davranışı yüzünden bu aşağılık adam gemimizde otuz kadar Türk'ün bulunmasına kızıyordu. Türkler ise ellerinden bütün silâhları alınanlara onları kolaylıkla iade etmişlerdi.

Bu hareketten sonra büyük bir çabuklukla gemimize doldular ve bizi tanımaları için ortaya çıktık. Fakat silâhsız kişiler için son derece korkunç olan şeytanlar gibi Tanrı'ya küfreden bu genç edepsizler, Fransız olmalarına rağmen bizi hiç tanımak istemediler ve derhal bizi soydular.

Bana gelince, Fransız olduğumu söylediğim halde tabancayı boğazıma ve kılıcı karnıma dayayan beş kişi tarafından sarıldım, önce beni soyunmağa zorladılar sonra da biri önden, diğeri arkadan, biri tepemden, diğeri alt taraftan beni çekerek bir anda soydular. Önümde kılıç sallamağa başladıkları zaman beni bırakacaklarını sanıyordum. Ve parmağımdaki yüzüğü gördüklerinde bunu çıkararak yüzlerine fırlattım, çünkü bu çeşit insanlara böyle yapıldığını daha önce öğrenmiştim. Ve geminin üzerinde sigaramızı içtikten sonra, onlardan biri hizmetkârının parmağındaki altın bir yüzük görerek, yüzüğün ona verilmemesinden büyük bir hoşnutsuzluk gösterdi ve hizmetkâr onu bizzat çıkartmayacağını ona söyleyince, o da yüzüğü alabilmek için parmağı keseceğini açıkca belirtti.

Nihayet onlar beni sadece üzerimdeki gömleğimle bırakınca kimin emir verdiğini sordum. Fakat bana hiç cevap verilmedi. Bununla beraber, hiç alışkın olmadığım bütün bu gürültü patırdılardan sonra üşümeğe başladım; bizim din adamlarından biri mantosuyla beni örttü, çünkü onlar din adamlarının paraları olup olmadığını meydana çıkarmak için büyük bir arzu duyuyor iseler de din adamlarını soymadılar. Neden onlar bu hususta gaflete düştüler, çünkü grubumuzda bulunan bir İspanyol, parasını büyük bir maharetle bu din adamlarından birisinin koluna sakladı ve bu şekilde kurtardı. Bundan sonra, başlığıma kadar her şeyimi çıkarttıkları için üşümeğe başladım, çünkü her sekiz günde bir ülkenin âdetine uyarak traş oluyordum. Onlardan bana bir başlık vermelerini rica ettim. Derhal, denize düşmüş olan ve oradan çıkardıkları kendilerine ait bir başlığı başıma örttüler.

Bütün bu karışıklıklar yatıştığı zaman gece olmuştu. Fakat o kadar karanlıktı ki, peşimizi bırakmayanlar kendi gemilerini göremiyorlardı (onlar gemimizin sa-

hiplerini tanır tanımaz, karadan rahatsız edilecekleri korkusu ile derhal yelken açmışlardı.)

Bununla beraber, bizi almış olan birliğe komuta eden subay, gemiye gelir gelmez onların gemisini takibe koyulmuştu. Bunun içindir ki, gemi cevap versin ve böylece de nerede olduğu bilinsin diye gemimizin pruasından pek çok top atıldılar. Gemimiz balyalar halinde pamukla dolu olduğu için yangın çıkmasından çok korktum. Eğer böyle olsaydı onların hepsi kurtulmuş olacaklar ve biz ise canlı canlı yanacaktık. Fakat Tanrı bizi korudu. Onların gemileri silâhla cevap verdi. Ve bir çeyrek saat sonra kıyıya yanaşarak içeriye girdik.

Önce kaptan bizi aç açına uyutacağını söyleyerek pruva kısmına gönderdi ve din adamlarını odasına aldı. Onlar kaptana benden bahsedince beni isimle çağırttı ve odasına indirtti. Ve bana derhal elbiseler vererek, öteberimden hiç birini kaybetmeyeceğimi temin ederek, karşılaştığım kötü davranıştan dolayı özür diledi. Beni Malta'da görmüş olduğunu söyledi. Yemek için bize fazla birşey vermedi, zira onun erzakı yoktu. Bununla beraber bana yatağını verdi. Ve ertesi günü, Mayısın altısına rastlayan Pazartesi öteberimizi bulmak için çok uğraştı. Fakat bu boşa gitti. Bana sadece bir iç donu ve buna benzer bazı ufak tefek eşya ile birlikte paltomu temin edebildi. Bu ayak takımı çok söylendiler ve eğer bizi öldürmedilerse de bizim için hiçbir şey bulmak zorunda olmadıklarını söylediler.

Sonra kaptan, bize karaya çıkmamızın icap ettiğini söyledi. çünkü bizi besleyecek erzağı yoktu. Bunun üzerine kendisinden, Fransızlar için hazırlanmış olan gemimize gitmek üzere bizi bırakmasını rica ettik. Fakat bana kendi filosuna ait olan bu gemiden mesul olduğunu söyledi. Bizi karaya çıkartmak suretiyle çare buldu. Her ne kadar kendisine bunun bizim için çok tehlikeli olduğunu söyledimse de bu fikrinden dönme-

di. Bunun üzerine kayığını hazırlattı. Fakat kayık hepimiz için kâfi gelmiyordu. Buna da iki sefer yaparak çare buldu.

Herşeyi en kötü hali ile düşünsem bile ilk olarak istemedim. Ve netice, bu seyahat düşündüğüm gibi muvaffak oldu. Çünkü Carmel tepesi eteğinde, Hayfa adlı güzel bir köyün önünde karaya çok yaklaşınca beyaz bayrağı çektiler. Fakat onlar beyaz bayrakla cevap verecekleri yere, silâhla cevap verdiler. Öyle ki, geri gelmeğe mecbur oldular. Beyaz bayrak ile cevap vermemelelerine sebep köyde mal satın almak için Akka'dan gelmiş olan bir Fransız tüccarının bulunması idi. Ve bizim reisden bu gemide Fransız yolcuların bulunduğunu öğrenince bu köyü idare eden kişiyi bulmağa gitti ve ona beyaz bayrak çekmelerini söyledi, bizi karaya çıkartacaktı ve gemiyi malları ile birlikte getirecekti. Halbuki bunu yapmayarak bizi gemi ile gitmeğe mecbur ediyordu.

Bu şekilde oldu. Engellenmiş olan kaptan, uzun müddet kararsız kaldıktan sonra, bu geminin mallarının Fransızlara ait olduğunu gösteren bir belge ile bize boşalttırdı. Bu belgeyi imzaladıktan sonra, daha önce rastlayarak aldığımız üç Rumu yanımıza vererek gemimizde gitmemize izin verdi. Ondan öğleyin ayrıldık ve tehzizatımız iyi olmaksızın, hatta karaya inmek için bir kayığımız bile olmadan öğleden sonra saat birde Akka'ya vardık.

Fransız konsolosu M. de Bricard bize birini gönderdi ve bana para ve elbiseler vermek lûtfunda bulundu, çünkü onların bıraktıkları kötü bir valiz içinde iyi bir şans eseri olarak Akka'da değiştirmek üzere bir mektup haric elbiseleri, paraları, herşeyi kaybetmiştim.

Önce karaya indirildik, paşa bu korsan üzerine gitmek için limanda bekleyen dört Fransız tüccar gemisini silâhlandırmıştı. Çünkü bizim gemimize saldırdıkları

oradan görülmüştü, çünkü bütün Fransız tüccarlar alacalı mavi bir yelkeni olan gemilerini tanımışlardı. Onlar, bu gemilerden her birine yüz Türk koydular. Fakat bu kadar Fransız esirin alındığını görmekten büyük bir hoşnutsuzluk duyan ve din adamlarını bu iş için Tanrı'ya yalvarmak üzere memur eden konsolos bu gemilerin kaptanlarına onu ele geçirmemeleri için ellerinden geleni yapmalarını emretti ve benden gemideki Türklerin gözünü yıldırmanızı rica etti. Bu benim için mümkün olan yapabildiğim en iyi şeydi. Çünkü bu Türkler de gemilere binmeden benden onların kaç kişi olduklarını sordular, ben de her ne kadar yüzyirmiden fazla olmasalar da onların üç ya da dörtyüz kişi olduklarını söyledim (fakat onlar iyi silâhlanmış ve müdafaaya hazır dırlar.).

Nihayet, bizzat paşa dört gemiden birine bindi ve demir atmış olan korsan gemisine doğru yola koyuldu.. Onlar çabukça demir alıp yelken açarak süratle yola koyuldular. Ve paşa onları yakalamış olmaktan çok memnun Akka'ya döndü.

— S O N —